Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2018

XVII. évfolyam 7. (160.) szám

Szerkesztőség
Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor főmunkatársak

Alapító szerkesztők:
Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A szerkesztőség címe:
Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12., emelet

Postacím:
Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piaţa 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060
E-mail: varadlap@gmail.com
Internet: www.varad.ro

Kiadja
a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

Készült
a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat poştal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piaţa 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A belső borítókon
Yoko Ono: Wishtree

Irodalom

3
Szűcs László
Búcsú Fábián Sándortól

4
FŐPRÓBA – Élő Várad performance a Zudor-szimpóziumon

19
Zudor János
Groteszk születésnap; Plátói, öntudatlan...;
A kínzás elégiája; A kínzás bukolikája *(vers)*

22
Gondos Mária Magdolna
„Skizofrén ápolt és költő verse a magányról”
– Alternatív bevezetők Zudor János
Romániából jöttem című kötetéhez

26
Zudor János
A cseferista valamelyik rémálma;
A vasgárdista bosszúja;
Belőve, és kilőve;
Halálnap *(vers)*

29
Antal Balázs
Hatástapasztalat. Kísérlet a *Romániából jöttem* szoros olvasására

Művészet

34
Gulyás Gábor
Art Capital 2018, Szentendre
Az Édenkert nyomában

Társadalom

48
Alföldi Imre
Tejfoggal kőbe (7.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Kultúra

52
Fried Noémi Lujza
(Majdnem) elfeledett váradiak

60
Tóth Hajnal
A pillanat adja a mozdulatot – A Juhász Kata Társulat előadása Nagyváradon

65
Tóth Hajnal
Arany-úton járt a Bob és Bobék Orchestra meg a literások

70
Nagy Orsolya
A nyolc nyelven beszélő folyó – Interjú Ted Efremoff multidiszciplináris művésszel

Kritika

73
Tóth Gábor
Szegedi szimfonikusok – nagyváradi közönség: döntetlen

75
Beretvás Gábor
Sztálin parancsára – Kritika az *Örök tél* című filmről

Törzsasztal

78
Vass Tibor
Tegyük bele a könyvtárgyba a megszületés folyamatát is

In memoriam

93
Farkas Antal
Aki elszakítja és újraköti életünk fonalát – Fábián Sándor búcsúztatása

Galéria

96
Képek az áprilisi Zudor-szimpóziumról

A címlapon: Mohau Modisakeng: Passage 11, 2017, 150 × 200 cm

A hátsó borítón: Csontó Lajos: A végtelen is megtelik utakkal, egy frame a videóból

A *Várad* folyóirat működését a Bihar Megyei Tanács biztosítja

Támogatónk a Communitas Alapítvány

Szűcs László

Búcsú Fábián Sándortól

A 81. születésnapja utáni napon, június 17-én Nagyváradon elhunyt Fábián Sándor költő, műfordító, a váradi magyar irodalmi élet doyenje. 1937. június 16-án született Nagyszalontán. A nagyváradi Klasszikus Líceumban érettségizett, majd a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben szerzett orvosi oklevelet. 1962 és 1966 között Sarmaságon bányaorvos, 1966 őszétől nyugdíjba vonulásáig Nagyváradon üzemorvos. Alapító szerkesztője a *Kelet–Nyugat* hetilapnak (később folyóirat), az egyetlen munkatárs, aki a lap 1996-os megszűnéséig minden szám elkészítésében közreműködött.

Első kötete *(Nehéz szépség)* 1964-ben jelent meg az Irodalmi kiadónál, a Forrás sorozatban. Előszót az idősebb pályatárs, az ugyancsak dél-bihari születésű Tóth István írt, egyebek mellett így fogalmazva: „Lászlóffy Aladár robbanó dinamikája, Szilágyi Domokos lázas önmaga-keresése, Jancsik Pál belső izzása mellett valami páratlan józanságot képvisel ez a racionális költészet.” Fábián költészetére a kritika korán felfigyelt. *Gyógyítás és ihlet* címmel 1962 tavaszán Kántor Lajos az *Utunk* hetilapban méltatta: „Fábián verseit (...) a képek és gondolatok együttes eredetisége tette rövid idő alatt népszerűvé, egy sajátos költői látásmód, amely mögött felfedezhettük az orvosi hivatástudatot is, a gyógyítást életcéljául választott ember humánumát.” Szőcs István az *Utunkban* 1964 júliusában megállapítja: „Fábián verskultúrája és érzékenysége folytán alkalmas arra, hogy mint saját maga mondja egyik versében, rádió adó-vevő készülékké váljon, amely felfogja és értelmes jelekké változtatja a világ, a lét felől szüntelenül áradó üzeneteket.” A *Nehéz szépség* szerzőjét az *Igaz Szóban* Szilágyi Domokos így méltatta: „Magatartása a gondolkodó emberé, kinek számára a világ minden dolga jelent valamit, következésképp mindennek tanulsága van. Ha szabad így mondanom: költői minőségében is letette az orvosi esküt.”

Következő kötetei a kolozsvári Dacia kiadónál jelennek meg: *Több kék* (1972), *Nyármadár* (1976), *Tizenötsorosok*, (1981). A *Több kékről* Szőcs István ír *Költészeti eszmény a gyakorlatban* címmel, az *Előre* 1972. augusztus 12-i számában: „Fábián Sándor költői világképe ritka összhangban áll a modern tudományosság szemléletével; a tudományos látóhatár nála nemcsak ismerethalmaz, nem fitogtatott szólamkincs, nem űrbombaszt, de szerves látásmódbeli sajátosság.”

1987-ben Nikolits Árpád készíti el *Vörös csuklyában* címmel Fábián Sándor szamizdat kötetét . A mű jellege miatt abban az időben nyilván méltatást sem publikáltak róla. Olyan szövegek meg sem jelenhettek volna, mint az *Önkiszolgáló* című háromsoros: „Polcok közt hiába keresel / A kasszához üres kosárral érsz / Áru is önmagad leszel.”

2015-ben a *Várad* gondozásában jelent meg az életművet összefoglaló *Ars brevis vita idem – válogatott és új költemények, műfordítások* című könyv. Korábbi köteteinek legjobb költeményei mellett száz új verset is tartalmaz, nyomtatásban meg nem jelent szövegeket is, ötven év költői termésének legjavát. Utolsó nyilvános szerepléseit e könyv bemutatói jelentették Nagyszalontán és Váradon. Nyolcvanhoz közel teljes szellemi frissességgel varázsolta el a közönséget, a rá jellemző szellemességgel, humorral, öniróniával. Ezt a képet őrizzük meg róla.

2018. április 27-én, Zudor János születésnapján a nagyváradi Posticum központban a szerző *Romániából jöttem* című kötetét tárgyaló szimpóziumot szervezett a Fiatal Írók Szövetsége és az Élő Várad Mozgalom. A műről Antal Balázs, Gondos Mária Magdolna és Kiss Ernő Csongor értekezett, majd André Ferenc, Géczi János és Selyem Zsuzsa beszélgetése segített a Zudor-költészet tágabb kontextusainak feltárásában, Kemenes Henriette moderálásával. Az eseményt Tasnády-Sáhy Péter rendezésében az Élő Várad Mozgalom performance-a zárta Biró Árpád Levente, Kemenes Henriette és Ozsváth Zsuzsa előadásában. Lapszámunkban a performance szövegét, két tanulmányt, továbbá Zudor János néhány 2016-ban írott versét olvashatják.

FŐPRÓBA

Élő Várad performance

Zudor János Romániából jöttem *című poémája részleteinek felhasználásával írta Biró Árpád Levente, Kemenes Henriette és Ozsváth Zsuzsa. Rendezte Tasnádi-Sáhy Péter*

Mindig valami nyavalya jön rájuk, most éppen ilyen nyavalya van
(ZJ)

OZS
Az ismeretlen katona szobra

Lombos gesztenyefák alatt
Eladtál s eladtalak

Ahogy a láncfűrészes kezdi hasítani a világot
Én majd úgy nem mondok semmit
Csak nézek, félretekert nyakkal, mint a mozdítható
Modellezhető tárgyak, nézek, de nem rád
Szóval csak félre
Mert mindig jobb nem találkozni egy rég megbánt
Ismeretlen katonával, akit épp kettéhasított
Mellkasánál fogva az érzés, szóval félre

És elfordul az ágyon a lelkiismeretlen
Százados, maga nem tud parancsolni a katonáinak
Mondanám, és én pedig mégis ezredes,
Egy anyaszült meztelen kontrollvesztett
Kegyelemdöfésre váró féllábú ólomkatona
Itt állok a kopottfaszú idegennel, de
Már úgysem mutatkozunk be egymásnak
Mert a titok voltaképp az, hogy nem én vagyok az,
Akiről szólnál te vagy most épp én, hanem
Már úgyis kitaláltad, hogy ez az egész, hogy így egyre-másra
Nem akkora kunszt, csak néha pipogya-gyáva
Az ember, de van ilyen.Az ismeretlen katonát
Álmában feloldja az Isten a színpadi kussból.
Szólj, mert szolgád hallja szódat.
Én magam rég annak érzem, egy félretekert nyakú,
Kopottfaszú ismeretlen katona századosának,
Aki frissen polírozott láncfűrészével
Épp most kezdi kettéhasítani
a világot.

Ez most csak főpróba!

ÁRPI
Edzés!
OZS
Főpróba!
ÁRPI
Edzés!
OZS
Főpróba!
HENI
Szerintem is főpróba!
ÁRPI
Jó, akkor legyen főpróba… Kezdjétek el!
OZS
Én nem!
HENI
Kezdje a Halál úr!
OZS
Vagy tanár úr!

HENI
Halál úr! Vagy tanár úr!
ÁRPI
Nekem csak kérdéseim vannak...
OZS
Jó, akkor kezdem én... megint...
Talpaim alatt ropognak a legyek
A startvonaltól elrugaszkodom
még a rajt előtt beérem magam
ha kell, ha nem, itt élnem, halnom
De muszáj, vinni muszáj a testet
Egy zsákban, alattam roppannak a sok legyek
Viszem magammal, ami megragad
Homokos, vizes síkon, ha megyek.
HENI
Mit viszel magaddal?
OZS
Ezt is elviszem magammal. Ezt is elviszem magammal.
HENI
Ez így plágium.
OZS
Intertextualitás!
HENI
Intertextualitás...
OZS
Árpi, te nem mondod?
ÁRPI
Nem.
HENI
Akkor legalább azt mondd el, te mit viszel magaddal?
ÁRPI
Mondom, hogy csak kérdéseim vannak.
OZS
Például?
ÁRPI
Ki mondja meg, kié a múltam?
Ki mondja meg nekem jövőm?
Ahol tegnap még aludtam,
ott holnap párnát kapok-e?
Ki mondja meg, kit szerethetek?
Ki hozhat új szabályokat?
Mindaz, mit tegnap biztos tudtam,
hamissá holnap válhat-e?

Ki mondja, hogy a felelősség,
ki mondja, hogy ítéletünk,
ki mondja, hogy a hazát ősrég
Isten, markába metszi be?
Ki mondja meg, hol a mennyország?
Ki ismeri a poklokat?
Mi választja el egymástól
a leszeket s a voltokat?
Ki diktálja az ütemritmust?
Húrjainkon ki zenél?
Ki szabja meg az útirányt
az ismeretlen cél felé?
A szitkokat ki szülte belém?
És hol van az a torkolat,
hová elmerült a jó érzés?
S hogy lett ez bűnös gondolat?
OZS
Nem akarsz inkább szerelmes lenni?
ÁRPI
Konkrétan valakibe?
OZS
Nem, úgy általánosan, emberileg.
ÁRPI
Értem. Várj!
OZS
Na?

Ez a földgolyó készül éppen visszafojtódni egy ki sem gondolt lélegzetben.

ÁRPI
Ülünk egymással szemben,
és nem ismerek rád.
Tegnap még kalandoztam
tested tájékán,
ma az ösvényt feléd
ellepte az áthatolhatatlan,
vad burján.
Hogy miben én és
miben vagy te gyenge,
az jelen pillanatban nem számít.
De az jutott eszembe,
hogy a határt köztünk és magunk között

mi húzzuk meg –
nem vetem szemedre,
csak rácsodálkozom,
hogy az ilyen közöny összeadva
bizonyos fokon
a berlini fallal
rokon:
én nyugaton, te keleten,
vagy fordítva: teljesen mindegy,
már nem találkozhat
lélekkel a lélek,
és köszönünk még egymásnak,
de vajon mi végett?
OZS
Akkor inkább legyél konkrét!
ÁRPI
harangozik a tücsök
szívemben kis csücsök
zenél zenél s a hang alatt...
HENI
Ez Zudor!
OZS
Plágium!
ÁRPI
Intertextualitás!

És csak azért imádkozom hogy tiszta tudjak maradni legalább
„a homlokomtól fölfelé”

HENI
Hazamegyek és felülök arra a plasztikhattyúra
amit mostanáig csak a szúnyogháló mögül néztem
kipróbálom csak úgy vagy talán szánalomból mint
azt az ismerős kis vékony kurvát akit szinte
minden este ugyanott láttam lődörögni a tájban
de hogy akkor őt vagy magamat szántam
a húgyszagú körös-partra igen
de többre már nem emlékszem
mikor épp nem vitte valaki szobára
a négyes patika mellett állt
sötétedés után mindig itt strichelt
ezért gondoltam hogy mégiscsak
tisztának kell lennie

fizikailag és valami
mélyebb értelemben is
a kutyás embereket messzire elkerülte
ő vézna volt a bőre meg mint a langyos konyak
olyan volt A LÁNY mint
Bodor Pál SIMON ILONÁJA
a váradi kis veverica az öngyilkos
úgy kullogott utánam akkor este mint akinek
kilóra vettem meg a szomorú húsát
és voltaképp így is volt bár akkor
még nem fizettem ki csak aztán
végighallgatott és hallgatott végig
mint lemészárolt gyerekben a jövő
hallgatott az ágyban is felettem
agorafóbiás atombomba szemmel
bámult rám aztán a rohadó plafonra
„SZÉTSZAKÍT EZ AZ ÜRES ÉG LEGBELÜL”
ennyit nyögött ki csak
magyar volt Ő IS mint ÉN
„Örökre ugyanazt az utolsó cigarettát szívni
leélni egy életet zárásig”
ez járt a fejemben és
sosem ültem már fel a plasztikhattyúra
OZS
Szerelem pipa...
Segget csinálok a kezemből és kiáltok vidáman,
ma nincs testiismeret-furdalásom.
Jöhet a sóher kényszer, jogutódja a fizetetlen múlt.
És az nem perel, megússza,
pedig strichel a lélek: beköt szemet, megköt alkut.
Bácsi, más ma már a módi.
Kacagva nyomom a pánik-esztétika formanyelve szerint
fekve és egyik szemem sír,
a másik kettős mérce, nevetve csinálok segget a kezemből.
És kiáltok, hogy a számból vetted ki a szót.
...
Elakadtunk.
HENI
Akkor most?
OZS
Marad a politika! Árpi kérlek! Mottó: Ahol az autópálya aszfaltból van,
nem papírból

HENI
Intertextualitás?
OZS
Bocs, ki kell menjek pisilni. (Kimegy.)
ÁRPI
Ahol a medve nem játék,
S az asszony nem ember.
Ahol egy kupica kisüstivel
Kezdődik a reggel.
Ahol a gyermek
Anyanyelvén tanul,
És mégis alig beszél
Valaki magyarul.
Ahol a zsebpénzt
Euróban adják
Senkinek sem találjuk
Itthon anyját-apját.
Ahol a hálát
Borítékban mérik,
És részegen imádják
A könnyező Maryt.
Ahol nem sétálni
Mennek az erdőbe
Tájvédelmi körzet –
Jó lesz tüzelőbe.
Ahol mindegy,
csak mai rău să nu fie,
Ahol azt angazsálják,
Aki a főnök valakije.
Ahol nem emberek,
Turulok nevelnek
Magyarnak, székelynek,
Sefnek, papnak, melegnek
Ahol ha tudjuk is,
Hogy férfi férfit
Nő nőt szeret,
Inkább elfordítjuk a fejet
Mert
Nem a lényeg a lényeg,
Hanem, hogy mit mond majd a szomszéd.
Ahol Magyarból mondják meg
Ki kivel hadakozzék.

Ahol áldott is, vert is a Mindenható,
S ahol a sor még hosszan folytatható.

OZS
Pisiszünet (Lost Highway)

Pislog rám kérdőn az éjjeli sárga, míg szaporán szelem a csíkokat.
Egy pár homályos gömb felel, biccent, két lejtő megindul.
Így készül a föld, istenem, a sós tektonikus mozgás
Szétválaszt nagy vizeket.
Úgyhogy visszapislogok, mintha lenne kész válaszom, és hát van is:
az olvadó mirelit. De szerintem mindez csak díszlet,
Ottfelejtett tárgyak, a takarás mögött minden a régi, folyosó,
Kávégép, sürgés-forgás.
Szóval készül a föld, és mennyi víz folyik le közbe-közbe, míg az éjjeliőr
Pisiszüneten van és én pont a bónusz cigije közben torpanok meg
És állok a zebrán, bámulva a tőlem két centire satufékező kocsi
fényszórójába, míg tovább pislog rám a sárga.
ÁRPI
Köszönjük, Zsuzsi, hogy ezt megosztottad velünk!
OZS
Olvassunk inkább a Summer Kitchenből, azt a jelenetet, ami
megmagyarázza a címet.
ÁRPI
Azt mindig elolvassuk!
OZS
Van, aki már hallotta? (Megszavaztatja a közönséget)

SÁRI: Készen van. Mára már mindenki készen van. Előkészítettük a levest, a csigatésztát, a sült húsnak valót. Gátá. De hát hol van még az este, igaz, kedves kicsikém?
TERÉZ: Tudok valamit segíteni Sári néniéknek?
SÁRI: Szó sincs róla. Te csak készülj, mert nagy nap lesz.
TERÉZ: Igen…
SÁRI: Még emlékszem, milyen ügyesek voltatok. Hajnalkám mindig milyen határozottan szavalt, olyan kis édes volt, a kis ruhában a kultúrban! Emlékszel még?
TERÉZ: Emlékszem, Sári néni.
SÁRI: Kis talpraesett, ügyes, aranyos. Mindig köszönt. Mikor elment egyetemre, aztán is. Látszott rajtatok, hogy foglalkoztak veletek.
TERÉZ: Igen, Sári néni.

SÁRI: De mit mondjunk. Ha a boldoguláshoz ez kellett... hát nekik volt a legnehezebb, a szülőknek, meg neked. Hogy itt, egyedül. Neki is nehéz volt ám, biztosan. Az idegenben. Jól kell tudni angolul ott, igaz-e?
TERÉZ: Nagyon jól, Sári néni.
SÁRI: Mindig olyan ügyes volt. Oszt hallod, milyen messze van az, ahonnan jönnek? Ezer?
TERÉZ: Több, Sári néni.
SÁRI: Kétezer?
TERÉZ: Több, Sári néni.
SÁRI: Tízezer?
TERÉZ: Még lehet, hogy annál is több, Sári néni.
SÁRI: Messze, nagyon messze. A múltkor mutatta a tévébe, hogy ottan már sztrádákat építettek vagy mit, amikor mi még csak a szekeret találtuk fel. Meg aztat is mutatta, hogy ott ilyen öltönyösök meg olajmágnások vannak. Jó élet lehet ott. Felhőkarcolók... jaj, milyen magasak azok. Hogy félnék én rajtuk. Meg hát fel sem tudnék én ott menni, annyi lépcsőn. Vagy ezekben van már lift? És az a temérdek ember az utcán. Biztos sok a szennyvíz. És ivóvíz van-e? Hát ilyen marhaságok vannak, hogy gumicukor, kapitalizmus, hamburger. Meg gangszterek! Hát láttuk, ott a tévébe, azzal a csinos kis szőkével, amikor a másik kettő szökik és beöltözik nőnek. Lövöldözés. Terrorizmus. Szörnyű lehet ott. És ez ilyen tengerpart, nem? Akkor meleg van ott, ugye?
TERÉZ: Igen, Sári néni. Nagyon meleg.
SÁRI: Akkor ottan banán is terem.
TERÉZ: Igen, de abból csak keveset esznek. Unják. Pedig még csak barna zacskóba se kell tegyék... Egyedül Hajnalkám eszik ott banánt. Ő mindent megeszik, mert ezt hozza magával származásilag minden kelet-európai. Aztán ebből kifolyólag már tíz éve elfelejtett hazaírni. Csak kiszökött oda, a tehénpásztorok közé, bele a nagy semmi ismeretlenbe, hogy banánt zabálhasson kedvére, állampolgárilag. Állampolgárilag lehet, hogy boldog, de különben nem az, különben ramocsaházai. Ott, Floridában mindig történik valami, vagy terrorkészültség, vagy hurrikán, vagy cunámi, és nem csak akkor, ha esküvőre készülnek. Ott... ott... ott a szerelem is más...! Olyan tengerparton futós... de nem azért futnak, mert soha nincs idejük... nem. Csak szeretnek rohanni. Bele a nagy semmi napba, a nagy semmi tengerbe, hisz van rá idejük elég...
SÁRI: Akkor ottan is elkél a nyári konyha...
TERÉZ: Csak ott úgy hívják, hogy summer kitchen...!

Tisztelt Zudor tanár úr!
Mellékelten küldöm azt a levelet, amellyel a közkórház mellett lévő törvényszéki orvoshoz (medic legist) kell mennie.
Ellenkező esetben, nem lévén megállapítva a munkaképtelensége,

a bíróság gyerektartás fizetésére fogja kötelezni és ennek amennyiben nem fog tudni eleget tenni elzárásra ítélik.

OZS
Kapható a felfújható
Dulitle-féle műpapa
rendkívülien rugalmas
műanyag az ülepe,
ha berúg, seggbe rúgható, és még sok más előnye van.
Vásároljon Dulitle-műpapát
Egyébként ez Zudor... Na, mi az a szó, amit keresek (közönség: intertextualitás)

HENI
A gyerek mindent szeret, amit elébe raksz, főleg, ha kábé vele azonos méretű dologról van szó, és/vagy mosolyog rá. Ebből a kategóriából, értelemszerűen, a spenót szorul ki. A napközi első napjaiban megtanultam a monkey szót, bár akkor még nem tudtam, román vagy angol nyelven van-e. Beletettek egy tál színesen és érthetetlenül kavargó gyerekegyvelegbe, s lassan kezdtük megszokni egymást. Multikulti volt minden, a napon lebarulós néger babámat minden gyerek irigyelte, a főzőkonyhai madártej-lopást is a tökéletességig fejlesztettük, ugyanabból a merőkanálból ittunk mind, sorban, és felváltva őrködtünk az ajtónál. A játszótéri siska ugyanúgy megvágta a román gyerek ujjait, szóval az arcukon se lehet vastagabb a bőr, mint az enyém, igaz, sose néztem. Az anyukák egyforma plasztelint vettek a kölyköknek, mindegy volt, a végére úgyis egybegyúrtuk. Jártuk a hórát a karácsonyi szérbárékon, Ionuț volt a párom, hozott a Mikulás narancsot meg foszforeszkáló szövegkiemelőt mindenkinek. Sose tettem különbséget, a logopédusnál, nem mondtam én raț̆ăt se, récét se. Legjobb barátnőm kerek kis óvodás arcát kémlelve, mosolyogva állapítottam meg, hogy az anyukájára ütött. Ezt ő nagyon nem vette jó néven, „én soha, de soha nem ütném meg se anyukámat, se apukámat!", feleselt vissza, összeráncolt szemöldökkel. Én nem voltam lebozgorozva soha, nem éreztem a nagy hírhedt elnyomást, amiről az öreg és ráncos emberek folyton kérdezgettek. „És hogy megy az ovi? Vannak barátaid? Nem vertek meg a román gyerekek?" Te, dédi, jól. A kaját illetően nincs okom a panaszra, bár a virágmintás kanalakért néha kitör a balhé az étkezőben. Két pofára tömjük magunkba az uzsonnára kapott hagymás zsíros kenyeret, amit otthon soha meg nem ennék, anyu örül is neki, azt mondta, biztos jó a társaság. Senkit nem érdekel, hogy otthon gulyáslevest vagy puliszkát eszel, itt ugyanazt kapja mindenki. Eső után csigát és gilisztát gyűjtünk, aztán cserélgetjük őket egymás között, egy nagyobbért két kicsit, tudod, hogy megy ez. Nem, nem vertek meg a román gyerekek. Én több gyereket is vertem már meg, de azt

már nem tudom, hogy milyen nyelven beszéltek. Kiabáltak, az biztos. Ha véletlenül mégis kaptam, az nem azért volt, mert én magyarul beszéltem, hanem mert összemarakodtunk egy mozaikkockán, vagy valami. Nem vagyok szívbajos, megmondom én nekik, ha nem hagynak békén, hogy „Eşti rău şi te spun la maică-tău!" Képzeld, már több román szót tudok, mint te! Mindenki el kellett énekeljen valamit, amit otthon tanítottak neki, én elénekeltem a Kossuth-nótát, amit tőled tudok, megtapsoltak. Mondtam, hogy a dédimtől hallottam, mert mikor kicsi voltál, neked ezt tanították és most is folyton mondod, hogy fáj neked, hogy már nem ezt szoktuk énekelni. Mert most más világ van. Ez a más világ most az én világom is, hidd el, dédi, neked se Trianon fáj már... Köszvény az.

Románia, Románia, kereszt a hátadon, kereszt a lelkeden.

ÁRPI
Egy alkalommal félúton Biharvajda és Székelyszentkirály között vásárt tartottak vala. Válogatott szép népség gyűlt öszve e jeles alkalommal, ki-ki hozta a maga portékáját. Ottan vót vala János, az érmelléki gazda, s Pityókás Ábel, a háromszéki pityókaúr es. Ippeg egymás mellé térült a két hírös gazda. Egyik cifrább, mint a másik, de mondanom sem kell, Pityókás Ábel uramnak fidresebb-fodrossabb vót a gúnyája nevezetes János gazdáménál, mert Érmelléken hamar polgárosodott vala a társadalom, s kiként a divatbul a népi cifraság. De a bajszuk egyazonmód pödrött vót vala. Köszöntötte egymást a két gazda, de uram, teremtőm, mintha egy nyelvet beszéltek vón s mégsem!
Méregette Ábel uram a diftongusokkal ejtett ó-kat, ingatta a fejét János gazda is a zárt e dallamára. Erőst tetszett vala mindkettőnek a másik fonémakészlete, de egyiknek sem jött, hogy elhiggye, biza mindenikőjük magyar. Kisebb vita után arra döntött e két becsületes gazda, hogy itten csak a Jóisten tud igazságot tenni, avagy Szent Péter.
Mivel ippeg akkor Szent Péter szokásos esernyős sétáját tette vala Palócfődön, a Jóistenhez kért bebocsátást a két gazda. Meghallgatta vala a Jóisten Ábelt, meghallgatta vala Jánost es. Erősen figyelmezett mindkettejök beszédjire, s közben azon gondolkozott vala, hogy mi lehetett az ő fejiben, amikor ilyen sokfélére teremtette vala egyazon nemzetet.
Meg is kérdezte aztán Ábel:
– Jó, jó. De melyikünk a magyarabb?
Hí, erre a kérdésre igencsak felbosszankodott az egyébként nyugodt természetű Jóisten. Akkor eszibe jutott, mi járhatott a fejiben akkor, amikor ilyen sokfélére teremtette vala egyazon nemzetet! Hiszen kellett valami intrika is a fődre, túl egyszerű lett vón, ha mind megérti egymást. Akkor aztán oly haragra gyúlt a Jóisten, hogy mánis visszakűdte a két gazdát a vásárba, várják ki a válasz idejit. Vártak is vala azok, nem es keveset. Négy

kerek év háborúskodás után el is felejtették mán a másik fonémakészletit, mindegyik megjárta a háborút, de mindhejába. A hegyen túl, a vlah ördögök szörnyű tervet eszeltek ki, s hatba hasították a drága nemzet egységit!
Hívatta akkor a Jóisten Ábelt és Jánost.
– Na lám, most ki a magyarabb a magyarnál? Válaszolhattok erre mán tenmagatok!
Nevetett a Jóisten a két bamba gazda láttán: jól megviccelte őket akkor. Pedig a csel, amit bevetett, régi vót. Bölcs Salamon vágatta vón így széjjel a két anya előtt a gyermeket.
– Kár, hogy ti nem adtatok idejibe választ! – kacagott a Jóisten.
Nézett egymásra a két gazda, pironkodva néztek a Jóistenre es. Szégyenökben megfogadták, soha senkinek nem mondják el, micsoda butasággal zavarták meg a Teremtő Atyát s a világ folyását.

„Mi mindannyian kétségbeesetten csinálunk mindent, ez tart életben minket, hogy nem vagyunk sehol se otthon, hogy akármelyik nap az utolsó is lehet"

OZS
Nyár volt.
Öreg sündisznók, alföldi kotorászás
Postás hozta a mennyei üzenetet
hogy teljesül minden téli álmunk
és indultunk szép csipkékben a bálba
biciklin gurultunk csatakba, sárba
kísért két recés csík,
a csipkék csapták a szelet
és hunyt szemmel gurultunk, míg a téli álom
nyála csapódott a szánkba
intett a köpködő nyárfa
sietni, mert kifogy a bálból a zene
vigyázni a zebránál, piroson nem
átszaladni, előttünk épp elütött
egy bácsit a villamos, vagy kiesett az ajtón,
micsoda zúgás, mennyi sziréna,
hogy érjünk el időben,
ha kifogy az elem a fényűző estélyikből,
sötét lesz-e vagy világos
és ha meglátjuk az árnyékunkat,
vajon visszabújik-e a téli álom
az odújába vagy végleg itt maradunk
– öreg alföldi sündisznók –
ebben a szanaszéjjel foszlott nyárban...

Jól van, gyerekek, mondok még egy mesét.

HENI
Mese hat megadott szóval

Aznap történt mikor betakart minket az ég, ez az izzó, szilánkos tükör. Magunkat láttuk benne, integettünk, s az ég mindannyiszor visszaintegetett. Tudtuk előre, hogy így lesz, hisz mi voltunk a kiválasztottak. Számoltuk a megmaradt hónapokat, napokat, s a teljes sötétség közeledte ajkunk holdsarlóját egyre lennebb görbítette. Az utolsó estén csöndesen vízbe fojtottuk és eltemettük összes állatainkat, felégettük a házat, a kertet, s levetettük a ruhánk. A száraz füvet szél borzolta, fönn már csattogtak a villámok, s a megvadult asztalok riadtan vágtattak a mezőn. Egy pillanat lehetett vagy annyi sem. Vége volt. Eltompult a fergeteg s a csönd pernyéje feketén szállt alá. A tükör ott hevert porrá törten csupasz talpunk alatt. Csak álltunk egymással szemben, fényév vagy karnyújtásnyi távolságban, már nem tudom, hisz összetört a tér is. Az idő, mint a megolvadt üveg csorgott kihegyezett könyökünkről. Nem moccant egyikünk sem. Csak szemem rebbent néha nehezen, pillámról sűrű ezüst szilánk hullt a mélybe. Hó temette be a tájat, fogunkon fenődtek a fagy kései. Néztük egymást nesztelen s meztelen, ahogy átlátszó testünkből lassan kiserken a piros vér, majd a hajszál-patakok megrajzolják felszíni érrendszerünk. Óriások voltunk, lábunknál, ami a világból maradt. Elaludtunk. Alvadt vérünk lassan kérget formált bőrünkön, a könny leragasztotta szemünk, a hosszú évek pora betapasztotta szánk és fülünk. Kígyózó indákká nőttek körmeink. Amikor eljött az új tavasz, mi fákká lettünk, kipattantak az első rügyek, majd virágba borultunk, viaszos leveleinken kopogott az eső. Ősszel mézes termést hoztunk. Érdes testünket majmok mászták, vállunkon színes madarak hada fészkelt, gyökerünk bolyhai közé nedves orrú állatok vackoltak. Évek milliói peregtek, a fák helyén két hegy lett, s végül ők is eggyé forrtak. Majmokból lett, kíváncsi, emberforma teremtmények tűnnek fel a hosszú gerincen olykor, s bár ésszerű magyarázat nincs rá, mégis sokáig elidőznek itt. Némelyikük csak ül, mások az eget kémlelik, esetleg szunyókálnak a napsütötte hegyoldalon. Egyikük egyszer fennakadt szemekkel bámult maga elé, majd fülét hirtelen a földre tapasztotta s feszülten figyelt. Esküszik rá, hogy a mélyben, mintha két szív dobbant volna, lehet, csak egy, nem hallani tisztán a morajlástól, de bizonyos volt benne, hogy dobbant valami. Ha tényleg két szív van odalenn, magyarázta, nagyon közel lehetnek egymáshoz, összesimulva, valahogy úgy, mint fokhagymában két szomszédos gerezd.

Kinevették.

ÁRPI
Olyan edzés ez, amelybe beleőrülsz.
OZS
Olyan főpróba ez
amely halálos, vagy
legalábbis
helyrehozhatatlan
HENI
kegyetlenebb
mint bármiféle előadás
OZS
Szomorú, hogy csak főpróba van.
ÁRPI
Mindig csak főpróba van.
HENI
Vasárnap van, ez itt isten országa.
A felkelő Nap arcára kiül a szégyen pírja.

Az vagyok ma, aki szemhéjak nélkül született.
Apám barkát hozott a templomból, ahol
a felebaráti szeretetről prédikáltak neki.

Nincs tej, nincs tojás, elmentek a madarak.
Szőnyegbombázás, a tanítók kezébe fegyver,
szarin gáz, vakfolt, tűzzel-vassal békemenet.
Terrorista-szellők bontogatják a drótkerítést.
Nincs tej, nincs tojás, elmentek a madarak.

– Lóképű nagyúr a szószéken, te vagy, ki felégette Verhovinát!
Bujtogató nagyúr, fejed felett a rúd, mivel leverted a fészkeket.
Sakál nagyúr, hitet, szót, ünnepet lopsz, jégfalba rejtett vadnyulat.

Egy matador magasba emeli a levágott bikafület,
haldoklik a fekete állat, tombolva ujjong a tömeg.
Szurkos izmai utolsó erejével gyilkossá
lesz az áldozat, majd tántorogva porba dől.
A matadorkéz elengedi a fület, hatalmas szúrt
seb az ünnepelt mellkason. Vörösen bugyogó
forrás, tessék, fiam, tíz bani, dobd bele,
jól gondold meg, itt most kívánni lehet.

*

Elalvás előtt szemgolyóimat halbőrbe göngyölöm.
Földre löttyent leves, kutyaházak forró faggyúszaga,
a sötétbe ennyi, amit magammal viszek.
Minden éhség súlya az enyém is,
egy száraz torok üresjáraton remeg.

*

Nincs tej, nincs tojás, elmentek a madarak.
Ajtód most becsuktad előttem, jó gazda,
adnál te majd, mikor már késő leszen!

A lenyugvó Nap arcán kifakadnak a könyörgés fekélyei,
súlyos vihar rúgkapálja a vajúdó eget.
Vasárnap van, ez itt isten országa.

Zudor János

Groteszk születésnap

Ki kellene tartania
örökké, nem oly groteszk,
és rövid, mint a háromnapos
feltámadás, vállveregető, groteszk,
a végtelen idő felfújt végzete…

A nyomorúság vidám testőre vagyok,
egész évben születésnapozok.

Másnapjaim vidám tespedésben telnek.

2016. április 27.

Zudor János (1954, Nagyvárad) költő. A BBTE magyar–francia szakán szerzett tanári oklevelet. Sziveri János-díjas. Legutóbbi kötete A rusnya valcer (2012).

Plátói, öntudatlan…

Viszonylagos egész
a Plátói öntudatlan,
mint egy visszanyert
egyensúly, mint egy
jogfosztott jogrend,
a Cédrus Körtánca,
de az Ókorból való,
mindenkori, absztrahált,
képzelt, és konkrét

(macskák nyávognak
kikeletkor, abszolút
és konkrét, HOZZÁNK
BESZÉLNEK), negédes
múzsa csípőjét riszálja,
a Hold ugatva kérődzik,

KÖSZÖNÖM, KÖSZÖNÖM,
KÖSZÖNÖM, HALÁL,
EZT A JÓSZERENCSÉT,
PÚPOS RÉSZLETÉT,
ÉN A FÖLDRE SZÁLLNÉK,
VAGY A FÖLD ALÁ.

Te is egyedül vagy?
Hontalan, magányos?
Cifrázott, kihunyt csillag?
Önvédelem a béred?
Harctalan a véred?
NE SÍRJ, NE SÍRJ, MEGÉRED...

2016. június 13.

A kínzás elégiája

Most. Viszontkínzásképpen.
Elfutni a hangtalan homályban.
Futni, futni messze, a dolgok elől.

Lágy, és hangtalan messzeségbe.
Míg megint megkínoznak. A kurvák.

Elegáns kórház az életük.
De az enyém hétszerthét kínzás.

Visszaemlékszem, nyomorult, gané
kínzattatás mindenütt,
már egybefolyt, mint az egyszeregy,
mint az egyszeri rák, az úttalan...

Kövek a talp alatt, elektrosokk, ultrahang,
bezárva és kizárva, katlanok lakója,
Nyitott halál a sorsom, rettenet a bérem,
Egymaga az Isten... Üldöz, így szeret!

A kínzás bukolikája

Ellenérzéses hatalmak
vesznek körül,
a visszaút elveszett.

Mint egy abszurd kérdőjel
lett az életem, felkiáltójel
nélküli, csupa groteszk.

(Elaludni a bokrok között,
közel az Életfához,
ahol lezuhantam
még gyermekként,

ma sem segít senki
csak holt Anyám...)

2016. június 6.

Gondos Mária Magdolna

„Skizofrén ápolt és költő verse a magányról”

Alternatív bevezetők Zudor János *Romániából jöttem* című kötetéhez

I. En passant

Két gyalog vesztegel egymás mellett. Világos az e5-ön, a sötét gyalog pedig az örökös alapvonalon elfoglalt helyéről mellé szökken f5-re. Azt mondja, *eu sunt Zudor, inovatorul, Zudor vagyok, a feltaláló, kaphatok néhány banit, hogy megigyak egy kávécskát?* A világos gyalog talán zavartan mosolyogna, ha lenne hozzá arcberendezése, de ezeknek a figuráknak nincs, így hát tennie kell, amit megkövetel a játszma, a feltaláló mögé lép f6-ra, a feltaláló pedig huss, eltűnik. Mintha ott se lett volna.

Ez az en passant. Az egyetlen lépés a sakkban, amikor a gyalog nem átlósan üti le a másik figurát, hanem úgy, hogy az ott áll mellette. (Olyan, hogy szemtől szembe, gyalogoknál nincs is.) Ez az egyetlen lépés, amikor nem a helyére, hanem mögé lép. A lépést gyakorta nem ismeri a nagyközönség. A többség nem ismeri. Vagy nem ismeri el. A sötét gyalognak szabadságában áll kettőt lépni, de ha a világos gyalog a közelébe ér, ez a szabadság visszavonódik. Míg az első Zudor-kötet, a *Pügmalion monológja* sakkversei alapján nem bizonyítható, hogy a szerző akkor ismerte-e ezt a lépést, a második kötet, a *Romániából jöttem,* már birtokolja ennek logikáját. Ismeri a gyalog elvtársak játszmáit, akik olyan helyről ütnek le, ahová nem léptél. Nincs is a második kötetben sakkvers. Muszáj közelebb kerülni az arcokhoz, a személyes dimenzióhoz. Fantáziaínséges idők jönnek.

II. Anekdoték

Valahol nem Európában sokáig nem ismerték a koldulást, nem volt hagyománya. A legszegényebbektől követ, szappant, vadvirágcsokrot, talán rajzot is lehetett kapni a sajnálatos pénzünkért. Valahol itt viszont volt idő, amikor verset lehetett kapni, például kibontott cigarettásdobozra írva, és ez beleivódott a lokális emlékezetkultúrába, a Zudor-legendáriumba, amit humoros anekdotok és kedves anekdoták mellett kegyetlen, súlyos elhallgatások is alkotnak. Annak az elhallgatása, hogy a társadalom és kultúra intézményei (intézményen felelős és felelőtlen pozíciókban dolgozó embereket értek, magamat is) cserben hagynak alkotókat. Attól kezdve, hogy például nem válaszolva a levelükre semmibe veszik őket, addig, hogy magukra maradnak és nyomorognak. Egy Zudorhoz hasonlóan József Attila-rajongó költő, a hajléktalan emberek *Fedél Nélkül* címet viselő lapjának szerzője, aki a *Bánom is én* című verseskötetet írta, pontos kifejezést talált az ilyen történetekre: „botlottam igazi elesést”.

Gondos Mária Magdolna (1989, Csíkszereda) irodalomtörténész, költő, kritikus, a Fiatal Írók Szövetségének irodavezetője. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári BBTE-n, az irodalomtudományi doktori képzés 1945 utáni magyar irodalom programját Budapesten, az ELTE-n végezte.

Eközben pedig Íjgyártó István kulturális és tudománydiplomáciáért felelős államtitkár 2018. április 19-én a MISZJE (Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesület) által szervezett nyilvános beszélgetésen arra panaszkodott, hogy a külhoni magyar kulturális intézetek rendezvényeire csak a környék hajléktalanjai járnak az ingyen pezsgőért és pogácsáért. Ez tehát a perspektíva: a hajléktalan emberek megeszik a kultúrának fenntartott pogácsát. A pogácsa pedig fenn van tartva az ún. kultúrának. Tessék csak fogyasztani!

Akkor, ott, a közönségben ülve, hallgatva a hallgatást, olyan kérdések jöttek, melyeket zudorinak titulálhatnánk: Akarok-e Kádárral beszélni? Akarok-e az Úristennel beszélni? Akarok-e betelefonálni a Kívánságkosárba, hogy Orbánnal akarok beszélni? Vagyok-e olyan neandervölgyi, civilizálatlan őslény, olyan infantilis, hogy tudatni akarjam a mindenkori hatalommal, *Romániából jöttem*?

Ha a kötet előszavából indulunk ki, amit Szőcs Géza jegyez, ott az a központi kérdés, hogy kit vagy mit hozott létre Románia. A diktatúrának ez a személyiségre irányuló katasztrofálisan romboló hatása a kérdés. Milyen „váza alakúvá torzított törpe szörnyek”-et, milyen „koponyafáslizáson átesett gyermekek”-et hozott létre a romániai diktatúra?

Ha viszont magából a kötetből indulunk ki, akkor a központi kérdés valami egészen más. Nem az, hogy mivé tettek, hanem hogy milyen perspektíva kínálkozik ezek után. Hogy találkozunk-e a templomtéren, ahol „homlokunkra lesz írva majd / a bélyeg a billog rajtunk villog: ROMÁNIÁBÓL JÖTTEM!” Látható, hogy ez nem egy dühös, kiábrándult perspektíva, nem olyan panasz, mely kimerül a történelem rosszallásában, szó sincs arról, amit az előszó állít, hogy „magával, magában fogja hordozni Romániát.” A billogot kívülről sütik ránk és nincs előírás a vele való azonosulásra vagy az interiorizálására.

A vége mégis illúziótlan: csak főpróba van, mindig csak főpróba, és nincs is előadás. Ez pontos megfogalmazása egyrészt a spektákulum társadalmának, mely a villogó látszatokat, az elhamarkodott sztereotípiákat és a rövidlejáratú szerepeket részesíti előnyben. Ez pontos megfogalmazása másrészt az emancipatorikus modernség felismerésének: az egyén és a társadalom, az ország szabadsága folyamatos főpróbákon keresztül képzelhető el, készülni lehet rá, tartani felé. Találkozhatnánk a téren.

Ugyanakkor ez a zárlat megítélésem szerint nem magyarázható a rendszerváltás hurráoptimizmusával. Részint filológiai érvek szólnak emellett, hiszen az 1990-ben megjelent kötet szövegei jórészt a nyolcvanas években keletkeztek, részint pedig a kötet kordiagnosztikai megfigyeléseiből következtethetünk erőteljes kortársiasságára a nyolcvanas évekkel. Társa saját korának, közel van hozzá, aminek esztétikai és politikai hozadékai is vannak azon túl, ami könnyen belátható: távlat és távolság hiányában a részletek, a töredékek látszanak, hátra kell lépni az átfogó látványért, az összefüggésekért.

III. Románia, The Waste Land

Hátráljunk ki Nagyváradból, Romániából, mondjuk Magyarországig. Hátráljunk ki a diktatúrából, mondjuk 1990-ig. Fogjunk egy kötetet a kezünkben, ami azt mondja magáról, hogy *Romániából jöttem*. Legyünk

görcsök nélküli olvasói, figyeljük, mit kínál! A Zudor-versek egyik vonzereje, hogy dinamikus gondolkodásra, aktív figyelésre késztetnek. Még egy olyan levegőtlen, sötét és fojtogató korszakról szólva is, mint a '80-as évek, az esztétikai heteronómia jelenlétét igazolják. Triviális, sőt aljas értelmezés, hogy diktatúrában a párt vezeti a művész kezét, vagy úgy, hogy neki ír, vagy úgy, hogy ellene. Ha a művésznek sikerül saját szubjektumát esztétikai módon problematikussá tenni, széttördelni és játszani vele, a nyelvre bízni, a románra, a magyarra, a versnyelvre, akkor attól nem válik szabaddá, de kiutat találhat. Nem nyílegyenesen, hisz ilyen rémségből és iszonyból csak kerülőutakon, viccek, halogató kitérők, elakadások által, a tehetetlenségen repetitív technikával felülkerekedve lehet kijutni. Sziporkázó humorral, amit szinte komoran csodálunk.

A versek másik vonzereje, hogy bátorítanak a spekulatív olvasásra, felkurblizzák a fantáziát, cikázásra késztetik. Referálni egy Zudor-versről ezért hálátlan helyzet. Úgy lenne igazságos, ha az asszociációk, üresjáratok, a megérvelhetetlen villanások is helyt kaphatnának. Ezek közül a spekulatív, közvetetten bizonyítható összefüggések közül az egyik lehetőség az összeolvasás T. S. Eliot *The Waste Land / Átokföldje* című művével. Hiszen szintén tele van utalásokkal, idézetekkel, parafrázisokkal, vendégszövegekkel és például Egyed Péter visszaemlékezéséből tudható, milyen fontos szerepet játszott a harmadik Forrás-nemzedék számára Eliot. A különbség viszont az, hogy míg Eliot egy kiadott mellékletben lenyomozhatóvá tette az utalásokat, számított arra, hogy olvasói felismerjék őket, Zudor János egészen másképp viszonyul saját verseihez. Ha megkérdezik, hogy egy sora mit jelent, megismétli a sort. Ily módon az utalások a kulturális emlékezet próbakövei is, kipróbálják, van-e olyan kulturális emlékezetünk, mely eléggé egynemű ahhoz, hogy a miénknek nevezzük, és így igazolja a kulturális és értelmező közösség rejtett eltéréseit, legyen szó akár nemzedéki, akár lokális közösségről.

Végül pedig van egy olyan hasonlóság, amit az hív elő, hogy ha Románia neve és az *Átokföldje* cím egymás mellé kerül. Ebben a helyzetben az utóbbi elkezd értelmező jelzőként működni és kevés rosszmájúsággal megáldva nehéz ellenállni ennek a működésnek. A Zudor-versek képalkotása sokféleképpen támasztja alá, hogy elátkozottnak érzékeljük a világukat. *Tömegsír épphogy elkaparva*, „Dulitle-féle műpapa", „lánctalpas hintaló" és az anya, aki „gyöngéd kezekkel / – ne a nővér tegye meg – / lepattintotta gyermeke szárnyait" – hogyan másképp képzelhetnénk el egy elátkozott helyet. A kötet képeiben tehát nem az egzotikus és partikuláris rettenet dominál, nem a koponyafásli testnyomorgatása, hanem a közvetlen, belső, a személyes környezettel összefonódó agresszió és idegenség. A permanens háború az élet minden területén a legvédtelenebb és legkiszolgáltatottabb gyerekekig. Lánctalpas hintaló. A lepattintott szárnyakat olvasva Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetének borítóját láthatjuk magunk előtt, rajta Joel-Peter Witkin *Woman Once a Bird* című fotográfiáját. Lánctalpas hintaló. Szokni kell még, pedig minden korszakban és minden kultúrában külön jelentősége van annak, hogy hány éves kortól és hogyan tanítanak tűrni. Románia e tekintetben sajátos kiképzést jelent, még ha a szovjet minta és a kelet-közép-európai országok posztszocialista berendezkedésének számos hasonlósága nem is teszi összehasonlíthatatlanul egyedivé. A túlélőknek pedig bűntudatuk van, a leszármazottakon teher. A diktatúra bürokratikus nyelve találkozik a gyereknyelvvel.

Hát ezért nehéz a *Romániából jöttem* című Zudor-kötetről referálni, a gazdagsága miatt, ezért lehet csak bevezetőt írnom hozzá, sőt a bevezetőt is csak újra- és újraírni. Ezért nincs olyan, hogy kiállok és csak adok, adok elő, mint Esterházy Péter *A szavak csodálatos életéből*. Esetleg csak annyit, ami abból az előadásból kimaradt. „Nincsen kitüntetett beszédmód, nincsen katedra. Ha én egy katedrán állok, amely tehát ebben a nincsben van, Ernst Herbeck skizofrén ápolt és költő verse a magányról jut eszembe.

A magány az hasonló
ahogy egy gyűlés és
akkor, ha egy úr
beszédet tart.
Ami legyen érdekes,
Hogy leküzdje a magányt. Köszönöm!"

ZUDOR JÁNOS

A cseferista valamelyik rémálma

Sínek. Felfut, lefut. Haldoklik.
Hiszik a szélütést. Viszik.
Időnként szalutál álmában. S vicsorít.
Ámokfutás az egész hamis menetrend.

A gutaütés, az igaz lehet.
(Kisiklott a rendszer. De megy tovább.)

Az útonálló, esztelen hajsza
utoléri a masinisztát,
és fut előle, mint egy alagút,
amelynek kijárata nincsen,

Így cicázunk robbantó vonatban,
amely álommá fakul,
a nyugtalan világlátás
sötét és kilátástalan,
ragacsos útvesztőiben...

2016. május 24.

A vasgárdista bosszúja

Mint két vonat. Összefügg.
Az egyik összecsuklik.
A másik megmarad.
Így a végzet. Győz!

A vasgárdista végez.
Végez a végtelenben.
Lágyan szalutál.

AZ ÖSSZEFÜGGŐ PARTOK
MEGÁLLNAK HIRTELEN,
VALAMI NÁRCISZ
ILLAN, MINT A MÁK,

A VASGÁRDISTA SZAGOLGAT,
MINT EGY KUTYA, AMELY TOLAT,
S EGYEDÜL VAN, EGYMAGA.

Vasárnap díszőrséget áll,
szintén egymaga,
összevissza int,
Mint egy hibbant, lefestett kilométerkő.

2016. május 19.

Belőve, és kilőve

Abszolút rend.
Majdnem hontalan.
(Kellene egy bomba
hangtompítóval.)

Abszolút rend.
Felnégyelve.
Abszurd csend.

Vontatott vonatok,
nézd, hogy honnan jövök,
parittyagumi!

A vészfék kábulata,
ez a rend.
És rendszertelen.
Mint belőve,
és kilőve.

2016. június 10.

Halálnap

Én meghalok születésnap helyett,
már ideje, hogy beadjam a kulcsot,
majd kiszednek a temetőkertből,
születésnapomon élve még…

Egyben halálnap, az idő vicce,
már morbid feltámadás vár rám,
és kissé groteszk, ami velem történt,
vagy történni fog, elsírom magam…

Hazafelé, gyalog megyek, a vérengző
akácosok között, ma szerda van,
gyászolom a születésnapom.

2016. április 27.

Antal Balázs

Hatástapasztalat. Kísérlet a *Romániából jöttem* szoros olvasására

Antal Balázs (1977, Ózd) a Nyíregyházi Egyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem oktatója. Legutóbbi kötetei: Le (próza, 2017), Vad (versek, 2017).

Zudor János *Romániából jöttem* című oratóriuma akkor jelenik meg, amikor Erdély végképpen hívószó lesz Magyarországon – úgy is mondhatnám, *branddé* válik. Románia azonban nem. Erdély hívószó lesz – éppen Románia ellenében. Erdélyben szépen beszélő magyarok laknak. Romániában románok. Erdély a miénk, Románia az ellenségünk – jóformán. Vagy éppen: Románia egy szakadt szerencsétlen. Hogy valamilyen azért mégis, az azért lehet, mert ott van nekik a kincses Erdély.

Ugyanakkor a Románia megnevezés választása tudatos leszámolás egy mítosznak látszó giccsel, vagy ami legalábbis hamarosan, pillanatok alatt mítosznak látszó giccsé válik. Nagyváradról nézvést persze másképpen is láttatható a kérdés, hiszen nem Erdélyben vagyunk, az meg semmit sem mondana, hogy a Partiumból jöttem (nem beszélve arról, hogy ezt pár magyarországi megye lakója is elmondhatja magáról – egészen mást értve rajta). Sajátos elutasítása ez a választás a rájátszás lehetőségének. Csakhogy mindez a versekből kitetszően nem lehetett másként. Pontatlan lenne másféle cím.

Zudor a klasszikus értelemben véve csak a legritkább esetben lírikus, vagyis lírai költő – és a *Romániából jöttem-ben* végképp nem az. Oratóriuma ugyanúgy, mint későbbi könyvei, látványos fikcióképző aktusokként léptet be perszónákat a szövegvilágba, valóságos éket verve egy esetleges alanyi megszólaló és a drámai monológok beszédpozíciói közé. A szöveg a líra és a fikció határára tájolható be, de története nem a könyvből rakható ki, bár olyan eseményeket mond el, amelyek máshonnan nem ismertek, vagy legalábbis hosszabb távon láthatatlanok maradnak. Könyve olvasójának Románia/Erdély-tapasztalatára épül rá mindaz, amit itt elmond, de nem játszik rá azokra a prekoncepciókra, amelyek e tapasztalatokra hivatkoznak előzményeikként.

Az első beszélő hang határozott és névtelen, bár valamilyen megnevezésben magára ismerő *én* az oratórium előtti kvázi-előbeszédben – szinte a szó szoros értelmében előhangban. Azonnal kijelöl egy beszédpozíciót és feloszt szerepköröket: van a te, akihez a vers beszél, bár ez a te, hogy a költészet egyik alapparadoxonát előhozzam, egészen nyilvánvalóan nincs ott, ahol épp őneki beszélnek. Szerepel továbbá a *lány,* az anya, sőt, *anyám,* valamint *valaki.* Konkrét beszédaktusok az utóbbi és a versbeli én között zajlanak, vagy pontosabban az olvasó előfeltevése szerint zajlanak, hiszen az én megszólítottnak érzi magát a tulajdonképpen pontosan nem is értett nominalizáló felkiáltásban. Hangot és megszólalást idéz be az írott szöveg, amely maga is beszédaktusként tételeződik (hiszen a líra monológ *beszéd,* amely a hétköznapi nyelvhasználattól éppen hangzásközpontú retorikájában tér el, legalábbis bizonyos közhelyszerű

alapvetések szerint), hogy aztán *Indira levelében* már írott szót változtasson beszéddé – ahogyan szintén az írott szó embereként érthető Graham Greene is, sőt, maga az én, hiszen a grafomániája lesz az a hívószó, amelyet maga rendel indentitása mellé. A szöveg jelentésességében mindazonáltal meg nem nevezett szereplők is olvasódnak, mint Domonkos István vagy éppen Juhász Gyula. Idejönni – elmenni; keresés, megtalálás (ránk! találás), elrejtés, eltüntetés; visszafojtás, ki sem gondolás – és legvégül feltámadás logikai-paradoxális láncolata képezi meg azt az alapszövetet, amelyre egy rémtörténelem relikviái rakódnak ki (ügyvéd, orvos, hóhér – amely azt is jelzi, hogy a köz rémtörténelme mellett egy magán-rémtörténelem is formálódik – magánmitológia helyett) a bánat atmoszférikus hálójában.

A tulajdonképpen ezután kezdődő oratórium *A bőr alatt halovány árnyékból* vett (némileg pontatlan) mottóval (is) indul – ez a pontatlanság nem itt kezdődik, és nem is itt ér véget a Zudor-könyvekben, és ahogy Selyem Zsuzsa *a rusnya valcer* utószavában rámutat, sokkal inkább tervezett csúsztatásról van szó egyes idézetek vagy nevek esetében: itt például *Grehem Green* áll – *a rusnya valcerben* majd Arturo Oui. Az e könyvbéli mindjárt legelső név elcsúsztatása nyilván jelzésértékű a könyv összes nevével kapcsolatban, mint egy kísérlet a történetüktől való megszabadításra – emlékeztetnek egy valóságos alakra, de nem pont ugyanazok (természetesen vannak nevek, amelyek ugyanazok. Talán van ebben is valami játék?). A József Attila-idézetben az eredeti *elrohant* cserélődött *elszaladra* – szeretnék eltekinteni attól, hogy miféle kiadásból való az idézet (az *elrohant* a közhasználatú Stoll Béla-féléből), mert látni némi differenciát a múlt idő és a jelen idő között, amelynek az oratóriumra vonatkoztatható jelentése is lehet (és amely kevésbé volna látványos ugyanannak az igének a jelen idejű alakjával).

Az oratórium perszónái az irodalmiság, azaz a „papír" és valóság határán lebegő figurák, radikális nyelvteremtő gesztusokkal nem feltétlen válnak el sem egymástól, sem pedig az előhang énjétől – például Koppány sem, akinek neve ráadásul nyelvjátékká válik, ilyenformán lehull a beszélőről, aki elnévtelenedik, ugyanakkor beszorul olyan nem feltétlenül ide illő, de nem is messze álló fogalmak „alá", mint például a (politikai) kampány. Az ő elnévtelenedési, identitásvesztési processzusa közben megképződnek a kötet papírfigurái és magán-rémtörténeti figuráin túli világ valóságos alakjai – e helyt például Szőcs Géza és Ara-Kovács (Attila) is –, majd a zárlatban mintegy magából kilépve tér vissza önmagához a beszélő, nyeri vissza énjét és nevét, ami itt már inkább a doktrína ellen a régi világ nevében lázadó ember jelzése lesz, tehát nem valódi név. De mire ahhoz a szakaszhoz elérünk, ahol a beszélő katalogizálja szeretteit és nemszeretteit, már tulajdonképpen a szövegfeloldódás kérdésével is szembesülünk, hiszen az oratórium írásfolyamában a szöveghatárok rendkívül képlékenyek, többféle írásmód utal határra, a töredezettség és a regisztertváltás, amely néha a nyelvváltásig eljut, egyfajta sajátos szétírását adja a beszélők szólamainak. Ez a nyelvváltás nyilván nem elválasztható attól a képtelenségtől, hogy a feszítően nyomasztó tapasztalat, a klasszikus retorikai szituáció *szüksége,* amely a beszédet kiváltja, nem mondható el anélkül, hogy a beszélő, a kimondó azonnal a közhelyek és a deduktív premisszák csapdájába ne esne. E helyt Koppány – ha ugyan még ő beszél – elutasítja magától a kimondással kapcsolatos kételyt és a legelemibb kinyilatkoztatást teszi Romániáról (amikor azt mondja: *kereszt a hátadon / kereszt a lelkeden / hogy ideszült anyád / hogy ide nevelt*), ugyanakkor az áldozat pózát mégsem ölti magára, mert azonnal ironikus-groteszk távolságot teremt (*fityisz a jellemed / fityisz a lelked is*) az épp megírt sorok bánatos pátoszától – és ez a fajta kettősség az egész oratóriumon végigvonul. Mint ahogy az is, hogy a közös történet első alapvetése után egyből a magántörténet következik – ráadásul a fentebb jelzett szöveghatár-elmosódás itt még inkább reflektáltabb, hiszen nem (csak) regisztertváltásról van szó: a *csapdlecsacsi-szonett az erőszakról-tól* kezdve, ha csak a tipográfiai megoldások ajánlatát tekintem kiindulópontnak, a *Vörösmarty temetésén-ig* ugyanazt a szöveget olvassuk – ez azonban újabb szövegekre tagolódik a kapitális sorokkal, illetőleg kapitálissal írt szavakkal. Egyfajta kód ehhez: a vastag betűs címek közötti szövegek a két történet-törmelék: köz/magán egyfajta körülzárását szolgálják – vagy talán jobb, ha azt mondom: jelzik.

Az előhang beszélőjének azonosítására a Bihar megye tanfelügyelőségétől, valamint a Ménesi ügyvédtől kapott levelek bemásolása után lehet határozottabb javaslatot tenni: miközben a szöveget éppen újabb rétegekre hasítja a két levél, az öntükröző nevesítés egységesít: alakot és nyelvet, megszólalót és megszólalást, beszélőt és beszédet köt össze. A különféle hangok között a két levél nyelve a józanság, a realitás, a norma aktusaként tételeződhetne, ám éppenséggel az abszurd utóesztétikai minőségét artikulálja ebben a szövegmontázsban – nem mellesleg, a lírai hős, aki persze antihős, jellemzően hivatalos-hideg, a retorizált nyelvhez képest romlott, irodalom alatti, mintegy külső töredékben nyeri el főszerepét.

A perszóna-konstituálási struktúra újabb fázisa látható a *Vörösmarty temetésén* első pillantásra reprezentációsnak tetsző szövegalakzatában: az én, ami szinte a rimbaud-i intenciót követve mindig valaki más, a gyászmenet egyneműsített megszólalójává tágul – miközben érezhetően a tömeg bármely egyedi tagjának perspektívája alá szűkül nagyjából ugyanazoknak a gesztusoknak a révén. Nemcsak a *Szózatot* idézi meg a vers (az *itt élned-halnod kell* parancsát, kötelességét), de egyben József Attila *Hazám* ciklusát is (*megdöglik szép fajunk* – vö. a 2. szonett vonatkozó soraival: *Az erőszak bűvöletében / mit bánja sok törvényhozó, / hogy mint pusztul el szép fajunk!*), amely a nemzeti romantika koráétól egészen eltérő, onnan nézve már-már blaszfémikus iróniával elvárásokat fogalmaz meg a megszólítottal szemben, amelyek függvényében valóságosan hazának lesz tekinthető – hogy az egyénnel szemben a hazának is vannak kötelességei.

A közösségi reprezentáció alakzata újabb líraértésünkben komoly kritikai ellenérzéssel került szembe – elsősorban a felhatalmazás kérdése miatt. Amely felhatalmazás nyilván a beszélő fikciója. Zudor persze ezzel az egyetlen szövegével, melynek dramaturgiai szerepe van az oratóriumban, éppenséggel nem lesz a közösségi költészet művelője, főleg; hogy igazából e helyt nem is annyira az *egy* szólal meg mindenki nevében, inkább afféle tényleges kórusként, avagy *karként* kardalt énekelve tételezhető a beszédhelyzet. A *Romániából jöttem* egészében véve úgy marad távol a közösségi szólás alakzataitól, hogy mégsem marad távol tőlük. A Romániából jövés sajátos hívóalakzat, szinte nem lehet nem többesként olvasni – itt azonban sajátos kijáratot jelentenek ebből a helyzetből a hangok, az álcák, a maszkok, a perszónák. Velük úgy teremtődik meg a többes beszéd lehetősége, hogy a vers reprezentációs fikciója nem terjed túl a példázatokként értődő töredékeken. Amelyek éppen itt következnek: a kórusból kiváló hangok nem csak monologizálnak, a beszélők szöveghatárokon belüli tételezett egysége felbomlik, (ennek ugye korábban Koppány dalában is megvolt a lehetősége, de most biztossá válik, hiszen) jelöletlen dialógusok tagolják szét az autonóm beszédeket, melyek ráadásul helyenként ténylegesen bilingvisek lesznek, a nyelv egysége is felbomlik, a szövegmagyarázatok érzésem szerint kilógnak az írás esztétikájából – de hát nagyon nehéz attól is elvonatkoztatni, hogy a *Romániából jöttem* Magyarországon jelent meg (ez

is mennyire mást jelent már 1990-ben, mint jelentett volna bár csak két évvel korábban. Vagy akár eggyel is).

Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy az oratórium felénél elérkezünk a mesélés szövegen belüli eseményéhez, amely innentől már a végéig tart. A bölcsődében megszólaló, de nem bölcsődés korú gyerekek egyszerre öntükröző és távolító, kint is, bent is jelenléte valószínűleg a legmerészebb perszónateremtő kísérletek között tartható számon az irodalomban – nem azért, mert a gyerekek a szerzőnek a szövegben is elhangzott-kimondott nevét viselik, hanem mert, azt hiszem, az összes eddigi szöveghely közül itt lesz teljesen egyértelmű, hogy az oratórium középpontjában, minden más tematikus szálra rátelepedve, a félelem áll. A gyermekhangok nem gyermeknyelven szólalnak meg, a nevek merevítik örök jelen időbe az utánuk szereplő életkorokat, mint ahogy örök jelenben olvasódnak és értődnek a szövegek kijelentő mondatai is. A két idősebb gyerek énként szólal meg, a két ifjabbik te-ként szólíttatik meg. A pontos név és életkor kimerevítése, kontextusba helyezve a *gettósnénivel,* akinek bemutatkoznak, egyfajta áldozat-listaként/katalógusként is olvasható. Az E/1-ben megszólaló tízéves Noémi fogadkozik, hogy jobban viselkedik majd. A szintén *énként* szóló 14 éves Imola, akinek beszéde visszautal a *Nyáresti dalra,* egyszerre féli és megmentőként várja, hogy elragadják ebből a világból. Orsolya monológja aztán már újra Vörösmartyval (*A merengőhöz*) és József Attilával zárul (a *Téli éjszakából*), majd feloldódik a nem jelzett dialógusban.

A „mese" legfontosabb szövege olvasatomban a *Tömegsír éppen hogy elkaparva.* Egymást váltva hat nevesített halott beszél ki ebből a sírból – a négy utolsó egyetlen kórust alkotva szól; míg a gyilkost meg nem nevezi a fikcionalizált Szőcs Géza. A vád retorikus felkiáltása persze épp annyira nevez meg tettest, mint amennyire nem. Maga a gyilkosság az első megszólalónál nem mondódik ki – a szöveg megszakad, de a beszélő már eleve úgy mutatkozik be, hogy *tibor* ***voltam***. (kiemelés tőlem) A másik két töredék kimondja: *hasbalőtt* – illetve: *lekaszáltak* – (előbbi jelen idejű létigével mutatkozik be, a kórus nem fejezi létének idejét sehogyan sem), és ennél is tovább mondják: következményeket mondanak, kérdeznek. Ám sem kérdésnek, sem következménynek helye nincs. A tanulság levonása is hiábavaló. Az emberek tragédiájáért nincsenek felelősök, anonim katonák szerepelnek a történetekben – helyettük az emberi közösség helyén álló, a közösség megnevezésre igényt tartó, de azt be nem teljesítő ország áll, mint imaginárius-fiktív, parancsra létrejött közösség, amely ugyanúgy és ugyanazért nem tud valódi közösséggé válni, ahogy és amiért a fentebb hivatkozott JA *Hazámja* sem tud hazává válni. Természetszerűleg ez lesz az a vers, amellyel túl is ír Zudor az oratórium és a könyv határán, hiszen *a rusnya valcerben* olvasódik párja, a *Tömegsír alig elkaparva.* Abban a kötetben nemcsak a szöveg más teljes egészében, de túl vagyunk a Zudor-olvasásban a *Filmzenén* is, mire odáig elérünk, abban pedig a legújabb kori tömegsír-ásások és alig elkaparások helyszínén járunk – a délszláv háborúban, és ez megváltoztatja a szöveg tapasztalatát.

Zudor Várad-siratóinak kitüntetett, mert az egyik első darabja az *Emőd Tamás Váradon,* amire a két dal következik a nevesített címzetteknek (*…Ara Kovácsnak 1982-ből;* valamint *… Szűcs Tamásnak 1986-ból*). Maga a *dal*forma különös kontrasztban olvasódik az oratórium szövetében: játék és könnyedség helyett ez a két szöveg – épp azután, hogy előttük arcvesztésről, egy város végleges és radikális átalakulásáról, valóságos kiradírozásáról kap az olvasó mellbevágó referátumot – a teljes identitásvesztésről és a dehumanizálódásról referál. Ehhez képest egy *én* beszél – „dalol", de a szöveg szövetében most a mesélésnél vagyunk, vagyis a *gettósnéni*

szövegének szintjén járunk. Persze hogy ebből nyílt-e már előzőleg kijárat, azt nehéz fölmérni. Ha nem, akkor maga a gettósnéni is áldozatként tételeződik, felrajzolva egy olyan körforgást, amelyben áldozatokból válik kínzó, a gyilkosságok részese. Hogy ez a gettósnéni kicsoda is lehet, megnyugtató válasz nem születik talán egészen az utolsó szövegig: a bölcsőde rendelődik hozzá és a mesélés, amely számonkérő, szinte kihallgató attitűddel indul, ugyanakkor a mesélés a szülő szerepkörébe is beleér – lehetséges a sajátos körbetekeredő áldozat–gyilkos láncolatban valamiféleképp valóban az apát sejteni benne? Zudor költői világában nincsenek jók és rosszak – csak rosszak vannak; ahogy Boka László is, Selyem Zsuzsa is felhívja rá a figyelmet, minden és mindenki hamis[1]. Nincsenek bűntelenek. Olyan tapasztalatot fejez ki, amely nagyjából egybevág a Bodor Ádáméval, illetőleg a hatvanas-hetvenes évek erdélyi abszurd prózájának tapasztalatával – itt azonban az abszurd próza kapcsán sokszor emlegetett gyagyaságnak sincs helye, amely ott a kauzalitásláncolat észlelésének kikapcsolásához szükséges. Itt a helyébe a meghasonlás lép, a torz vigyor nem ellenpontozza a tragédiát és az állandóan történő katasztrófát semmilyen értelemben sem.

A kötetet záró *A kommandóslegény avagy a mennyei kukoricaszedés* már szövegszervező formaelvvé teszi a kaotikus szövegtöredezettséget. A *Nem én kiáltok* fenyegetettsége munkál a szöveg mögött, annak ünnepélyessége nélkül. A *Tömegsír* kórusa mellé rendelt saját szökési kísérlet íródik itt le, majd a tényleges kirajzás. Olvasatomban ez a szöveg kapcsolja össze a gettósnénit az apával, aki arcot és hangot vált, és a gettósnéni maszkjába rejtőzik, hol felfedi, hol újra elleplezi kilétét – a gyerekek próbálják valódi énjét megszólítani, de olyankor ő nem esik ki a szerepéből. Az oratórium végső világtapasztalata a megbélyegzettség kategóriájával írható le, ahogyan az utolsó sorok fogalmaznak.

Töredékesség. Szótalanítási kísérlet. Éntelenítési kísérlet. Mérlegelés- és trendnélküliség. Depoetizálás, majd váratlan repoetizálás. Versépítő stratégiája a továbbírás, a továbbfeszítés, a félbehagyás, az újrakezdés. A kulcsszavak, kulcsszereplők elrendezése, majd szétszórása. A kötetcím a lokalitásra, a lokális identitásra erősít rá, ugyanakkor a versek már arra kérdeznek rá, mitől lesz egy ország ország, és mitől nem. És hogy mit tegyen az ember, ha nem érzi magát odatartozónak, vagy ha maga a tételezett ország zavarja el. Ha identitását egy helyben állva áthúzzák és nem adnak helyébe másikat. Sokfelől idézi az oratórium Domonkos István nagy versét, a *Kormányeltörésben-t,* csakhogy Zudor Romániája megelőzi, hogy az ember mindenhol idegennek érezze magát, mert el sem engedi.

Zudor nem talál *egy* nyelvet, amelyen mindez elmondható, ehelyett nyelvek karneválját modellálja, nem talál *egy* pozíciót, ahonnan ez felfedhető, de talál számtalan perspektívát – és ez például feltétlenül egy modern kori, hogy ne mondjam, késő modern kori tapasztalat belátása.

1 Vö. Boka László, *Alakok, maszkok, alteregók – és a torzó poétikái,* Várad, 2014/04, http://www.epa.hu/00100/00181/00097/EPA00181_varad_2014_04_1092.htm [2018. május 28.]; illetve vö. Selyem Zsuzsa, *A teremtés udvariassága. Kísérlet Zudor János verseinek értelmezésére* = Zudor János, *a rusnya valcer,* Új Forrás – Posticum, Tata–Nagyvárad, 2012, 115–127.

Gulyás Gábor

Art Capital 2018, Szentendre

Az Édenkert nyomában

„Az Úristen kertet telepített Édenben, keleten, és oda helyezte az embert, akit teremtett. És az Úristen a földből mindenféle fát sarjasztott, ami tekintetre szép és táplálkozásra alkalmas; azután kisarjasztotta az élet fáját a kert közepén, meg a jó és a rossz tudásának a fáját. Egy Édenben eredő folyó öntözte a kertet, s ott négy ágra szakadt."

(Teremtés könyve 2, 8–10)

A kert (görögül: paradeiszosz) hagyományosan a Paradicsom szimbóluma. A Biblia szerint az eredendő bűn következtében, az első emberpár kiűzetésével alapvetően sérült a teremtés harmóniája: az elveszett Éden csupán az emberi vágy örök tárgyaként maradt fenn. Az ember újra és újra kísérletet tesz természet és társadalom teljes körű összehangolására, oly módon, hogy kerteket hoz létre. A kert egyszerre természetes és mesterséges – egyfajta mesterségesen teremtett természet.

A kert sokat elmond arról, hogy tervezői, művelői miképpen viszonyulnak a világmindenséghez. A kínai és a japánkert mikrokozmosza, a Korán tagolása nyomán nyolc részre osztott arab kert, az optikai elvek szerint szerveződő franciakert vagy éppen az angolkert hatalmas pázsitokhoz kapcsolódó szabálytalan formájú labirintusai mind-mind erről a viszonyról tanúskodnak.

A kert menedék, ahová a rohanó világban vissza lehet vonulni. A szerelem, az érzékiség, a szépség helye. Az értelmes munka helyszíne, hiszen a növények ültetése, gondozása minden esetben tényleges eredményt hoz. Az ókori keleti kultúrák óta minden nagy történelmi korszaknak megvolt a maga kerttípusa. Alighanem a modernitás az első olyan kor, amelyhez nem társítható karakteres kert.

Az Art Capital központi témája idén a modern ember természethez való viszonya, az elveszett Paradicsom utáni vágy: a kert ideája. Az itt bemutatott művek többsége számára fontos viszonyítási pont a bibliai Paradicsom meghatározó eleme, az áramló folyó, a megtermékenyítő víz.

A természet, melyet a föld elkötelezett, kitartó művelésével lakóhelyünk szerves részévé teszünk, az általunk megteremtett szabadság jelképe is. A projektek a szabadságeszméhez is kapcsolódnak – mindenekelőtt az éppen fél évszázaddal ezelőtt elindított Szentendrei Szabadtéri Tárlat öröksége előtt tisztelegve, amelynek alapja a mindenkori hatalommal dacoló művészet autonómiája.

Gulyás Gábor (1968, Heves) filozófus, esztéta. Debrecenben szerzett magyar–filozófia szakos diplomát, majd ugyanott elvégezte a Modern Filozófiai Doktoriskolát. A debreceni Modem alapító igazgatója, a Műcsarnok korábbi vezetője, a Ferenczy Múzeum igazgatója, az Art Capital főkurátora, számos képzőművészeti kiállítás kurátora.

Tematikus kiállítások, filmvetítések, irodalmi estek, konferenciák, színházi előadások és koncertek várják a közönséget Szentendrén, az országhatárokon átívelő régió legnagyobb képzőművészeti fesztiválján. Az alkalmi művészeti kertek és az időszaki tárlatok a programok után is látogathatók, egészen őszig.

Kiállítások

Átkelő

Mohau Modisakeng
Szentendrei Képtár

Mohau Modisakeng

2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Muladi Brigitta

Mohau Modisakeng (1986) Dél-Afrikában született és nőtt fel. A Michaelis School of Fine Artban diplomázott képzőművész szakon, 2009-ben. Jelenleg Johannesburgban és Fokvárosban él, itt nyílt 2010-ben első egyéni tárlata és itt kapta meg 2011-ben a Sasol New Signatures díjat. Ettől kezdve nagy sikerű kiállításokon vett részt világszerte. Kétszer volt kiállító a Velen-

cei Képzőművészeti Biennálén, 2015-ben és 2017-ben. Művei számos dél-afrikai és nemzetközi gyűjteménybe kerültek be, köztük a Johannesburg Művészeti Galériába, az Iziko Dél-afrikai Nemzeti Galériába, a Saatchi Galériába és a Zeitz MOCAA-ba. Magyarországon első alkalommal állít ki.

Munkáiban saját testét és tudatát térképezi fel. Különösképpen foglalkoztatják az afrikai történelemből adódó közösségi súrlódások és a szociális problémák. Elsősorban a posztkoloniális afrikai államok bonyolult társadalmi viszonyaira kérdez rá. Művészetének kulcseleme egyfajta gazdag szimbolikus utalásrendszer az erőszak legkülönfélébb mechanizmusaira.

Yoko Ono

Yes, You!

Yoko Ono
Kmetty Múzeum
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Szilágyi Zsófia Júlia

A Tokióban született Yoko Ono (1933) az ötvenes években New Yorkban tanult filozófiát, irodalmat és zenét. Sokféle művészeti ágban kipróbálta magát (zenélt, verset írt, festett), de a konceptuális művészetben talált igazán magára. John Lennon feleségeként híresült el, dinamikus kapcsolatuknak köszönhető az *Imagine* dal és az ikonikus Békeágy akció.

1972-ben a kasseli Documentán, 1990-ben, 1993-ban, majd 2009-ben a Velencei Biennálén állított ki. A világ legnagyobb kortárs művészeti múzeumai újra és újra bemutatják az életművét. Magyarországon a Ludwig Múzeumban volt egyéni kiállítása 1993-ban. Yoko Ono konceptuális művészként a látogatót aktivizáló, a részvételt provokáló munkáival a művészet hatalmát, erejét, felszabadító potenciálját helyezi a középpontba. A kiállítás bensőséges terében a látogató arra kap lehetőséget, hogy felfigyeljen a művészet agitatív dimenzióira. A művész hatvanas évekbeli konceptjeiből készült bronzba öntött, muzealizált műtárgyakat, kalligrafikus munkákat és fotókat láthatunk a szentendrei tárlaton.

Berszán Zsolt

A bomlás virágai

Berszán Zsolt
Kmetty Múzeum, belső kert
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Eged Dalma

Berszán Zsolt (1974) erdélyi képzőművész Magyarországon 2010-ben mutatkozott be önálló kiállításával a Modemben, de szerepeltek már művei a Műcsarnokban, a MűvészetMalomban és a Vajda Múzeumban is. Szilikonból alkotott objektjeit az elmúlt évtizedben elsősorban a fekete szín kiemelt

szerepe karakterizálta. A munkáin az ember játssza a főszerepet, de nem mindent legyőző szellemi princípiumként, hanem mint húsból, sejtekből és szervekből felépülő bomlásra ítélt lény – kiszolgáltatva az időnek, szemben az emberi élettartamot sokszorosan meghaladó szilikon-vegyületekkel.

Szentendrén látható munkái elfordulnak a művészre jellemző fekete szín kizárólagosságától. A Kmetty Múzeum kertjében a növények közé elhelyezett élénkvörös és fekete szilikonból készült művek lebonthatatlan akadályként állnak a természet útjában. A klimatikus viszonyokra és minden élettani tényezőre indifferens anyagból készült szobrok passzivitása a szerves és a szervetlen lét egyenlőtlen viszonyát hirdeti.

Mulandóság rögzítése. Lecsupaszítva

Imre Mariann
Ferenczy Múzeum
2018. május 12. – július 1.
Kurátor: Muladi Brigitta

Imre Mariann (1968) Munkácsy-díjas képzőművész, a Vajda Lajos Stúdió tagja. Munkái 2009-ben szerepeltek a Velencei Képzőművészeti Biennálé magyar pavilonjában, számos műve található közgyűjteményekben, egyebek mellett a Magyar Nemzeti Galériában és a Ludwig Múzeumban. Installációit meghökkentő könnyedség jellemzi, mintha a súlytalanság, a lebegés állapotában lennének, kapcsolatot teremtenek az anyag és a szellem, a tömeg és a mozgás között. A művész Ferenczy múzeumbeli tárlata a következő négy téma köré szerveződik: a víz, a lecsupaszított karácsonyfa, a hárs virága és a gyöngy rózsafüzér. Imre Mariann kivarrja a betonkavicsot s ezzel a víz nyomát rögzíti a kőben. A csontváz-karácsonyfa tűleveleit a padlóba és a falba ölti, törzséből új objektet készít. A rózsafüzér-installációban a teklagyöngyök közé igazgyöngyöket rejt. Új munkáival megmutatja a harmat finomságát, a virágszirom vagy a morzsa lenyomatát a cementben, a karácsonyfa halálon túli életét. Lényegire csupaszítja, kitakarja a létet és rögzíti a mulandóságot.

Talált pixelek

Bp. Szabó György – Palotai Gábor
Ferenczy Múzeum
2018. május 12. – szeptember 2.
Kurátor: Kigyós Fruzsina

Bp. Szabó György (1953) nevével először budapesti alternatív zenekarok számára készített plakátok tervezőjeként találkozhatott a közönség. Grafikusi pályáját Los Angelesben folytatta, 2005-ben visszaköltözött Budapestre, s azóta is képzőművészként dolgozik. Palotai Gábor (1956) az Iparművészeti Főiskola után a Royal Swedish Academy of Fine Artson szerzett diplomát. Kimagasló szakmai munkássága mellett több svédországi dizájniskola elismert vendégtanára. Munkásságát eddig 18 Red Dot Design díjjal ismerték el.

A két művész legújabb munkái a filozófus Vilém Flusser gondolatához kapcsolódnak, miszerint ha egy várost vizionálunk, az általában házakból, egy nagy vásárteret körbebástyázó kisebb terekből áll, a távolban pedig egy domb emelkedik ki templommal. Azonban ha rendelkezünk a szükséges képzelőerővel, hogy e városképet magunk előtt lássuk, feltűnő az egész kép „anyagtalansága”, nem ismerünk fel benne se házakat, se tereket, se templomokat, csak szövevényes, összefüggő hálózatokat.

Organika

Szabó Klára Petra – Szvet Tamás
Ámos Imre – Anna Margit Múzeum
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Szabó Noémi

Szabó Klára Petra (1981) konceptuális szemléletű művészként évek óta készít önreflektív akvarell animációkat. Tanulmányait 2009-ben végezte a soproni Nyugat-magyarországi Egyetemen, azóta folyamatosan kísérletezik a legkülönbözőbb anyagok művészeti felhasználhatóságával, kutatja a hagyományos akvarelltechnika intermedializálásának lehetőségeit. Szvet Tamás (1982) a budapesti Képzőművészeti Egyetem szobrász szakán végzett 2007-ben, ugyanitt nemrég DLA fokozatot szerzett. Művészetében alapvetően a fény, az optikai jelenségek viselkedését és a vizuális érzékelésre irányuló hatásait tanulmányozza. Holisztikus felfogású alkotó, akinek meggyőződése, hogy a szisztematikus tudományos kutatás, a művészettörténeti és -elméleti háttértanulmányok a műhöz vezető folyamat szerves részei.

A két művész első közös kiállítása a kerti munka és a művészi alkotás párhuzamba állításával foglalkozik, e két tevékenységet egyfajta visszavonulásként vagy elmenekülésként, de mindenképp a szabadság zálogaként definiálva.

Hortus conclusus – Elzárt kertek

Válogatás a Ferenczy Múzeumi Centrum gyűjteményéből
Ámos Imre, Anna Margit, Bánáti Sverák József, Boromisza Tibor, Czóbel Béla, Deli Antal, Ferenczy Béni, Ferenczy Károly, Ferenczy Noémi, Gálffy Lola, Ilosvai Varga István, Jávor Piroska, Kandó Gyula, Kmetty János, Kocsis Imre, Miháltz Pál, Modok Mária, Schubert Ernő, Szántó Piroska
Ámos Imre – Anna Margit Múzeum, Szentendre
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Eged Dalma

A mindenkori kert legelső, lényegi eleme a fal. A fal funkciója kettős: egyrészt védettséget nyújt a kert rendje számára, másrészt kizárja a külvilágot, a zavaró hatásokat és a kemény munkát mint látványt a kikapcsolódók elől.

A hortus conclusus, azaz az elzárt kert fogalma is arra utal, hogy a kert az elkerítettsége révén válik el a tájtól és lesz önálló kompozícióval bíró környezetté. A kifejezés az Énekek énekéből származik, a Biblia e helyén – „Húgom, mátkám akár az elzárt kert, mint az elzárt kert, a lepecsételt forrás" – megjelenő kertmotívum mint földi paradicsom az Édenkert rekonstrukciójára tett kísérletként értelmezhető. A kert azóta is olyan szimbolikus és köztes hely számunkra, ahol a föld öncélú

és élettani szempontból haszontalan megművelése kizárólag egy kellemes környezet létrehozását szolgálja. Egy olyan helyét, ahol könnyű elmélkedni és együtt dolgozni; ezért is lett a kert állandó témája és táptalaja a műalkotásoknak.

A kiállítás a Ferenczy Múzeumi Centrum gyűjteményéből mutat be olyan jól ismert és ritkán látott műveket, melyek a kert mint az önfeledtség, az érzékiség és a kreatív munka vagy éppenséggel a gyász dimenziót jelenítik meg. A festmények egyik legfontosabb ihletője Szentendre és a művésztelep kertje volt.

Ösvények a kertben

Baksai József – Nagy Barbara
Vajda Lajos Múzeum

2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Bodonyi Emőke

A szentendrei Régi Művésztelepen alkotó két művész egymáshoz hasonló következetességgel, mégis eltérő megközelítésben helyezi fókuszba közös kiállításukon a kertet.

Baksai József (1957) expresszív erejű, szimbolikus festészetében az 1990-es évek végén jelent meg a korsóból kiömlő víz- sugárként az Édenkert fáit, növényeit öntöző négy paradicsomi folyó. Az edény, a víz, a halak ábrázolása idővel tematikai egységgé bővült, és ebbe illeszkednek a most először látható *Paradicsom töredék* című, finom rajzolatú, legújabb akvarellek, amelyek különleges szépségű emlékképekbe sűrítve, néhány meghatározó motívum kiemelésével idézik fel a földi Paradicsomot, illetve drámai elemeket is beleszőve utalnak az Édenkert elvesztése utáni állapotra.

Nagy Barbara (1976) régóta foglalkozik a kert elvontabb értelmezésével, ennek részeként egy kivételes, filozofikus mélységű rendszert épített fel. Felfogásában a környezetétől elhatárolt kert a művészi lét színtere, az alkotómunkának és magának a művészetnek is a szimbóluma. Az egymást követő kiállítási terekben emblematikus művek reprezentálják a művész kertjét, a belső kertet és a művészet kertjét. Strukturált barázdájú, metszett, fekete fatáblák, Vajda Lajos 1940-ben született *Örvénylő tér* című szénrajza és az általa inspirált falkép, valamint keretezett térbe állított, rajzszenekből összeállított kis fa jelzik ezeket a téregységeket.

Örök kert

Németh Ágnes
Vajda Lajos Múzeum kertje
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Bodonyi Emőke

A szabad ég alatt száradó, kiteregetett ruhák látványa bensőséges, otthonos

hangulatot kelt. Ugyanakkor az egyes ruhadarabok mint viselőik sorsának kísérői, elárvultan függnek egymás mellett, megidézve a mulandóság és esendőség érzetét is. Németh Ágnes (1957) új műve ezt a kettős jelentésmezőt hozza játékba.

A változatos anyaghasználatáról ismert alkotó ezúttal színes, csillogó, merev plexilapokat alkalmazott, ezekből készítette a kötélre csíptetett, hétköznapi, egyszerű ruhadarabokat, amelyek úgy idézik meg nagyanyáink, szüleink kertjét, gyerekkorunk nyári, szellős, napsütötte hangulatát, hogy szinte érezzük a frissen mosott ruha illatát.

Németh Ágnes művészetének alapja a gyerekkorban megtapasztalt közvetlen közelség a természettel. Ezért is jelennek meg az életmű dinamikus gesztusokkal létrehozott, mágikus erejű alkotásaiban következetesen a természet kézzel fogható anyagai: a fűzfavessző, a szalma, az agyag, a homok, a föld. A művész most lemondott az anyag közvetlen alakításáról, ezúttal a spirituális tartalom fontosabb volt számára,

Németh Ágnes

Saját Éden

Boros Viola
Ilosvai-gyűjtemény
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Bordács Andrea

Boros Viola (1966) a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakán végzett 1988-ban. 1988 és 1990 között a düsseldorfi Képzőművészeti Akadémián Beate Schiff tanítványa volt. Az elmúlt évtizedekben számos jelentős német- és magyarországi kiállítóhelyen volt önálló tárlata. Új kiállításán ahogyan a természet egy apró szigetében az otthon emlékét megidézte.

egy hatalmas pannót láthatunk, rajta a művész minden évszakban újra megfestett kertjeivel. A képeken az évszakok nem különülnek el markánsan, folyamatosan átnyúlnak egymásba, a kopasz ágak összeölelkeznek a burjánzó indákkal. Mivel a képek több modulból állnak, egyszerre láthatjuk a részleteket és a nagy egészet is. Boros számára a kert mindig is metaforikus értelmű, mivel sohasem csak virágzó vegetáció, hanem életfelfogás, lelkiállapot is. Nem teljesen természetes, de nem is egészen mesterséges környezet; „egyfajta megkomponált, megszelídített vadon”, ahová az ember – a Paradicsomhoz hasonlóan – folyamatosan visszavágyik.

Nincs több titok!

Válogatás Gerő László gyűjteményéből
Rita Ackermann, AES+F group, Monika Baer, Bak Imre, Batykó Róbert, Birkás Ákos, John Bock, Braun András, Günter Brus, Csákány István, Tim Eitel, Gőbölyös Luca, Hajas Tibor, Halász Péter, Ann Kristin Hamm, El-Hassan Róza, Hencze Tamás, Hund und Horn, Martha Jungwirth, Johanna Kandl, Kaszás Tamás, El Kazovszkij, Kicsiny Balázs, Klimó Károly, Konok Tamás, Atelier van Lieshout, Erik van Lieshout, Martin Henrik, Mulasics László, Nádler István, Németh Hajnal, Natalia Nikitin, Jan van der Pol, Neo Rauch, Anselm Reyle, Daniel Richter, Christoph Ruckhäberle, Eva Schlegl, David Schnell, Rudolf Schwarzkogler, Daniel Spoerri, Kamen Stoyanov, Christine Streuli, Sugár Gyula, Szabó Ottó, Szarka Péter, Szűcs Attila, Tarr Hajnalka, Várnai Gyula, Matthias Weischer
MűvészetMalom

Boros Viola

2018. április 8. – augusztus 26.
Kurátor: Muladi Brigitta

Gerő László közgazdász az egyik legizgalmasabb magyarországi művészeti kollekció tulajdonosa. Jókora ívet felölelő gyűjteményének magja a bécsi akcionizmus, amely a test szenvedéseit orgiasztikus akciók formájában jeleníti meg. A nyolcvanas években a gyűjtőt főként az európai avantgárd, ezen belül a lírai absztrakt gesztusfestészet érdekelte. Kiemelt helyet foglal el a kollekcióban a kelet-európai festészet, kiváltképp a Lipcsei Iskola, amelynek meghatározó képviselőitől szintén fontos műveket találunk a gyűjteményben.

Nagy számban találhatók alkotások olyan „különutas" művészektől, akiket az utóbbi két évtizedben aktívan foglalkoztatott a művészetfogalom megújítása, s akik a konvenciókat elvetve, műfajoktól függetlenül, de a múltból építkezve, azt továbbgondolva saját utakat keresnek. A gyűjtemény plasztikai részének meghatározó vonulata az objekt műfajának átalakulásához köthető.

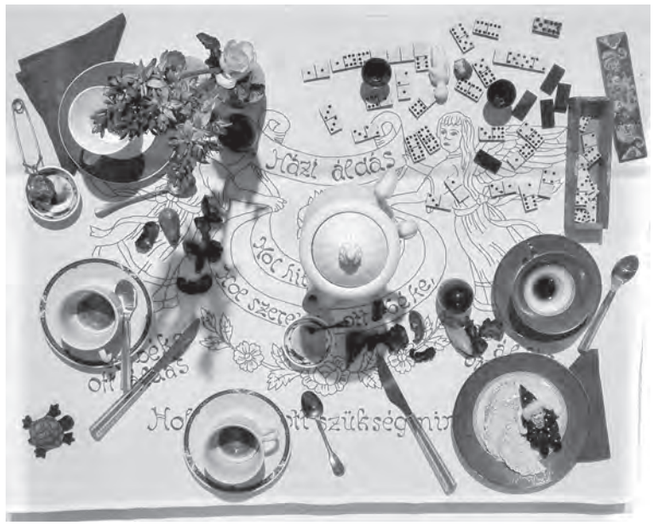

Fix Flux

A Partiumi Keresztény Egyetem képzőművészet szakos hallgatói
MűvészetMalom
2018. június 9. – július 8.
Kurátor: Bartha Sándor

A kiállítás egy pillanatot rögzít abból az élet-oktatás-munka-művészet folyamatból, fluxusból, amely immár 15 éve zajlik a Partiumi Keresztény Egyetem képzőművészeti szakán. Az itt látható alkalmazott és autonóm művészeti alkotások a fluxus szellemiségéhez híven hirdetik az élet és művészet közötti határok lebontásának szükségességét. A látogatók plakátokat, kiadványterveket, tipográfia-gyakorlatokat, illusztrációkat, betűterveket, könyvobjekteket, installációkat és installációterveket tekinthetnek meg.

A tárlat egy ígéretes nemzedék bemutatkozása egy fontos – ám Magyarországon kevéssé ismert – alkotói műhely keretében, melyet olyan kitűnő művészek működtetnek, mint Ujvárossy László vagy Ütő Gusztáv.

Csiszolatlan gyémántok

Josef Bolf, Joseba Eskubi, Martin Gerboc, Hajas Katinka, Hajdú Kinga, Folkert de Jong, Svätopluk Mykita, Yengibarian Mamikon, Makai Mira Dalma, Justin Mortimer, Nemes Márton, Daniel Pitín, Vitaly Pushnitsky, Siflis András, Nicola Samori, Szűcs Attila, Johan Tahon, Tranker Kata
MűvészetMalom
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátorok: Muladi Brigitta és Alexander Tinei

A kiállítás legfőbb ambíciója: feltérképezni a kortárs képzőművészet néhány aktuális aspektusát. A posztkonceptuális és posztmediális művek többsége az elmúlt években jött létre, de találunk kifejezetten erre az alkalomra készült alkotásokat is.

Az itt szereplő, nemzetközi szcénában jelen levő középgenerációs festők művészetének fókuszában a festészeti médium és a valóság kapcsolatának újraértelmezése, aktualizálása áll. Műveik a realitásra, az ember kulturális és politikai környezetére reflektálnak, de sokszor időtlen, valóságon túli érzetet keltenek, legyen az posztapokaliptikus, utópikus, olykor embertelen, disztópikus, metafizikai töltésű vízió vagy az előadásmódra figyelő, ironikus expresszív festői kísérlet.

A térhasználat és a plasztikai formálás folytatható pozícióit mutatja be a tárlat néhány fiatalabb alkotó művein keresztül. Nézőpontjuk a posztkonceptuális hang- és fényjátéktól a vallási tapasztalat metafizikáján át a posztszkeptikus iróniáig jut el. Egészen új stratégiákat vonultatnak fel a legfiatalabb generáció tagjai – leginkább az emlékezetkultúra válto-

Birkás Ákos *Daniel Spoerri*

Akkaba Ali *Nicola Samori*

zásaihoz, az absztrakció különleges festészeti és téri konstrukcióihoz kapcsolódóan.

Alapított Édenkert – nemzetközi videóművészeti szemle

Janet Biggs, Ursula Biemann, Shaun Gladwell, Ali Kazma, Clare Langan, Violaine Lochu, Gianluigi Maria Masucci, Miguel Angel Ríos, Frank Smith
MűvészetMalom
2018. június 19. – szeptember 2.
Kurátorok: Paul Ardenne és Barbara Polla

Egy francia és egy svájci kurátor – Paul Ardenne művészettörténész, az antopocén kori művészet alapművének szerzője és Barbara Polla író, a Genfi Egyetem Környezet és Egészség programjának elindítója – 2011 óta minden évben szervez egy videóművészeti szemlét a legprogresszívebb alkotások számára. Idén rendhagyó módon ennek Magyarország a helyszíne, az Art Capital keretében. A művek tematikus közös nevezője természet és épített környezet viszonya, az emberi beavatkozások globális hatása, az elveszett Paradicsom emlékezete és egy új Éden létrehozásának az ideája.

Valamennyi Szentendre

Nádas Péter
Szerb püspöki templom Alkotmány utcai kőfala
2018. június 9. – szeptember 2.
Kurátor: Szilágyi Zsófia Júlia

A gyerekkorától kezdve írónak készülő Nádas Péter (1942) pályáját fotózással kezdte. A fényképészeti szakiskola elvégzése után a *Nők Lapja,* majd a *Pest Megyei Hírlap* fotóriportereként dolgozott. Nemzetközi elismeréssel kísért irodalmi munkássága mellett mint fotós a kétezres évektől időnként kiállításokkal is jelentkezik. 2003-ban Budapesten és Berlinben, 2004-ben Hágában, 2012-ben a svájci Zugban, 2013-ban újra Budapesten állította ki a fényképeit.

Szentendre épületeiről, képzőművészeiről és hétköznapi lakóiról a hatvanas években több fotósorozatot is készített. A magángyűjteményekben őrzött, ritkán látható felvételekből most az ArtCapital keretében látható válogatás.

Art Ante Portas

1968–2018. Tiszteletadás a Szentendrei Szabadtéri Tárlat előtt alkalmi, pop up kiállítás 2018. június 24-én Szentendre közterein

Fél évszázaddal ezelőtt fiatal, autodidakta képzőművészek úgy döntöttek, hogy a szentendrei Templomdombon, a szabad ég alatt teremtenek maguk és sorstársaik számára kiállítási lehetőséget. Ez a döntés a korszak egyik legfontosabb gesztusa volt: a szabadság valóságos perspektívájának megteremtése a pártállami diktatúrában, amely ezt a kifejezést olyan módon tette politikai szlogenné, hogy eredeti jelentésétől megfosztotta.

Számunkra, akik az Art Capitalt szervezzük, különösen fontos ez a hagyomány: a szabadság és a művészet közösségének hagyománya. Ezért felkértünk sok-sok képzőművészt, aki osztozik abban a meggyőződésünkben, hogy bármilyen kötöttségek között is kelljen megnyilvánulnunk, azon belül mindig megteremthető a szabadság, s aki ennek megjelenítését hozzánk hasonlóan alapvető értéknek tartja, hogy ezen a napon hozza el Szentendrére és állítsa ki a szabad ég alatt valamely, általa fontosnak tartott művét – ilyen módon tisztelegve a fél évszázada indult Szentendrei Szabadtéri Tárlat előtt.

Társadalom

Alföldi Imre

Tejfoggal kőbe (7.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikaíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár *címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.*

Sz. A.

Legkisebb koromból származó emlékfoszlány, 1927 decemberéből, a nemzetközileg is oly nagy port fölvert, hírhedt nagyváradi vasgárdista tüntetés, zavargás, magyar- és zsidóverés. Az történt akkor, hogy a fölheccelt, sovén román diákság bezúzta és összetörte a főbb útvonalak összes nem román boltjának, intézményeinek kirakatait, ablakait, s beverte egyúttal a legendás, hírneves váradi személyiség, Weiszlovits Emil szállodatulajdonos fejét. A pogrom olyan „váratlanul” érte a hatóságokat, hogy Zoli bátyámnak, aki akkor már első elemibe járt, a Jakab Mihály utcai református iskolába, előző nap szólt a tanító nénije, hogy maradjon otthon ő is, meg a többi gyerek is, mert a városban véres zavargások lesznek, és életveszélyes lesz járni az utcán!

A szélsőjobboldali magyar- és zsidóellenes diákmozgalmak hecckampányait évek óta szervezték Romániában, nem 1927-ben kezdődtek, hanem csak akkor érték el Váradot. A terrorcselekmények fő fészke az előző években főleg Jászvásár, a moldvai egyetemi város volt, ahol Cuza professzor és hívei, köztük az akkor még egyetemista Corneliu Zelea Codreanu, a későbbi Vasgárda félelmetesen hírhedt fővezére szervezte a diákzavargásokat, tanárveréseket, nemzetiségellenes tüntetéseket, zsidólincseléseket. A kormány kénytelen volt „a közrend védelmében” több alkalommal is rendőrséget fölvonultatni ellenük, de a cuzistáknak a hatóságok körében ott voltak a bizalmi embereik, így aztán az ellentétek Cuza professzor és a kormány, a cuzisták és a rendőrhatóságok között hamarosan és békésen föloldódtak. Ez megnövelte a bátorságukat, vérszemet kaptak. Születésem körül az ország legtöbb nagyvárosában zajlottak már a soviniszta, antiszemita zavargások, fölvonulások, tömegverekedések, ezeknek az akcióknak rendszerint halálos áldozataik is voltak. Antiszemita proklamációk, programtervezetek hirdették röpcédulákon, mi vár a zsidókra, a bolsevistára, a románság más nemzetiségű belső ellenségeire, hogyha ők átveszik a hatalmat. A felheccelt egyetemista különítmények azzal vádolták az amúgy is, liberális és nemzeti demokrata körökben is szélsőségesen nacionalista közhangulatban a vitorláját ezzel a széllel feszítő Ion Brătianu miniszterelnököt is, hogy zsidóbérenc, bolsevista, s kiárulja az országot a határai közt élő, Trianon révén idecsatolt idegeneknek.

Szinte lélegzetvételnyi szünet sincs a Cuza–Codreanu-féle fasiszták és az egymást váltogató kormányok közötti harcban. Cuzáék időnként országos diáktalálkozókat szerveztek Románia nagyobb városaiban, ott összejöttek a megyékből a diákküldöttek, a feltüzelt egyetemisták. E találkozókat a kormány minden alkalommal engedélyezte, annak ellenére, hogy a rendőrség és az az állambiztonsági szervek is pontosan tudták: a „diáktalálkozó” csak külső forma és ürügy több tízezer tüntető heccmajszter összecsődítésére, alkalom Cuza professzor és Codreanu híveinek a zavargások kirobbantására, a zsidóverésekre, a magyarok fizikai bántalmazására, az általános nemzetiségellenes uszításokra. S ami a fő: addig se kell tanulni, vizsgázni, felelni – legföljebb a rendőrprefektus néhány formális, ártatlan kérdésére, a sürgős szabadlábra helyezés előtt, azoknak a jegyzőkönyveknek a fölvétele érdekében, amelyek végül a papírkosárba kerülnek.

Érdemes szemügyre venni ebből a szempontból is az 1927. decemberi nagyváradi diákzavargások négy napjának történetét. Az egyik szenvedő fél, az 1958-ban elhunyt hajdani kollégám, Tabéry Géza cikkei, saját családtagjaim visszaemlékezése, valamint a korabeli nagyváradi és más, föllelhető román és magyar lapok híradásai nyomán, viszonylag megbízható képünk lehet az egészről. Annál is inkább belső kényszert érzek, hogy megírjam, amit erről a „diáktalálkozóról” ma tudok, mert – mint apám hátrahagyott jegyzeteiből kiderült –, a pogrom elleni védekezésben ő is szerepet vállalt.

1927. december 4–7. között Nagyvárad került sorra ama romániai nagyvárosok körében, ahová Cuza és hívei összehívták „az ország hazafias román diákságát, hogy megvitassák az ifjúságot érdeklő legfőbb kérdéseket.” A soknemzetiségű, zsidók által is nagy számban lakott Váradot szemelték ki a román fasiszta diákszervezetek az újabb országos diáktalálkozó színhelyéül, olyan várost, ahol „rendet kell csinálni és nagytakarítást”. A kedélyek felkorbácsolása már hetekkel előbb elkezdődött. Cuza professzor egy naszódi népgyűlésen beszédet mondott, s abban azt állította, hogy a közelmúltban Budapesten járt, ott a *Magyar Ébredők* szervezetével tárgyalást folytatott az együttműködésről. „Az erdélyi magyarok a pesti Ébredők szerint nem fognak az erdélyi zsidókkal tartani, nem kerülnek az uszályukba. A budapesti fajvédők megígérték: ráveszik az Erdélyi Magyar Párt liberális vezetőit is, ne fogadják maguk közé az erdélyi magyar zsidóság képviselőit.” Cuza professzor azt is kijelentette, hogy erre neki maga Eckhardt Tibor adott garanciát. (Eckhardt akkoriban ismert magyarországi politikus volt, aki később, a nácibarát idők kezdetén szembefordult a Horthy-kormányzattal, és Amerikába emigrált.) Az erdélyi Országos Magyar Párt vezetői válaszképpen így nyilatkoztak: „Fogalmunk sincs, ki az az Eckhardt Tibor, és az erdélyi Magyar Pártnak nincs semmiféle kapcsolata budapesti politikai körökkel, se jobboldaliakkal, se baloldaliakkal! Cuza professzor nyilatkozata viszont körmönfont módon éppen ezt akarja bizonyítani, hogy aztán a soviniszta diákságot a magyarságra uszíthassa, mint olyan ellenségekre, akik a budapesti kormány, és az ottani politikai körök ügynökei.”

Cuza professzor és Corneliu Zelea Codreanu eközben járta az országot, fölkereste az egyetemeket, a diákszervezeteket, és tüzelte az ifjúságot. Fölvette a kapcsolatot a különböző városokban akkortájt alakult jobboldali, fasiszta színezetű vagy bevallot-

tan fasiszta szervezetekkel, a célból, hogy országos, egységes mozgalommá tömörítse őket, illetve bevonja e csoportokat a maga akcióiba. Így léptek kapcsolatba a Nagyváradon szerveződött, Mussolini dicséretét zengő *Acțiunea Românească* (Román Akció) elnevezésű fasiszta egyesület elnökével, bizonyos Ștefan Mărcuș úrral, aki pár éve még Márkus István névre hallgatott, s ekképpen is mutatkozott be. Helyi rendőrprefektus is volt már, egyébiránt rendszeresen színházi és kulturális ügyekkel megbízott megyei főtisztviselő. Pár évvel előbb, 1924-ben Ștefan Mărcuș így indokolta a *Nagyvárad* című napilap munkatársának, miért vállalta el az Acțiunea Românească (AR) elnöki tisztét Váradon: „Az AR nemzeti tömörülés, politikai jelleg nélkül. Célja: a román nemzeti etnikai elem élre állítása kulturális és gazdasági téren, a románság felvilágosítása, hogy kik az ő minden bajának okozói: a zsidók és a kisebbségek. Az AR az intellektuellek forradalma. Magam húsz éve harcolok a román nemzeti célokért, előbb, mint Octavian Goga munkatársa, akkor a bécsi román ifjúság vezetője. Hagyományos harcunk továbbfolytatója tehát az AR.” Az AR vezetőségi tagjai között a húszas évek közepén ott találjuk a váradi román értelmiség neves személyiségeit: dr. Gheorghe Chidioșan orvost, dr. Pop Romulust, dr. Ioan Mateit. Addigi legfőbb haditettük egy heves tiltakozás volt a szovjet kormány „Besszarábiát fenyegető aspirációival szemben”.

Az öt-hat magyar nyelvű váradi újságon kívül megjelenő, akkori egyetlen román nyelvű lap, a *Vestul României* 1924-től kezdve állandóan magyar- és zsidóellenes cikkeket közölt, fölháborodva azon, hogy a nyolcvan százalékban magyar anyanyelvű városi lakosság még mindig többséget alkot, „ebben az ősi román városban”, és folytonos sajtópolémiába keveredett a kisebbség jogaiért harcoló személyiségekkel. Már az év elején egymást érték országszerte a felheccelt sovén román diákság zavargásai. Feltartóztattak, igazoltattak gyanútlan járókelőket, s ha az illető iratainak tanúsága szerint, véletlenül éppen „nem román elem” volt, agyba-főbe verték, majd továbbálltak. Édesapám akkoriban úgy járt be nap nap után a munkahelyére, a főpostára, hogy kabátja zsebében hosszú kés, jókora kalapács, kisebb vasdarab „várta a bevetést”, ha őt is igazoltatnák és letámadnák a lakásunk és az Úri utcai Főposta között lévő Jogakadémia hőzöngő diákjai. A kormány, a rendőrség minden nap ígérte a rendet, a személyi biztonságot, de nem tett semmit ennek érdekében. „És ugyan mire mész öt-hat vadoláh ellen?” – kérdezgette anyám, amikor apám reggelenként zsebbe süllyesztette a muníciót. „Amire, arra! – így apám. – Ingyen nem adom magam! Egy közülük biztosan megvakul, vagy kiverem a fogát! Én tisztességesen letettem az esküt a román királyra, én nem repatriáltam. A postafőnökség szerint jól dolgozom, a munkámra szükség van. Megbecsülnek, tudásomat elismerik, megfizetnek, a munkahelyemen még a román főnököm is magyarul beszél velem! Akkor mit akar ez a csőcselék? Számukra külön alkotmány és külön Nagy Imre postás létezik? Rájuk nem vonatkozik a falra aggatott kucsmás által szentesített törvények sora?!” A „falra aggatott kucsmás” jelző Ferdinánd királyra vonatkozott. Ő ugyan kevéssel előbb elhunyt, a helyét a nőügyei és más izgágaságai miatt a királyi családban kegyvesztetté vált Károly trónörökös helyett háromtagú Régenstanács, illetve formálisan annak fia, a kiskorú Mihály király foglalta el. De 1927-ben még az öreg Ferdinánd arcképe lógott a hivatalok, irodák falán. Lovas szobrát éppen születésem után hat nappal, 1924. november 21-én avatták föl ünnepélyesen a nagyváradi Szent László téren, szemben a Fekete Sas palotával. Magyar zsidó szobrász, Kara Mihály műve volt, és ott állott 1940 őszéig, a város Magyarországhoz való átmeneti visszacsatolásáig.

Fokozta a váradi, 1927. decemberi diákzavargások hevét, hogy Brătianu

miniszterelnök napokkal előbb elhunyt. Alkalomként foghatták föl a találkozó szervezői arra, hogy kihasználva a maguk keltette, mennél nagyobb arányú tömeghisztériát, előkészítsék a közhangulatot egy Cuza és Codreanu vezette, szélsőjobboldali kormányzat hatalomra juttatására, és a királykérdés szájuk íze szerinti „rendszerezésére”. A váltakozó összetételű régenstanács működését minden politikai irányzat átmenetinek tekintette.

Pattanásig feszült belpolitikai helyzetben hirdették ki tehát az 1927. december 4–7. között Nagyváradon tartandó Országos Diáktalálkozó programját. Nagy hangsúlyt kapott a hír, hogy ezúttal személyesen vesz részt a találkozón maga Cuza professzor is. A váradi lapok napokkal előbb felhívásokat intéztek a város lakosságához, hogy „felekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül” adjanak szállást(!) a városba érkező több tízezer román egyetemistának. Buzdításul közölgették a szállásadásra „önként” jelentkezett váradi lakosok névsorát és lakcímét. A névsort több évtized múltán áttekintve, tragikomikusnak kell nyilvánítanom sok magyar és zsidó család buzgalmát, hogy „hagyományos váradi, magyaros vendégszeretettel” szállást ajánljon föl azoknak, akik aztán pár nap múlva vagyonára, életére törtek.

A diáktalálkozó meghirdetett előadásain ezúttal nem annyira pedagógiai, mint inkább provokatív célzatú politikai témákat állítottak homloktérbe. Ilyen címeket találunk az előzetes programban: „A románság elnyomatása saját hazájában, idegenek által”, avagy: „A zsidóság szerepe a kommunizmus terjesztésében”. Kezdték összeírni a lakásokat, főként ott, ahol az önkéntes szállásfelajánlás a diákkongresszus résztvevői számára nem járt eredménnyel. A megye és a város vezetőinek nyomására a váradi lapok megnyugtató nyilatkozatokat közöltek, hogy „a lakásösszeírás nem rekvirálás”, csak szállások céljára történő „hivatali kijelölés”. A megnyugtatásokban élen járt egy bizonyos Horváth nevű rendőrigazgató – talán a neve és származása miatt készítették rá. „Mutassa meg a város –, fújta a kürtöt a rendőrigazgató –, hogy nálunk hagyományos a vendégszeretet!”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
Szilágyi Aladár

(Majdnem) elfeledett váradiak

Ady Endre emlékét utca, iskola, a költő nevét viselő múzeum mellett több tábla, mellszobra és természetesen a Holnaposok szoborcsoport is őrzi, a száz éve született Hubay Mikós drámaíró emléktáblája egyelőre a színházban várja, hogy a helyére kerülhessen. Horváth Imre halálának 25. évfordulóján, áprilisban szó esett arról, hogy a költőnek továbbra sincs szobra, csak emléktáblája Váradon. Juhász Gyula emlékét is őrzi utcanév és emléktábla, utóbbi az egykori premontrei, ma Mihai Eminescu nevét viselő főgimnáziumban van. A Partiumi Keresztény Egyetem udvarán is több emlékjelet helyeztek el az elmúlt években, igaz, azokat a turisták vagy akár a városban élők is viszonylag ritkán, kevesen láthatják. Mások mellett Szigligeti Edének, Petőfi Sándornak, Bethlen Gábornak, Lorántffy Zsuzsannának, József Attilának köztéri szobra is látható, utóbbi a váradi születésű Wagner Nándor szobrászművész alkotása, neki emléktáblája van Váradon.

Ez adta az ötletet, hogy – a teljesség igénye nélkül – nézzünk utána: kinek és milyen nyoma maradt Váradon, és kik azok, akik bár kötődnek a városhoz, hiszen itt születtek, alkottak, éltek, mégsem „érdemeltek ki” táblát, szobrot, utcanevet a „hálás” utókortól. Persze annak megítélése is szubjektív, hogy ki méltó, ki nem az utókor emlékezetére, hiszen például Gyapay László alpolgármester, későbbi kinevezett polgármester (a gettósítások végrehajtója) is hozzájárult a város történetének alakulásához, emlékezete mégsem mondható dicsőségesnek.

Váradi utcanevek: ki kicsoda?

Nagyvárad hivatalos utcanévlistájával kezdtük, s a magyar vonatkozású neveket olvasva feltűnt, hogy sok esetben hiányzik a leírása annak, hogy az illető ki volt és mi köze a városhoz.

Hubay Miklós emléktábláját várhatóan szeptemberben avatják majd váradi szülőházának falán

Adyról már szóltunk, **Arany János**ról (Nagyszalonta, 1817. március 2. – Budapest, 1882. október 22.) utcát neveztek el Váradon, s szobrot kapott a PKE bentlakásának udvarán. Szerepel a névlistán **Bartók Béla** (Nagyszentmiklós, 1881. március 25. – New York, 1945. szeptember 26.) zeneszerző és **Beöthy Ödön** (Nagyvárad, 1796. december 2. – Hamburg, 1854. december 7.) magyar politikus és országgyűlési követ, Bihar vármegye főispánja is, igaz, utóbbiról onnan nem derül ki, ki is volt, s mi köze a városhoz. **Bajor Andor** (Nagyvárad, 1927. szeptember 30. – Debrecen, 1991. január 25.) író, humorista emlékét utcanév- és emléktábla egyaránt őrzi Váradon.

Bethlen Gábor (Marosillye, 1580 – Gyulafehérvár, 1629. november 15.) erdélyi fejedelem (neki szobra is van a Petőfi parkban) és **Boda Oszkár** (Nagyvárad, 1905. november 10. – 1976. június 17.) váradi hegedűtanár és filharmónia-alapítótag nevét is megtaláljuk az utcanévlistán, akárcsak **Budai Nagy Antalét** (? – 1437. december 10–14. között, Kolozsvár), aki az 1437. évi erdélyi parasztfelkelés egyik vezetője volt. **Bunyitay Vince** (Sátoraljaújhely, 1837. január 11. – Nagyvárad, 1915. március 16.) kanonok és egyháztörténész nevét könyvtár is viseli Nagyváradon. **Czárán Gyula** (Seprős, 1847. augusztus 20. – Menyháza, 1906. január 6.) szintén kiérdemelt egy utcanévtáblát s egy mellszobrot is állítottak a tiszteletére.

Bémer László (Kisbáka, 1784 vagy 1788. április 8. – Ungvár, 1862. november 4.), Haynau által száműzetésre ítélt nagyváradi katolikus és **Sulyok István** (Komádi, 1859. december 15. – Budapest, 1944. október 20.) református püspökre az E betűnél (episcop) bukkanunk rá, bár utóbbi halálának időpontját nem sikerült feltüntetniük az illetékeseknek. **Erkel Ferenc** (Gyula, 1810. november 7. – Budapest, 1893. június 15.) zeneszerzőről és **Heyman Éva**ról (Nagyvárad, 1931. február 13.– Auschwitz, 1944. október 17.) van utca elnevezve Nagyváradon, szobrát 2015-ben állították fel a Rhédey kertben. **Fábián Imre** (Nagyszalonta, 1945. július 2. – Nagyvárad, 2005. április 15.) költő, folklorista, újságíró, könyvkiadó és **Fényes Szabolcs** (Nagyvárad, 1912. április 30. – Budapest, 1986. október 12.) Erkel Ferenc-díjas magyar zeneszerző neve mellől hiányzik bármilyen ismertető, utóbbinak van emléktáblája is Váradon.

Fekete József (Vajdahunyad, 1903. július 15. – Nagyvárad, 1979. október 12.) szobrászt Fekete Iosif néven találjuk, **Gábor József** (Nagyszalonta, 1918. aug. 16. – Nagyvárad, 1991. ápr. 20.) színművész, rendező születési évének 1893-at tüntetik fel, halálának éve pedig ismeretlen az utcanévlista összeállítóinak. **Hack Halasi Gyula** (Salgótarján, 1916. december 23. – Nagyvárad, 1989. szeptember 5.) színművész születésének és halálának évét (1891–1977) sem sikerült eltalálni, a színművész a *Színházművészeti lexikon* szerint 1977-ben ment nyugdíjba.

Horváth Imre (Margitta, 1906. november 4. – Nagyvárad, 1993. április 11.) költő életrajzi adatai helyesek, az ő emlékét utolsó lakhelyén, a nevét viselő utcában őrzi tábla, sajnos a korábbi szoborállítási kezdeményezés nem vezetett eredményre. **Hoványi Gyula** (Nagyvárad, 1860. március 24. – Nagyvárad, 1939. november 27.) jogászról, a nagyváradi Jogakadémia első dékánjáról semmi nem derül ki ugyanott.

Iványi Ödön (Nagyvárad, 1854. november 18. – Nagyvárad, 1893. október 19.) íróról, újságíróról sem tudni, kicsoda; „János Bolyai”, azaz **Bolyai János** (Kolozsvár, 1802. december 15. – Marosvásárhely, 1860. január 27.) – másutt legalább a vezeték- és keresztnév sorrendje helyes – matematikusról, hadmérnökről sem derül ki, hogy a nem-euklédeszi geometria megalapozójáról van szó, aki szolgálati ügyekben időt is töltött Nagyváradon…

Jókai Mórról (Komárom, 1825. február 18. – Budapest, Erzsébetváros, 1904. május 5.) megtudatjuk, hogy író volt, azonban **Jurcsák Tibor** (Ökrös, 1926. december 29. – Nagyvárad, 1992. január 23.) paleontológus, természettudományi szakíróról és **K. Nagy Sándor**, azaz Kereki Nagy Sándor (Nagykereki, 1846. szeptember 6. – Nagyvárad, 1923) királyi törvényszéki bíró, jogi és történeti szakíró-

ról, aki például a Szigligeti Társaság főtitkára és alelnöke is volt, nem derül ki, ki volt. **Kabos Endre** (Nagyvárad, 1906. november 5. – Budapest, 1944. november 4.) háromszoros olimpiai bajnok magyar vívó neve mellől is hiányzik a pár szavas ismertető – neki egyébként szobrot is emelne egy váradi egyesület, de egyelőre az anyagi forrásokat keresik hozzá.

Kelemen Lajos neve mellett sem áll tájékoztató magyarázat, így csak sejthetjük, hogy Kelemen Lajos (Marosvásárhely, 1877. szeptember 30. – Kolozsvár, 1963. július 29.) levéltáros, történésznek állítottak emléket ily módon.

Liszt Ferencet (Doborján, 1811. október 22. – Bayreuth, 1886. július 31.) magyar zeneszerzőként említik, **Maczalik Alfréd** (Bécs, 1888. szeptember 10. – Nagyvárad, 1979. szeptember 20.) festőművészről azonban egy sort sem írtak.

Madách Imre (Alsósztregova, 1823. január 20. – Alsósztregova, 1864. október 5.) *Az ember tragédiája* szerzőjeként szerepel – felségének, Fráter Erzsébetnek emléktáblája van a városban. **Reményik Sándor** (Kolozsvár, 1890. augusztus 30. – Kolozsvár, 1941. október 24.) leírásából kimaradt a költő, evangélikus egyházi emberként említik.

Rimanóczy Kálmánról van utca elnevezve, az azonban, hogy ifjabb Rimanóczyról (Nagyvárad, 1870. május 1. – Bécs, 1912. június 11.) vagy idősebb Rimanóczy Kálmánról (Kapuvár, 1840. május 12. – Nagyvárad, 1908. január 2.) van szó, nem egyértelmű: az Apolló palota és az egykori Központi Takarékpénztár épülete ugyanis ifjabb, viszont a leírásban szintén említett Rimanóczy szálló az idősebb Rimanóczy nevéhez kötődik. A városháza épülete eldöntené a kérdést, az azonban kimaradt a három említett épület közül. S hadd ne soroljuk, hogy mi minden maradt még ki... A Rimanóczyaknak emléktáblát is avattak Nagyváradon.

Rimler Károlynak (Békéscsaba, 1857. augusztus 23. – Nagyvárad, 1922. július 12.) nagyváradi polgármesterségét,

Fura elhelyezést kapott a Rimanóczy-emléktábla

Kétnyelvű tábla emlékeztet Szalay Fischer Stefániára

Rómer Flóris (Pozsony, 1815. április 12. – Nagyvárad, 1889. március 18.) nagyprépost-kanonoknak pedig régészeti tevékenységét említik. **Schiff Ernő** (Gáborján, 1863. szeptember 6. – Kolozsvár, 1939. május 26.) orvosról is kiderül, hogy ő volt az általa létesített gyermekkórház igazgató-főorvosa.

A városalapító **Szent László** király (1046–1095) Sfântul Ladislau néven szerepel, a róla elnevezett utca Szent Lászlóra való átírását júniusban utasította el a Nagyváradi Polgármesteri Hivatal, szobra a bazilika előtt áll. **Straub Ferenc Brunó** (Nagyvárad, 1914. január 5. – Budapest, 1996. február 15.) biokémikus és politikus volt, 1985–1990 közt országgyűlési képviselő, 1988 és 1989 között a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának utolsó elnöke.

Szigligeti Ede (Nagyvárad, 1814. március 8. – Budapest, 1878. január 19.) neve mellett büsztjét is megemlítik, az ő nevét viseli a váradi magyar színház, annak színtársulata, s emléktáblája is van a színház épületén, továbbá a nevét viselő utcában is, méghozzá az egyik legrégebbi ilyen tábla a városban.

Sztarill Ferenc építész (1859–1943 – születésének és halálnak pontos idejét nem sikerült megtalálnunk) a Fekete Sas palota, a Darvas-ház, a Sztarill-palota vagy a Poynár-ház kivitelezője volt ugyan, mégsem érdemelt rövid leírást sem.

Tabéry Géza (Nagyvárad, 1890. július 17. – Nagyvárad, 1958. január 6.) neve

Szigligeti Ede szobra a nagyváradi színház előtt

i-vel szerepel, de említik irodalmi érdemei mellett az Endre Emlékmúzeum (!) létrehozásában játszott szerepét is. **Teleki Mihály** (Nagyvárad, 1634. – Zernest, 1690. augusztus 21.) Erdély főgenerálisa, I. Apafi Mihály fejedelem főtanácsosa szintén leírás nélkül szerepel a listán, akárcsak **Thurzó Sándor** (Nagyvárad, 1920. március 17. – Nagyvárad, 2009. szeptember 6.) zenetörténész és **Tompa Mihály** (Rimaszombat, 1817. szeptember 28. – Hanva, 1868. július 30.) költő, református lelkész neve mellett sincs leírás, s **Hosszú László** (Szilágysomlyó, 1913. március 24. – Nagyvárad, 1983. március 6.) nevére, aki a nagyváradi római katolikus egyházmegye ordináriusa, általános helynöke, meszesmenti címzetes apát, apostoli protonotarius volt, szintén leírás nélkül bukkanunk rá, **Vágó József** (Nagyvárad, 1877. december 23. – Salies-de-Béarn, 1947. június 7.) építész neve mellett megemlítik például a testvérével, Lászlóval közösen tervezett már említett Darvas-házat és a Moskovits Adolf-palotát, utóbbi nem érdemelt ki utcanevet sem.

Az utcanévsorba június végére már felkerül **Marossy Anna** (Belényes, 1931. március 12. – Nagyvárad, 2015. október 18.) biológus neve, róla az egyik Körös-parti sétányt nevezték el civil kezdeményezés eredményeként.

A márvány elbírja a tévedést

S akiknek alig van vagy nincs nyomuk

S ha már építésszel fejeztük be az utcanevek listáját, elkerülhetetlen **Jakab Dezső** (Biharrév, 1864. november 4. – Budapest, 1932. augusztus 5.) és **Komor Marcell** (Pest, 1868. november 7. – Sopronkeresztúr, 1944. november 29.) említése, hiszen nevük elválaszthatatlan a Lechner Ödön indította magyar stílusú szecessziótól. Nagyváradon a műemlék épületek tábláin tűnik fel nevük, ők tervezték a Fekete Sas palotát, az Adorján-házakat, a Fő utcai Stern-palotát és a Dudek (ma Duiliu Zamfirescu) utca 3. szám alatti, volt iparkamara épületét, mely ma a Nagyváradi Vízművek Zrt. székhelye.

S ha már Hubay Miklós szóba került, akkor meg kell említenünk **Palotai Boris** (Nagyvárad, 1904. május 23. – Budapest, 1983. szeptember 13.) József Attila-díjas magyar író, költő, Bacsó Péter filmrendező édesanyja és testvére, **Palotai Erzsi** (Nagyvárad, 1907. szeptember 24. – Budapest, 1988. augusztus 19.) nevét, ők ugyanis egy ideig ugyanabban a házban éltek, mint a drámaíró. Ezt Hubay Miklós derítette ki, s mesélte el annak idején nagyváradi Törzsasztal estjén. Kettőjük közül az író Palotai Boris ismertebb, de Palotai Erzsi élete is érdekes. Budapesten sanzonénekesként kezdte pályáját a Terézkörúti Színpadon. 1945 után a Pódium Kabaré, később a Vígszínház tagja. 1956-ban volt első önálló estje a Petőfi Színházban. Főként kortárs költők, írók műveit adta elő. 1958-tól jelentek meg prózai írásai. Könyvei: Szerelem, fájdalom (regény, 1958); Igen (regény, 1971); Költők, versek, találkozások (emlékezések, 1974); Karambol (elbeszélések, 1978); Arcok fényben és homályban (1987).

Palotai Erzsit „a magyar kabaré atyja", **Nagy Endre** (Nagyszőlős, 1877. február 5. – Budapest, 1938. május 5.) fedezte fel és szerződtette a Terézkörúti Színpadhoz. Nagy Endre tanulmányait Nagyváradon végezte, s itt lett újságíró a *Szabadságnál*. Ady Endre és Biró Lajos baráti körének tagja volt, és pénzszűke miatt albérletben lakott, ugyanabban a lakásban, ahol egy másik szobát Ady és Biró Lajos bérelt. A három albérlő életre szóló barátságot kötött. Nagy Endre volt a legiskolázottabb, ő elvégezte az egyetemet. Ady abbahagyta, Biró nem is járt egyetemre, mégis a legműveltebb volt közöttük, ráadásul sok nyelven beszélt igen jól. Idővel együtt kerültek fel Budapestre. S miközben Ady Endre nem kis botrányok közepette irodalmi vezér, Biró Lajos pedig hamar tekintélyes prózaíró és nagy tekintélyű szerkesztő lett, Nagy Endre írt néhány regényt, realista igénnyel és könnyed elbeszélő stílussal a hazai vidéki életről (*A Geődhyek, Apostol a Hódságon, A birsai vándorforrás*), és megjelent egy érdekes novelláskötete is (*A misokai földkirály*). 1908-ban egyike a megalakuló *Nyugat* törzsgárdájának, s ugyanebben az évben alakítja meg első kabaréját, a Modern Színpadot.

Nem találjuk nyomát **Osvát Ernő** (Nagyvárad, 1877. április 7. – Budapest, 1929. október 28.) szerkesztő, irodalomkritikus, írónak, aki 1908–1929 között a *Nyugat* folyóirat szerkesztője volt, ahogy **Fehér Dezső** (Borsodszentgyörgy, 1869. december 2. – Nagyvárad, 1935. február 22., jövőre születése 150. évfordulóján emlékezhetünk rá!) író, újságíró nevét sem őrzi tábla, holott a *Magyar életrajzi lexikon* szerint „rövid ideig tanított Nagyváradon, 1891-ben *Darázs*, 1892-ben *Bagoly* címmel élclapot szerk., 1895–98 között a *Nagyvárad* c. lap, 1898-tól a *Nagyváradi Napló* felelős szerk.-je, többször főszerk.-je. 1919-ben *Magyar Szó* címmel indított lapot. Része volt a nagyváradi Szigligeti Társ. és a Vidéki Hírlapírók Szövetségének megalapításában. Ady barátja, gyűjteményt állított össze Ady újságcikkeiből (*Ha hív az acélhegyű ördög,* Nagyvárad, 1927)". Az 1990-es években az egykori *Bihari Napló* szerkesztőségében volt Fehér Dezső terem, s **Bokor András** egykori főszerkesztőről, **Fekete Attila** publicistáról és **Gheorghe Moldovan** újságíróról, műfordítóról is neveztek el termet a Kanonok sori redakcióban, ám sok egyébbel együtt a kiadó akkori osztrák tulajdonosa az ezredforduló táján ezeket a táblákat is eltávolíttatta. (Fehér Dezső, Bokor András, továbbá a 19. század második felében élt **Iványi Ödön** újságíró nevét sajtódíj őrzi.)

Hegedüs Nándor (Nagyvárad, 1884. szeptember 29. – Budapest, 1969. november 19.) magyar közíró, szerkesztő, irodalomtörténész nevét sem őrzi emlékjel Váradon.

S ha már a kabaré és színház világa felé kalandozunk, említést érdemel **Dajka Margit** (Nagyvárad, 1907. október 13. – Budapest, 1986. május 24.) Kossuth-díjas színművész. Édesapja, Dajka János a Nagyváradi Színház balettmestere volt. A váradi színművészek közül pedig már az égi társulat tagja **Ács Tibor** (Nagyvárad, 1944. február 5. – 2017. március 10.) **Csíky Ibolya** (Kolozsvár, 1945. április 9. – Nagyvárad, 2017. március 21.), **Medgyesfalvy Sándor** (Marosvásárhely, 1960. márc. 8. – Nagyvárad, 2011. február 11.) és **Varga Vilmos** (Hegyközkovácsi, 1931. december 9. – Budapest, 2016. július 9.) is.

Biró József (Nagyvárad, 1907. július 8. – Budapest, 1945. január 7.) magyar művészettörténésznek sincs közterületen nyoma, holott könyveiben ő örökítette meg az erdélyi főúri kastélyok legtöbbjét, de írt Európa festészetéről is... A holokauszt áldozatává vált **Tibor Ernő** (Nagyvárad, 1885. február 28. – Kaufering, 1945 tavasza)

nevét a stúdiógaléria viseli. A kortársak közül **Jakobovits Miklós** (Kolozsvár, 1936. augusztus 9. – Nagyvárad, 2012. december 16.) Munkácsy Mihály-díjas festőművész, muzeológus, művészeti író nevét az özvegye, Jakobovits Márta által alapított képzőművészeti díj viseli, **Kinde Annamária** (Nagyvárad, 1956. június 10. – 2014. január 5.) költőre a nevét viselő díj emlékeztet, **Kristófi János** (Monospetri, 1925. december 15. – Nagyvárad, 2014. január 5.) festőművész emlékjele még várat magára, akárcsak **Mottl Román** (Nagyvárad, 1921. július 13. – Nagyvárad, 1991. február 28.) grafikusé, festőművészé.

Lukács György (Nagyvárad, 1865. szeptember 10. – Budapest, 1950. szeptember 28.) magyar jogász, főispán, országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi miniszter nevét régebben viselte utca, ma nincs semmiféle emlékjele az 1895-ben az állami anyakönyvvezetést megszervező politikusnak.

Károly Iréneusz József (Gönc, 1854. márc. 6. – Budapest, 1929. márc. 13.) premontrei szerzetes, a rádiótechnika egyik úttörőjének emléktábláját szintén az egykori premontrei gimnáziumban avatták fel, **Janus Pannonius**, magyarosan Csezmiczei János (Csezmice, 1434. augusztus 29. – Medvevár, 1472. március 27.) pécsi püspök 1459-től haláláig, az első név szerint ismert magyar(-horvát) költő és humanista Nagyváradon tanult, ahol anyjának, Vitéz Borbálának testvére, **Vitéz János** (Zredna, Kőrös megye, ma Horvátország, 1408 körül – Esztergom, 1472. augusztus 9.), Mátyás király korábbi nevelője volt a váradi püspök. **Pázmány Péter** (Nagyvárad, 1570. október 4. – Pozsony, 1637. március 19.) esztergomi érsek, bíboros, a magyarországi katolikus megújulás vezető alakja, egyházi író szintén városunk szülötte, itt hunyt el **Ipolyi Arnold** (Ipolykeszi, 1823. október 18. – Nagyvárad, 1886. december 2.) 1871-től besztercebányai, majd halála évében, 1886-ban nagyváradi püspök, valóságos belső titkos tanácsos, az MTA igazgató tagja, a Kisfaludy Társaság tagja, és ne feledkezzünk meg Nagyvárad 81. püspökéről, **Tempfli József**ről (Csanálos, 1931. április 9. – Nagyvárad, 2016. május 25.) sem, akit Márton Áron szentelt pappá, s a rendszerváltás után, 1990-ben szentelték püspökké.

Dr. Grósz Frigyes (Nagyvárad, 1798. november. 16. – Nagyvárad, 1858. január 3.) orvosnak, aki 1830-ban saját költségén szemkórházat alapított Nagyváradon szegény vakok számára, ahol ingyenes kezelésben részesültek a betegek, a váradi Medsystem Szemklinika épületében avattak emléktáblát. Fia, **Grósz Emil** (Nagyvárad, 1865. szeptember 30. – Budapest, 1941. december 8.) szintén szemészorvos volt, több szembetegség kórtani leírása és gyógykezelésének kidolgozása kapcsolódik nevéhez.

Réz Pál (Arad, 1930. július 25. – Budapest, 2016. május 11.) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, műkritikus, a *Holmi* folyóirat alapítója Nagyváradon töltötte gyermekkorát, 1944-ben a váradi gettóból kénytelen szökni az akkori Romániába. **Zsolt Béla** (Komárom, 1898. január 8. – Budapest, 1949. február 6.) a nagyváradi katonakórházban lábadozva írt verseit a helyi lapok közölték, első verseskötete is itt jelent meg 1916-ban, majd a háború végén, 1918-ban itt lett belőle újságíró. Az *Erdély* című újság szerkesztője, valamint a *Nagyváradi Napló,* a *Nagyvárad* és a *Nagyváradi Estilap* munkatársa is volt. Bár 1920-ban Budapestre költözött, visszakerültek Nagyváradra, *Kilenc koffer* című regénye a váradi gettó életét mutatja be.

A nagyváradi vár középkori székesegyházában Szent László király mellé hantolták 1235-ben II. Andrást (később átvitték Egresre). IV. Lászlót is itt helyezték örök nyugalomra, miután Körösszegen 1290-ben meggyilkolták. Szintén itt nyugszik Beatrix királyné, I. Károly (Róbert) király második felesége, valamint 1396-tól Mária királynő, őt férje, Luxemburgi Zsigmond magyar és cseh király, német-római császár követte 1437-ben.

Az egyik legrégebbi nagyváradi emléktábla az aradi vértanú Nagysándor Józsefé

Emlékjelek, szobrok

A már említettek mellett megtalálható Váradon **Nagysándor József** (Nagyvárad, 1803. augusztus 19. – Arad, 1849. október 6.) aradi vértanú emléktáblája, ez az október 6-i megemlékezések színhelye, míg március 15-én **Szacsvay Imré**nek (Kisürögd, 1818. november 1. – Pest, 1849. október 24.), az országgyűlés mártír jegyzőjének közadakozásból felújított szobránál gyülekeznek a váradi magyarok.

Nagyvárad legújabb magyar vonatkozású szobrát júniusban leplezték le, ez **Rhédey Lajos** (Kisréde, 1761 – Pest, 1831. május 21.) császári és királyi kamarás, főispáni helytartó és országgyűlési követ, irodalompártoló mecénás, író alakját örökíti meg.

Széchenyi Zsigmond (Nagyvárad, 1898. január 23. – Budapest, 1967. április 24.) magyar vadász, utazó, író emlékére táblát állítottak szülővárosában, a főtéri híd felrobbantását megakadályozó hídvédők nevét is őrzi tábla a Szent László-templom oldalán. A Garasos hídon szintén találunk a régi átkelőre emlékeztető táblát, s a Fő utcán, az Orsolya-templom oldalán is tábla jelzi azt, meddig ért a kiáradt Körös vize 1851. augusztus 13-án.

Bodola Gyula (Brassó, 1912. február 12. – Budapest, 1992. szeptember 9.) román és magyar válogatott labdarúgó, edző nevét a városi futballstadion viseli, a Bunyitay ligetben a NAC-nak (Nagyváradi Atlétikai Club) emeltek emlékoszlopot.

Szaniszló Ferenc (Szombathely, 1792. augusztus 2. – Bécs, 1869. december 13.) nagyváradi római katolikus püspök, egyházi író, egyetemi tanár, „a szegények atyja” szobrot kapott a nagyváradi bazilika közelében, s a közelben található az RMDSZ ’89 decemberi alapítási emlékműve is.

Fried Noémi Lujza

Kultúra

A pillanat adja a mozdulatot

A Juhász Kata Társulat előadása Nagyváradon

A budapesti Juhász Kata Társulat két produkcióját mutatta be júniusban a nagyváradi Moszkva Kávézóban: *A rossz tanuló felel* című osztálytermi előadást, valamint a Café de la danse kortárstánc-kabarét láthatták a nézők, akik bebekapcsolódtak a játékba is. JUHÁSZ KATA, a társulat alapítója, vezetője sokszínű személyiség, hiszen táncos, koreográfus, pedagógus és gyakorló orvos. A fellépések után alkalmunk adódott beszélgetni vele.

A rossz tanuló nehezen kezdi a napot. A rossz tanuló fáradt. Aggályoskodik. Idegeskedik. A rossz tanuló élete kész kínszenvedés. Mert felelni kell. Megfelelni. Beilleszkedni. A rossz tanuló hízeleg, hogy súgjanak, segítsenek neki a többiek. A rossz tanuló ígérget. A rossz tanuló segítséget kér, segítő kezekért nyúl. Néha felszabadul, bulizik, esetleg szerepet játszik. A Moszkva Kávézó nagyterme osztályteremmé alakult át egy röpke órára. A nézők egyszemélyes „padokban” ücsörögtek, s drukkolhattak a rossz tanulónak, vagy csak szemlélhették a gyötrődést, esetleg visszagondolhattak diákéveikre, fölidézhettek régmúltban vagy közelmúltban történt iskolai – jó és rossz – élményeket.

Amint azt már a beharangozó szöveg is elárulta: *A rossz tanuló felel* című előadásnak (koreográfia és tánc: Juhász Kata) és a Karinthy-novellának a kiindulópontja közös: kihívják a rossz tanulót felelni. Juhász Kata darabja is részben erről szól: megtudhatjuk, hogy egy diák fejében milyen gondolatok, képek, érzelmek futnak át, amikor egy ilyen szituációba kerül, de ennél tovább is megy. Azt emeli ki, hogy ezek a helyzetek magára az életre készítenek fel, hiszen az iskolában nemcsak a tananyagot tanuljuk meg, hanem jó esetben itt szerezzük meg azokat a sémákat, mintákat, túlélési stratégiákat is, amelyek a későbbi életünkben, kapcsolatainkban vezetnek minket. A darab olyan témákat – sőt a gimnazista korosztály számára gyakran tabunak számító dolgokat – is érint, mint az előítéletek, a megfelelni akarás, az önkifejezés, a természetes testiség. Ezáltal maga az előadás is tanít, mégpedig az új dolgokra való nyitottságra, a másik ember megértésére és a másság elfogadására.

*

A *Café de la danse* kabaréja furcsa figurákat, művészeket, bohémokat, életművészeket gyűjtött egybe. Néhány nézőt is bevontak a táncba. Lendület, virgonckodás, csábítás, tombolás, csöndes duhajkodás – sok minden beleférhet egy bolondos estébe. Dekadens vigasság – kifulladásig.

A trupp beharangozó szövege szerint: a *Café de la Danse* egy olyan kortárstánc-kabaré, mely során „egy kávét sem lehet nyugodtan meginni”. Előadók: Juhász Kata, Sebestyén Tímea, Takács Judit, Zambrzycki Ádám, K. Szabó Csenger. Zene: Gergely Attila és Zambrzycki Ádám. Rendező-koreográfus: Juhász Kata, aki összekeveri mindazokat az archetípusos karaktereket, amelyek szinte kötelező „díszletelemei” a mindenkori éjszakai helyeknek. Excentrikus művészek alkotta extravagáns figurák a szomszéd asztalnál. Egy feledhetetlen melange: félóra, amikor minden

Juhász Kata az osztálytermi előadásban

megtörténhet. A *Café de la danse* bevált előadás, melynek során a színpadi tánc egy performance keretében kilép a színházi közegből, hogy olyan közösségi tereket vegyen birtokba, ahol a néző, a kávéház-látogató közönség új kontextusban, testközelben találkozhat a tánccal.

*

Juhász Kata karrierje nem szokványos táncosi-koreográfusi pálya, hiszen őt a gyógyítás is rabul ejtette, orvosként is tevékenykedik. „Amikor megkérdezték tőlem öt-hat éves koromban, hogy mi akarok lenni, azt feleltem: orvos és színész. Akkor még a színészet vonzott. A tánc később került a képbe. Édesapám orvos. Ez ambicionált, hogy az orvosi pályát is válasszam” – mesélte Kata.

Gyermekkorában egy évtizeden keresztül műkorcsolyázott és jégtáncolt. Klasszikus és dzsessztánc tanulmányait 14 évesen kezdte Jeszenszky Endre tanítványaként és különféle tánckurzusok résztvevőjeként.

Érettségi után felvételizett orvosira. Rögtön fölvették. Elsőéves orvostanhallgató volt, amikor elkísérte egyik barátnőjét egy meghallgatásra: a Vígszínházban a *West Side Story* című musicalbe válogattak szereplőket. Eszenyi Enikő rendezte az előadást. Bár eredetileg nem tervezte, csak kísérőként csöppent oda, Juhász Kata is jelentkezett, és bekerült a csapatba. Sok tehetséges fiatal táncos került össze ekkor. Pályakezdőként 1992-től táncolt a Vígszínház és a Pesti Színház musicaljeiben: több

száz *West Side Story*- és *Dzsungel könyve*-előadásban lépett fel. A táncból élt meg egyetemistaként. 1998-ban a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen végzett általános orvosként, majd 2010-ben a Magyar Táncművészeti Főiskolán szerzett koreográfusi diplomát. 1996 óta jelentkezik önálló koreográfiákkal és szóló előadásokkal. 1998–2006 között a Frenák Pál Társulat szólistája volt, a trupp teljes repertoárját táncolta. Az együttessel vendégszerepelt Európa és Japán színházaiban és fesztiváljain.

„Sorra kaptam az ösztöndíjakat. Kikerültem Ausztriába, Franciaországba, az Amerikai Egyesült Államokba. Amikor elkezdtem Frenákkal dolgozni Párizsban, Magyarországon még gyerekcipőben járt a kortárs tánc, vagy harminc évvel voltunk lemaradva. Csak a klasszikus balett dívott. Ráadásul feudalista rendszer működött a táncéletben, számítván az, hogy ki kinek a barátja, rokona, ismerőse. A kortárs tánc egyébiránt egy nagy olvasztótégely, minden beletehető, mindenféle műfaj és stílus ötvöződik benne az itt és most jegyében."

Visszatérve Franciaországhoz: Párizs hatalmas kultúrsokk volt. És nemcsak Párizs, hanem mindegyik francia nagyváros. Juhász Kata nyolc évig volt Frenák Pál társulatánál. Azután jöttek a saját előadások, el kellett kezdenie a saját ösvény bejárását.

Rossz és jó tanulóknak. Nem csak diákoknak. Jelenet A rossz tanuló felel című produkcióból

Négy éve tért vissza az orvostudományhoz. Addig nem volt ideje ezzel is elmélyültebben foglalkozni, hiszen ott volt a táncművészet, mindemellett pedig családalapítás, két gyermek világrahozatala. Aztán egyszer csak eljött annak is az ideje, hogy orvosként is ténykedjen. Önkéntes orvosnak jelentkezett egy klinikára. Jelenleg rezidens háziorvos. Folyamatosan tanul, képezi, fejleszti magát. Szeretne szakosodni, sportorvos lenni. Mosolyogva jegyezte meg: „Akkor majd gyógyíthatom a táncosokat is. Ez fontos, hiszen próbákon, előadásokon bizony történnek sérülések."

Az orvoslás és a tánc jól megfér egymás mellett Kata életében. Saját truppját, a Juhász Kata Társulatot 2006-ban hozta létre. Sajnos sok mindenben függnek a támogatásoktól, pályázatoktól. Projektalapon működik a társulat. Az élet hozza, hogy melyik projektnél milyen táncművészekkel dolgozik együtt. A lényeg, hogy meglegyen a saját formanyelv, és hogy a saját útját járja ő is, meg a társulat is. A Juhász Kata Társulat táncnyelve erős improvizációkon alapul. Mindegyik előadásban adott egy-egy mozgássor, egy-egy karakter, megvannak a szabályok és koncepciók, miközben a pillanat adja a mozdulatot – magyarázta Kata, amikor jellemezte a társulatát. Nem tükör előtt szigorúan megkomponált mozgáskoreográfiákról van szó. Fontos a néző jelenléte, a kapcsolat. Mindig olyan helyzeteket keres, amelyek során a néző egyszerűen beléphet az előadásba, meghagyva mégis a nézőnek a szabadságot.

Úgy lép kapcsolatba a nézővel, hogy az saját maga irányítja a produkciót – sokszor anélkül, hogy egyáltalán tudna erről a közönség. Juhász Kata szereti a különleges tereket, lényeges számára a tér és mozgás kapcsolata, mint ahogy az is, hogy közel legyen hozzá a néző és érezze a tánc energiáját. „A tánc nem úgy hat, mint a verbalitás. A tánc az egész testre hat. A test kommunikál. Nem narratív történetet mondok el táncban. Az érzékek válnak fontossá. Máshogy hat az emberre például, ha mesélnek neki egy hajléktalanról, és megint más a hatása, ha ott van mellette testközelben. A tánc zsigeri szinten hat. Sok-sok asszociációt, sztorit kap a néző, ám nem elmesélés által."

A társulatnak vannak gyermekdarabjai és diákelőadásai is. Játszanak kisiskolásoknak és gimnazistáknak. *A rossz tanuló felel* osztálytermi előadás. Játszotta is már rengeteget igen sok helyen, mind magyarországi, mind partiumi és székelyföldi iskolákban. Nagyváradi középiskolákban is tartott már előadásokat Kata. Hogy milyen a fogadtatás, és hogy vannak-e különbségek a magyarországi és partiumi, erdélyi diákok között? Úgy tapasztalta, a többnyelvűség ad az itteniknek egy pluszt. Ez abban áll egyebek mellett, hogy az itteni diák másképpen „olvassa le" a mozdulatot, nem köti annyira a nyelviség. Másképp működik az interakció is. Előadások után mindig beszélgetnek a diákokkal. A romániai magyar tizenévesek jobban és merészebben beszélnek az érzéseikről, gondolataikról, mint a magyar-

Café de la Danse

országiak, nem kell belőlük harapófogóval kihúzni ezeket a gondolatokat, érzelmeket.

A mostani váradi fellépés előtt néhány nappal budapesti premierje volt a Juhász Kata Társulatnak: Shakespeare *Vízkereszt, vagy amit akartok* című komédiájának táncadaptációját *Keresztvíz* elnevezéssel mutatták be a Bethlen Téri Színházban. Az előadás leírása szerint: Felső középosztálybeli testvérpár hajótörést szenved a családi vitorlázáson. Noha elvesztik egymást, a dagállyal mindketten szerencsésen partot érnek. A lány munkát vállal, de úgy ítéli meg, hogy férfiként jobban érvényesülhet a helyi munkaerőpiacon. A fiú egy érzékeny homoerotikus kaland révén gáláns támogatóra talál. Sajnálatos módon hamarosan mindkettőjüknek szembesülniük kell a mesterségesen gerjesztett helyi xenofóbiával, mely óhatatlanul erőszakos jelenetbe torkollik. Végül Shakespeare-nek köszönhetően nemcsak egymást találják meg, de a boldogságukat is, mivel sikerül beházasodniuk a helyi elitbe. Várják a következő dagályt…

A Shakespeare-adaptáció koreográfusa Juhász Kata. A zene egyik részét Alexis Cuadrado New Yorkban élő spanyol zeneszerző komponálta, a másik felét pedig a Zagar zenekarból is ismert Zságer-Varga Ákos írta. Kata elmondta: alkotótársaival együtt őt koreográfusként-rendezőként az foglalkoztatta, hogy a kívülről jövőket, a migránsokat miként fogadja be a társadalom. A bevándorlás problémája mellett a gender-kérdés is fölmerült, a nő-férfi társadalmi séma, a nemi szerepek a társadalomban stb. Burleszkszerű lett a *Keresztvíz*. Talán egyszer Váradra is elhozzák új előadásukat.

Tóth Hajnal

***Juhász Kata** táncos, koreográfus, tanár, orvos, a Frenák Pál Társulat egyik alapítója, majd nyolc éven keresztül szólistája. Saját társulatát 2006-ban alapította. Színpadi munkáit erősen jellemzik a társművészetek (élőzene, videó, multimédia) bevonása. Határozott törekvései közé tartozik a kortárs tánc kimozdítása a hagyományos színházi terekből: előadásokat készít kávéházak és galériák terébe. Külön figyelmet fordít az ifjúsági közönségre: osztálytermi előadása,* A rossz tanuló felel *az első Tantermi Színházi Szemle egyik fődíját nyerte,* Bemelegítés *című tornatermi előadása a 2016-os Assitej Kaposvári Gyermekszínházi Biennálén Békés Pál-díjat kapott. Juhász Kata mindemellett eredményes pedagógus: tanítványai a világ legelismertebb társulataiban táncolnak. Legutóbbi,* Entertain Me *című produkcióját Dániában, az Eugenio Barba által vezetett Nordisk Teaterlaboratoriumban készítette.*

Keresztvíz – Shakespeare-adaptáció, mozgásszínházi változat

Arany-úton járt a Bob és Bobék Orchestra meg a literások

Hogy milyen Arany János Toldija megzenésítve? Megtudhatták azok, akik nem voltak restek ellátogatni a Bob és Bobék Orchestra nagyváradi koncertjére. A zenekarral tartott egy filmstáb is, no meg Nagy Gabriella, a Litera irodalmi portál főszerkesztője. Várad az egyik állomása lett ennek a zenés irodalmi road movie-nak.

Játékos nyelvtörőkkel, vígan üdvözölte a Moszkva Kávézó asztalai mellé telepedett nézőket a Bob és Bobék Orchestra, azaz: Bakos Bettika (ének), Dévényi Zoltán (gitár), Horváth Kristóf „Színész Bob” (szövegmondás), Oláh Edmond „Mizo” (beatbox). „Fekete bikapata kopog a pepita patikaköveken”, efféle mondókák hangzottak el. Szilaj fekete bika, ugye, akivel Toldinak meg kellett küzdenie. De hát ezt majd később énekelték meg. Mert addig még sok mindennek kellett megtörténnie, míg a bikával, majd a gonosz cseh vitézzel („De nem minden cseh vitéz gonosz azért, ugye?” – jegyezte meg Horváth Kristóf) birokra kelt Toldi.

Bob és Bobék verskoncertje a Moszkvában
Fotó: Danilics Tibor

A zenekar többféle stílust ötvöz. Forradalmi reggae, bordal-dzsessz, gengszterrap, magyar népdal, párizsias hangulatú sanzon, május végi estéhez illő édesbús dallam, mintha a francia énekesnő, Zaz dalolna a Montmartre-on, szóval van itt mindenféle, kérem szépen. A gitár s a szájdob is remekül kiegészíti egymást, szimbiózis az aztán van. A Nagyvárad felé vezető úton is zenéltek a buszban, amikor kedvük szottyant rá, tudom meg később Nagy Gabriellától, a *Litera* főszerkesztőjétől. Bettika, az énekesnő hangja gyönyörű, hol erőteljes, hol lágy, a szíve csupa dal. Horváth Kristóf játék- és mókamester is e verskoncerten. „Toldi szuperhős, ne köss bele" – mondja. Meg is tudjuk, miért érdemli ki manapság is a szuperhős megnevezést, ha netán eddig nem tudtuk volna. Varázslat ez a szavakkal, muzsikával, gyönyörű verssorokkal.

S merthogy a hős sorsa jóra fordult, s elmesélték Toldi történetét ezen a zenés úton-módon, nem maradt más hátra, mint még néhány muzsikálós versfeldolgozást előadni: Petőfitől, Weöres Sándortól, Pilinszky Jánostól és Csukás Istvántól. A zenekar után Simon Márton költő is fellépett egy rövid slammelés erejéig.

Bob és Bobék azt firtatták: él-e még Arany Váradon. Persze, hogy igen, volt az egyértelmű válasz. Az egyik néző pedig bekiáltotta a zenekarnak: „Aranyosak vagytok."

A verskoncert után a filmstáb lépett színre, s meginterjúvoltak néhány váradi fiatalt arról, ők hogyan látják Arany kultuszát, művészetét mindennapjainkban, hogyan élnek tovább az alkotásai.

*

Nagy Gabriellával, a *Litera* főszerkesztőjével még koncert előtt beszélgettünk. Arany János születésének bicentenáriumára indította útjára tavaly a Litera *Kozmopolitavita* című esszésorozatát, amelyben Arany János *Kozmopolita költészet* című költeményének (amellyel egy Reviczky-versre reagált) és a hajdani, ún. kozmopolitavitának állításaiból kiindulva mérlegelte a nemzeti és egyetemes értékek párhuzamos fontosságát, egymáshoz való viszonyát. Manapság is sok vitát kavar a kérdés: kozmopolitának vagy nemzetinek lenni.

Ugyancsak 2017-ben zajlott a *Szerelmes Arany* című programjuk, amely egy meghívásos és nyílt pályázatból, valamint egy nagy sikerű estből állt. Résztvevői voltak: Babiczky Tibor, Karafiáth Orsolya, Keresztesi József, Kiss Judit Ágnes, Kukorelly Endre, Lövétei Lázár László, Mesterházi Mónika, Szabó T. Anna, Varró Dániel és Vörös István. Arany János valaha létezett, ám megsemmisült szerelmes és erotikus verseinek rekonstruálására vállalkozott tíz kortárs költő és temérdek játékos kedvű, verselő pályázó.

E két önálló és sikeres projekt után új pályázat következett. Egy drámaíró verseny, mégpedig Arany-balladák témáira. Arany János balladáit feldolgozták már színpadon, versesteken, készültek rövidfilmek, zenés-táncos, sőt alternatív színházi előadások, dramatizálták, versbetétként alkalmazták, szavalták országszerte iskolákban, színkörökben, kőszínházban. De senki nem nyúlt még úgy az Arany-balladákhoz, mint társadalmi jelenségeket is feldolgozó lélektani drámákhoz, melyekben a magyar népballadák, népi hiedelmek világa dramatikus szituációkban elevenedik meg és beszél mindenkori önmagunkról. Arany nemcsak az elesettek iránt empatikus, de különös érzékenységgel képes betekinteni a bűnbeesők személyiségének mélyrétegeibe is. Arany balladái bárhol és bármikor aktuálisak. Ez a belátás vezette a literásokat ahhoz, hogy egyfelvonásos drámák írására kérjék föl szerzőiket Arany balladáiból. Mi történne az eredetitől gyökeresen eltérő

helyszínen és körülmények között Ágnes asszonnyal, Szőke Pannival, Pörge Danival, Kund Abigéllel, Rebi nénivel? Milyen tanulságokhoz vezet *A hamis tanú* vagy az *Árva fiú* újragondolása? Hét drámaírót kértek arra, hogy Arany javasolt balladáinak *(Ágnes asszony, Szőke Panni, A hamis tanú, Árva fiú, Tengeri-hántás, Hídavatás, Vörös Rébék, Tetemre hívás, A varró leányok, Éjféli párbaj)* világát, hangulatát alapul véve bizonyos főbb elemek (legalább egy: szereplők, helyszín, szüzsé) megtartásával írjanak egyfelvonásos drámát. A szereplők maximum öten lehettek, a dráma játékideje 30-40 perc. A felkért írók: Bartók Imre, Király Kinga Júlia, Kiss Tibor Noé, Kovács Viktor és Dominik, Papp Sándor Zsigmond, Székely Csaba és Szil Ágnes. A beérkezett egyfelvonásosok közül a zsűri – Hamvai Kornél, Máté Gábor, Lőkös Ildikó, Prőhle Gergely (PIM, Arany-évad), *Litera* szerkesztősége – választotta ki a legjobb hármat. Az első három helyezett egyfelvonásosát az őszi Arany-napon felolvasószínházi formában bemutatják. Az eredményhirdetés és ünnepi díjátadás napját június 10-re tűzték ki. Az eseményt a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Margó Fesztivál keretében ejtették meg.

Nagy Gabriellával való beszélgetésünk idején még nem, de lapzártánk előtt már azt is tudtuk, hogyan döntött a zsűri. A *Magyar ballada – Kortárs egyfelvonásosok Arany-balladákra* felhívás győztesei a döntés értelmében: Székely Csaba műve *(Vörös Rébék)* első, a Kovács Dominik és Viktor testvérpár alkotása *(Bérnász)* második, Papp Sándor Zsigmond drámája *(A bűn)* harmadik lett.

Bob és Bobék verskoncertje a Moszkvában
Fotó: Danilics Tibor

A *Litera* még egy különleges vállalkozásba fogott. Az Arany-emlékév eseményeinek nyomon követése során úgy tapasztalták, még mindig fellelhetők Arany életének és munkásságának részben vagy egészben kiaknázatlan területei, van még teendő Arany János balladáinak színpadi feldolgozása, Arany zeneszerzői és dalszövegírói tevékenységének mélyebb megismertetése terén stb. Lényeges, hogy Arany költészetének, alkotói világának, életének említett területei se maradjanak látókörön kívül, szélesebb körök előtt táruljon fel a világa a maga sokszínűségében, ne csak olvasmányként, hanem mindennapjaink részeként.

Ezért is vették nyakukba a világot, legalábbis szűkebb pátriánkat, s felkerekedtek, hogy a Budapest – Debrecen – Nagyvárad – Nagyszalonta – Geszt – Nagykőrös útvonalat bejárva filmet forgassanak. A fő úti cél minden településen a helyi közösségi tér, ahol a csapat (közöttük három „vándor": a költő, a tudós és a színész) találkozik a helybeli fiatalokkal, és együtt töltenek egy-egy órát, amely során Arany János verseit, illetve költeményeinek és dalainak témáira írt, átdolgozott és saját műveket adnak elő. Versekkel és közös élményekkel felvértezve bejárják a települést, meglátogatva Arany János ott töltött éveinek helyszíneit, betérve kultúrházba, iskolába, temetőbe, meglátogatva a helyi agorát. A road movieban (mintha vándorszínésznek álltak volna) Aranyról verselnek, anekdotáznak, mesélnek, beszélgetnek a helyiekkel, olvasnak, vitatkoznak és játszanak a költők és színészek. Él-e még Arany János? – kérdezték mindenütt a helyi fiataloktól és öregektől avagy örökifjaktól. Nem fennkölt vagy éppenséggel álpátoszos magaslatokból letekintve, nem a koszorús költő képét akarván sokadszorra, az eddig ismert formában újra előállítani, sokkal inkább igyekezvén az élő hagyományt előhívni és annak továbbélését inspirálni – elsősorban a fiatalok körében.

A film szereplői: a költő szerepében Simon Márton, a tudós szerepében Szilasi László, a színész szerepében Horváth Kristóf Színész Bob látható majd. Velük tartottak a Bob és Bobék Orchestra zenészei és a forgatócsoport (köztük Valuska Gábor). A filmet Ruszthi Zsolt rendezi.

A cívisvárosban például bejárták a Debreceni Református Kollégiumot, kószáltak kívül-belül, volt egy kis utcazenélés is, muzsikáltak a templomkertben.

Budapesten ellátogattak ahhoz a lakáshoz, ahol egykoron szállása volt Aranynak, amikor a Magyar Tudományos Akadémia titkára lett. Ez a lakás elég messze volt az akadémiától, morgott, elégedetlenkedett is emiatt a költő. Manapság talán sokan nem is tudják, hogy az Erkel utca és az Üllői út sarkán lévő épület (amelynek jelenleg amerikai tulajdonosa van) valamikor otthont adott Aranynak, bár egy Arany János-relief található a házon. Fölmerült annak ötlete, hogy jó volna ott majd emlékszobát létrehozni, interaktív tárlatokat szervezni stb.

A road movie „gyümölcsét", a filmet Arany János halálának évfordulójához közeli napon, azaz október 22. táján mutatják be.

Tóth Hajnal

Élő Arany, megzenésített Toldi az egyik váradi kultúrkocsma udvarán
Fotó: Totka László

A nyolc nyelven beszélő folyó

Interjú Ted Efremoff multidiszciplináris művésszel

Ted Efremoff orosz-amerikai képzőművész, a Central Connecticut State University docense volt a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem vendége június végén. Délelőtt az egyetem diákjainak tartott rövid filmes workshopot, délután pedig a PKE dísztermében vetítették *Anyanyelv (Mother Tongue)* című filmjét. A film egy dunai utazás története. Efremoff a Fekete-erdőtől indult a folyamon, és minden országban, amelyen áthaladt, arra kérte az embereket, saját anyanyelvükön beszéljenek arról, mit jelent számukra a Duna, hogyan viszonyulnak a szomszédos országokhoz, és mit gondolnak a határokról. A film nyolc nyelven szólal meg – németül, szlovákul, magyarul, ukránul, horvátul, szerbül, bolgárul, oroszul és románul. A vetítés után a rendezővel beszélgettünk.

Honnan ered a Duna iránti érdeklődése?

Rezidens művészként dolgoztam Bulgáriában, a Duna-parton. A túloldalon látszott Románia. Nagyon érdekesnek tűnt, hogy a Duna élő, folyamatos mozgásban lévő dolog, ugyanakkor országhatár is. Át akartam élni, milyen lehet átúszni a határon, úgyhogy egy performance keretében átúsztam a Dunát. Később Németországban tanítottam, onnan utaztam épp visszafelé Bulgáriába, amikor ráébredtem, hogy a Duna forrása nagyon közel van ahhoz a német egyetemhez, ahol tanítottam. Eszembe jutott, hogy akár le is utazhatnék a folyón, és elgondolkodtam rajta, mivel foglalkozhatnék utazás közben.

Erős szálak fűzik Kelet-Európához.

1964-ben születtem Moszkvában. Tizenhat éves koromig ott éltem, akkor költöztünk az Egyesült Államokba. Nagyanyám amerikai volt, de 1930-ban Oroszországba költözött, és 50 évig ott élt – írt egy könyvet is *50 orosz tél* címmel –, mivel nem engedték, hogy elhagyjuk az országot. Mindig érdekeltek azok az államok, ahol szocialista vagy kommunista kormány uralkodott. Most, hogy már van rá lehetőségem, sokat utazom, szeretem a szláv nyelveket, és amikor csak tehetem, Kelet-Európába jövök.

Most vetített filmjének Anyanyelv (Mother Tongue) *a címe. Képzőművészként, amerikaiként mi érdekli a nyelvekben?*

Leginkább az identitás érdekel. A nyelv pedig nagyon fontos identitásmeghatározó az emberek számára. Amikor elhatároztam, hogy leutazom a folyón, szerettem volna a folyó összes nyelvét hallani. Ugyanakkor a magyar nyelvet lenyűgözőnek tartom. Az volt a célom, hogy a filmben érződjön az identitás íze.

Hogyan készült a film?

Az első 150 kilométeren a Duna nem hajózható, mert túl sekély, ezért ott kerékpárral haladtam. Aztán ahol csak tudtam, felültem mindenféle hajókra. Volt, ahol szárazföldön kellett utaznom. A folyóparton rengeteg érdekes emberrel találkoztam. Először nem terveztem, hogy ebből film lesz, inkább videóvetítésnek szántam egy installációban, és azt hittem, az elkészítése mindössze két hétig fog tartani. Nem vagyok igazi filmes. Aztán megértettem, hogy egy filmet megcsinálni ennél sokkal több munka. Úgyhogy végül többször is vissza kellett térnem.

Miért döntött úgy, hogy a filmben nem mutatja az interjúalanyok arcát?

Azért, mert a folyó sokkal öregebb, mint az emberek. Azt akartam, hogy a folyónak saját hangja legyen. Ezért mutattam a folyót. Valójában a Duna előtt volt itt egy sokkal régebbi és sokkal nagyobb folyó, az ős-Duna, ami már jócskán az emberiséget megelőzően itt folyt. Aztán jött az ember. Elkezdett kis falvakat, településeket építeni, halat fogni, és egyszer csak azt mondta: no, ez az én falum, az a tiéd. Te menj oda. Vagy elveszem a faludat, harcolunk. Szóval jöttek az emberek, akik azonnal elkezdték felosztani egymás közt a földet, de a folyót ez soha nem érdekelte. A folyó az élet metaforája. Fontosnak tartottam, hogy elkészítsem a folyó portréját, úgy, hogy a hangok kicsit kevésbé legyenek fontosak, mint a folyó maga.

Ted Efremoff a PKE dísztermében

A folyót tehát hol átszelik a határok, hol ő maga alkotja az országhatárt. Hogyan viszonyulnak az emberek a határokhoz Európa különböző részein?

Érdekesnek tartom, hogy például Németországban vagy Ausztriában az emberek politikailag korrektek. Azt mondják, amit jónak tartanak. Kelet-Európában már más a helyzet, itt az embereket nem érdekli annyira az ilyesmi, egyszerűen elmondják, amit éreznek. Pontosan ezt szeretem Kelet-Európában, hogy kicsit vad. Van, aki nagyon támogatja a határokat, van, aki erősen ellenzi, én pedig mindenkinek a véleményét meg akartam mutatni. Azt hiszem, úgy esett, hogy inkább liberális beállítottságú emberekkel találkoztam, mivel én magam inkább liberális körökben mozgok, de sok olyannal is találkoztam, aki kifejezetten támogatta a határok meglétét.

Hogyan találta meg az interjúalanyait?

A legtöbbet véletlenszerűen állítottam le a folyóparton vagy a hajón. De például Budapesten egy művészrezi-

dencián laktam, az Art Quarter Budapestben, ahol találkoztam a központot vezető német sráccal, és az ő véleményét is kikértem. Szóval vannak a megszólalók között olyanok is, akiket valamennyire ismerek. De minden információ jól jött.

A film kérdéseket vet fel a nézőben, választ pedig nem ad. Más nyilvános vetítéseken hogyan reagáltak a nézők a filmre?

Bécsben is tartottunk egy nyilvános vetítést. Nagyon érdekes, hogy minden vetítés más. Számomra az volt a legérdekesebb, hogy a jórészt magyar nemzetiségű váradi nézők min nevettek. Szeretném a Duna mentén található összes országban bemutatni, mert szerintem minden alkalommal más lesz a reakció.

Dokumentumfilmnek tartja az Anyanyelvet?

Művész vagyok, úgyhogy nem érdekel. Számomra az alapötlet a legfontosabb. Van benne dokumentarista jelleg, mint sok mindenben, amit alkotok, de végül is nem számít, a lényeg a folyó. Van egy buddhista filozófia, amely szerint a folyó az élet, ami folytonos. Közömbös az emberek generálta vitákkal, nézeteltérésekkel szemben. Azt hiszem, ez volt a fő mondanivalóm a filmmel. A festészetnek, a dizájnnak nagyon sok köze van a filmezéshez is, meg kell érteni a kompozíciót, a fényt, a színt. Szerintem egy jó filmes ugyanúgy komponál meg egy képet, mint egy festő. Úgy vélem, az a tény, hogy korábban festő voltam, sokat segített. Tudom, hogy a filmben sok a technikai hiba, tudom, hogy jobb is lehetne, de most, hogy újranéztem, meglehetősen elégedett vagyok vele.

Miért nincs benne zene?

Nagy rajongója vagyok az olyan filmrendezőknek, mint például Tarkovszkij, akinél nagyon lassan mozog a kamera, hagyja, hogy a környezet beszéljen. Azt akartam, hogy a film levegős legyen, az emberek csak nézhessék a folyót vagy a tájat.

Kellemes utazás volt?

Nagyon élveztem. Rengeteg érdekes emberrel találkoztam, rengeteg dolgot tanultam. A legcsodálatosabb az volt, amikor Romániában, Sulinán voltunk, a Fekete-tengernél, a Duna torkolatánál, és épp akkor volt ott egy fesztivál, amelyen a Duna-deltánál élő összes nemzetiség részt vett. Valaki egyszer azt mondta, hogy a Duna olyan, mint egy lefolyó, lemossa az embereket ide, és most mind itt élnek. Fogalmam sem volt, hogy oroszok, lipovánok, németek és nagyon sok más nemzetiség él itt. Nagyon érdekes volt, hogy mindenféle nép odalent kötött ki.

Önnek kettős, orosz-amerikai identitása van. Amerikában, ahol csak államhatárok vannak, mit értenek az emberek ennek a filmnek a mondanivalójából?

Azt hiszem, az emberek természetszerűleg fejlődtek ezzé a nagyon intelligens szociális állattá, amely jobban képes a földet a saját javára használni, mint bármely másik állat. Természetünknél fogva territoriálisak és törzsiek vagyunk. Úgyhogy szerintem mindenki képes megérteni, hogy ez az én törzsem, az meg a tiéd. Ez az én földem, az meg a tiéd. És azt hiszem, hogy pontosan a territoriális és törzsi természetünk miatt, és azért, mert a népesség egyre nő, a közeljövőben nagyon sok lesz a konfliktus a világban. A túlélésünk pedig attól fog függni, hogy hogyan oldjuk meg ezt a problémát. Hogy továbbra is territoriálisak és törzsiek maradunk-e, vagy elfogadjuk egymást – ettől függ a jövőnk. A természetünknek ez a megváltoztatása az ember társadalmi evolúciójának mindeddig legfontosabb mozzanata.

Nagy Orsolya

Kritika

Szegedi szimfonikusok – nagyváradi közönség: döntetlen

A Szegedi Szimfonikus Zenekar vendégszerepelt Nagyváradon június 17-én, egy csendesnek mondható vasárnap estén a Nagyváradi Állami Filharmónia Enescu–Bartók hangversenytermében.

A szimfonikus koncert képe kiegyenlített volt, a párhuzamosan zajló futball-vb-meccsre hajazva mondhatni „döntetlen", hiszen nagyjából ugyanannyi közönség gyűlt össze, mint amekkora a szegedi zenekar volt: ez úgy 50-60 ember a 475 ülőhelyes teremben. A színpadon helyet foglaló vendégművészek szemszögéből a nézőtérre tekintve ez enyhén szólva is lehangoló lehetett, de kellemetlenebb kellene legyen magának a váradi filharmóniának, hogy egy ilyen volumenű ritkaságszámba menő eseményre nem voltak képesek közönséget toborozni. A publikum felét így is inkább a váradi zenekar érdeklődő hangszeres tagjai, zenész kollégák tették ki, kicsit mentve a becsületünket. Pedig volt már rá példa néhányszor, hogy itt járt a szegedi szimfonikus- vagy kamarazenekar, és közönség is akadt rá. Persze voltak itt annak idején a debreceniek, kassaiak, aradiak is egy nagyjából tíz évvel ezelőtt beindult jó elképzelés és együttműködési rendszer keretében, mellyel a váradi zeneintézmény kicsit nyitni próbált a kulturális csereakciók felé, azaz viszonzásul ők is ellátogattak az említett városokba koncertezni, ami a lényeg, másutt is megmutatkozni. Valami miatt azonban ez a kapcsolattartás csak néhány évig tartott. De mint látható, a szegediek azért hűségesek, csere ide vagy oda, ők jönnek.

Szeged és Várad zenei kapcsolatában keresgélve rögtön szembeötlik, hogy Acél Ervin karmester, aki 1963-tól volt Váradon állandó dirigens, 1991-ben nyolc évre Szegedet választotta szakmai székhelyéül. Az okokat utólag lehet keresgélni, de tény, hogy amikor itthon jobbra fordultak a dolgok, 1999-ben Acél azonnal visszatért a váradi filharmóniához, és 2006-ban bekövetkezett haláláig ismét töretlenül állt e zenekar élén.

Kosztándi István hegedűművész, a szegedi szimfonikusok koncertmestere szintén a váradi zenekarból indult útnak 1991-ben a „szűkebb" hazába, ahol megérdemelten hamar elismert művész lett. Szólistaként Kosztándi szerencsére még mindig gyakori vendég a váradi szimfonikus koncerteken. Gyüdi Sándor, a szegedi szimfonikusok művészeti vezetője és karmestere, egyben a mostani koncert dirigense, szintén hűséges viszszatérő vendége a váradi zenekarnak, gyakran láthattuk már vezényelni a bérletes hangversenyeken.

Ha a Kodály-repertoár gyenge ápolása tekintetében nemrég elmarasztaló szavakkal illettem a váradiak műsorpolitikáját, akkor a szegediek ezt a csorbát most kiválóan kiköszörülték, mert két Kodály-művet is elhoztak Ady városába: a *Fölszállott a páva – változatok egy magyar népdalra* (zenészek közt csak *Páva-variációk*), illetve a *Galántai táncok* című mesteri zenekari kompozíciókat. A szegediek hallhatóan kiváló és virtuóz zenekari összhangban ápolják, éltetik, értik és sajátjuknak is érzik ezt a repertoárt, amit most végre amolyan pesti

müpás (*Művészetek Palotája*) minőségi dimenziókban hallhattunk mi váradiak is. Végre lehetett itthon is egyenes kürt- és trombitaszólamokat hallgatni, nemcsak ereje, de hangszíne és hangmagassága is volt a harsonaszekciónak, nem is beszélve arról, hogy a csellók és hegedűk, de még a brácsák is képesek voltak jól összehangolt, egészségesen és bátran megszólaló uniszónókat, igazi témákat produkálni.

A *Galántai táncokban* oly fontos szerepet játszó klarinét pedig, hát igen, a klarinét, az meseszépen árnyalt volt…

De mielőtt még nagyon elalélnánk, a koncert második felét voltam kénytelen elsőként kiemelni, mert a bevezető rész kissé bátortalannak tűnt ehhez képest. A Bartók *Magyar képek* (az ismert *Este a székelyeknél*-feldolgozással), illetve Liszt híres *Les Préludes* szimfonikus költeménye sajnos nem szólt ugyanolyan meggyőző erővel, mint Kodály, de fogjuk inkább ezt a meglepettségre, ami a magyarországi vendégeket érhette, amikor a 80 százalékban üres nézőtérre tekintettek színpadra lépéskor.

Az üres széksorok miatt, azért reméljük, kárpótolta a maroknyi közönség kitartó vastapsa a hosszú utat megtett szegedieket.

Tóth Gábor

Sztálin parancsára

Szász Attila: *Örök tél*

Szász Attila legújabb alkotása az úgynevezett emlékezetfilmek közé tartozik. Vannak ilyenek, ezek közé sorolandó Mészáros Mártától az *Aurora Borealis*, Török Ferenctől az *1945*, vagy akár a Tóth Barnabás-féle *Van egy határ* című kisfilm, csak hogy a 2017-es repertoárra vessünk egy pillantást. Kellenek is ezek, hiszen éppen elég mozgókép igyekszik elfedni, bagatellizálni a második világháború és a rákövetkező időszak bűneit: erre remek példa a most futó és felmenthetetlenül bugyuta *Sztálin halála* című vígjátéki próbálkozás is. Pedig, mint tudjuk, a történelem az élet tanítómestere, így ha nem tartjuk számon, és nem ítéljük el újfent és újfent az emberiség ellen elkövetett bűntetteket, azok könnyen megismétlődhetnek.

Szász Attila rendező komoly elhivatottsággal nyúlt a magyarországi német közösség meghurcoltatásának kérdéséhez. Az *Örök tél* mondhatni egy régi tartozás kiegyenlítése, mely az ártatlan német származású magyar lakosság megkövetését illeti. Szász annyiban árnyalja a történetet, hogy a történelmi realitásnak megfelelően ugyan, de itt a női sorsokra koncentrált leginkább. (Ehhez hasonló múltfeldolgozáson Almási Tamás igyekezett *Ítéletlenül* című dokumentumfilmje során.) Tény, hogy nem egyedi sorstörténetről van szó, hiszen az úgynevezett „málenkij robot” sok ezer ártatlan ember eltűnéséhez vezetett. (Erről a Gulyás testvérek szociografikus filmje ad bővebb tájékoztatást.) Hiszen a második világháborút az különböztette meg az addigiaktól, hogy nem föltétlenül a csatatéren dőlt el a harcok kimenetele, hanem az addigi kimondatlan szabályok semmibevétele folytán a hátországban civilek, javarészt ártatlan öregemberek, nők és gyerekek szenvedték kárát.

Nem egyedi sorstörténet
Szász Attila filmje

Mondhatjuk azt is, hogy ’44 karácsonya volt sokaknak az utolsó keresztény hagyományon alapuló ünnepe Európában, és azon belül Magyarországon is. A szovjet csapatok offenzívája ugyanis nem hozott sem áldást, sem békességet. Hiszen az elbaltázott magyar kiugrási kísérlet utáni Magyarország prédaként szolgált a Berlin felé törő Vörös Hadsereg számára. Hadizsákmányuk pedig nemcsak az anyagi javak megszerzésében mutatkozott meg, hanem a pogány bosszúállásban, a revansban is. Nemcsak eltűnt karórák, hanem kifosztott éléstárak, megerőszakolt asszonyok, kivégzett és elhurcolt emberek százezrei estek áldozatukul. Nemcsak magyarok, hanem –

külön kitétellel a kollektív bűnösség vádja miatt – a hazánkban élő németség is. A karácsonyfa-állítás ritualéja pedig leginkább a német kultúra térnyerése során, azaz a 19. század végén, a kiegyezés aláírását követően terjedt el Magyarországon is. Így a tüchtig németes porta padlásáról a szépen szalmába csomagolt csúcsdísz elővétele gyönyörű szimbólum is egyben. Mégpedig a németség és a magyarság kulturális összefonódásáé. A háborús időkben pedig fohász azokért, akik nem lehetnek jelen Jézus születésének megidézésekor. Családi ünnep a család feje nélkül. Karácsonyfa csúcsdísszel, a reménnyel, hogy a férj, fiú, apa visszatér. Így ad ünnepélyességet egy átlagos német gyökerű magyar família hétköznapjainak Nagy András kamerája, precízen, egyben lenyűgöző képekkel teremtve meg a katona férj, a vő, az apa hiányát.

A film főszereplője, Irén (Gera Marina) a lányával és szüleivel (Gáspár Tibor, Für Anikó) éli visszafogott és várakozó életét. A filmben nincsenek kihangsúlyozva a vezetéknevek, mintegy ezzel is utalva a kitelepítés és a kényszermunka tömegeket érintő anonimitására. A Gulágon nincsenek nevek, de még számok sincsenek, ahogy az ember is könnyen elvesztheti az identitását. De ezt hamar meg is tapasztalhatja a néző, hiszen Irént nem sokat látjuk otthoni környezetében. Ahogy megjöttek az oroszok a kicsiny faluba, szinte azonnal fel is rakják a vonatra a környékbeli asszonyokkal együtt. Mindőjük német származású, egy roma nő kivételével (Farkas Franciska), aki nyilván tévedésből került fel erre a vonatra. Míg haladunk az ismeretlen felé, addig a sorsközösségre ítélt nők belső szocializációjába nyerünk gyors bepillantást. Maguk közt vannak. Nők, ártatlanok, és mint kiderül, svábok. Szóba kerül a női egyenlőség, az addigi hányatott sors, a szolidaritás és az egymásra utaltság. Bár Köbli Norbert a forgatókönyvében nagyon finoman és érzékenyen nyúl a történethez, azon mégis érezhető, hogy bizony férfimunka. Legalábbis a rendezés ezt sugallja. (Mészáros Márta hasonló korszakábrázolásában érződik a női látásmód. Szász Attila viszont mintha szemérmes módon pillantana csak be a női barakkba.)

De ettől ez még bőven érzékeny film. Mint ahogy érzékeny maga a téma is. Elvégre mostanság elég sok a morgolódás annak kapcsán, hogy napjaink második világháborúra vonatkozó emlékezetpolitikája összemosni kívánja a náci, illetve a kommunista ideológiák alapján elkövetett bűnöket. Ez igazság szerint eszmetörténeti kérdés. Mint ahogy ebben az egykori valóságot is lemodellező játékfilmben látható, voltaképpen tényleg sok a hasonlóság. Ártatlanul vagonokba kényszerített emberek, verés, kínzás, megaláztatás, levetkőztetés, fertőtlenítés, orvosi vizsgálat, kényszermunka, éheztetés, barakkok. Az elszenvedő kisember szempontjából legalábbis a történet és díszletei nagyon hasonlónak hathatnak. A munkatábor az munkatábor. A borzalom az borzalom.

Irén a gyengébbek gyámolítója: elemózsiáját önzetlenül osztja meg azokkal, akiknek nincs – a némileg kívülálló cigánylánnyal és a barátnőül fogadott apró termetű néma Annával (Döbrösi Laura). Ennek ellenére, vagy emellett, ebben a durva és erőszakos világban Irén maga is védelmezőre vágyik. Itt jelenik meg a szenvtelen, erős férfi megtestesítője, a szintén fogoly Rajmund (Csányi Sándor). A hátrahagyott élet emlékeit így lassan feloldja a kettejük között szövődő egyfajta függés, talán szerelem. Azt, hogy ez mennyiben érdekkapcsolat, vagy hogy mennyiben szerelem, igazából csak a pszichológusok mondhatnák meg, vagy még azok sem. Nehéz megállapítani ezt a gyakorlatias és túlélésre berendezkedett, gépszerű, ám mégis emberi világban. Mindenesetre a két elveszett ember egymásra talál ebben a monoton pokolban. De nem tudják megragadni, mi az,

ami összetartja őket. A szabadság világának szabályai és fogalmai értelmüket vesztik az időtlennek tűnő rabságban.

Csányi Sándor igazából most is a hősszerelmest hozza. Bár igaz, hogy jót tett neki az idő, mégis, mintha nem tudna kitörni ebből a Bambi-szerű tetszelgésből. Szeme, nézése, beszédmódja és modora még mindig a szimpátiát keltő szívrablót hozza. Holott ebben a miliőben megmutathatná, hogy milyen kemény is ez a kenyérharc. Hogy az életben maradtak nem a szerencse kegyeltjei, hanem erőszakosak és kegyetlenek, ha kell. Ez a szövegből kiderül ugyan, de nem hiszem el neki, hogy a könyörtelen idők helyzeteiben valóban megtenne minden tőle telhetőt.

Ám Gera Marina egész lényének kisugárzása kárpótolja a nézőt. Míg dolgos, gyermekét nevelő asszonyként látjuk, árad belőle a hűség, a kétségbeesés, a ragaszkodás régi életéhez. A munkatábor kietlen környezete pedig szinte ráragad és összemocskolja, majd legyengíti karakterét. Ezt mesterien hozza, minden túlzás nélkül, de mély átéléssel. A meztelenségében is megmutatkozó nő inkább a krisztusi szenvedéstörténetet juttatja eszünkbe, és csak utána azt, hogy szemérmes elfedettségében a szépség megtestesítője. Kifejező szeme, megformálása közbeni hallgatagsága mind arra kényszerítik a nézőt, hogy együttérezzen hősével. Esetleges gyarlóságait élje át és bocsássa meg karakterének. Hiszen embernek kellett maradnia egy embertelen világban. Hogy a jövő mit hoz neki, vagy hoz neki eztán bármit is, az pedig kiderül a filmből, vagy talán még abból sem igazán. Az élet által írt, nem kibeszélt történetek ugyanis a sírba szálltak azokkal a százakkal, akik túlélték ezt az egész borzalmat. Ezek a történetek vagy így, vagy úgy, de ott maradtak az örök tél fogságában.

Beretvás Gábor

Értelmüket vesztik a szabadság világának szabályai és fogalmai

Törzsasztal

Vass Tibor

költő, képző-művész, szerkesztő, a Spanyolnátha online folyóirat alapító fő-szerkesztője

Miskolcon született 1968-ban, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán folytatott tanulmányokat tanító–népművelés szakon, majd Miskolcon kapott újságírói képzést. 1992-től az Észak-Magyarország *kritikai rovatát szerkesztette, 1993–95 közt az* Időjelek *című folyóirat, 1995–97 közt az* Új Holnap, *1994-től a* Déli Hírlap *szerkesztője, később az* Észak-Magyarország, *a* Hajdú-Bihari Napló, *a* Kelet-Magyarország *és az* Észak-Magyarország *irodalmi rovatát vezette. 1998-tól a* Tipp Magazin *filmkritikusa. Több művészeti projekt alapítója: Önök kerték Spanyolnátha Kertfesztivál, Spanyolnátha Nemzetközi Mail Art Művésztelep, Intro Múzeumpedagógiai Program, Magyar Küldeménymővészeti Társaság stb.*

Számos antológia mellett több önálló kötet szerzője: Nem sok sem, *válogatott és új versek, Parnasszus, 2008;* Semmi szín alant, *versek, Spanyolnátha, Hernádkak, 2010;* Mennyi semenni, *versek, Spanyolnátha, Hernádkak, 2012;* A Nagy Bibin, *versek, elektrográfiák, Spanyolnátha, 2014; stb.*

Alkotásait mintegy húsz egyéni tárlaton láthatta a közönség.

1995-ben Kassák-díjat, 2009-ben József Attila-díjat kapott. Hernádkakon él.

Vass Tibor

A következő oldalpáron: Vass Tibor és Kőrössi P. József

Várad
folyóirat
•irodalom
•művészet
•társadalom
•kultúra
www.varad.ro
RMDSZ
25 ÉVES
15 ÉVES
www.biharm

Vass Tibor

Tegyük bele a könyvtárgyba a megszületés folyamatát is

Kőrössi P. József (■): *Talán vannak, akik emlékeznek rá, hogy a Törzsasztal mellett Vass Tiborhoz hasonló költővel az Ady líceumban találkozhattak, Ladik Katalinnak hívták. Azóta olyan költő, aki képzőművészként is jegyzett – az egyik legismertebb Magyarországon mint vizuális költő –, nem járt Váradon. Tibor Kassák-díjas, Szabó Lőrinc-díjas, József Attila-díjas költő. Arra kérlek, mielőtt elkezdünk a művekről beszélgetni, mutasd be azt a Miskolcot, ahonnan érkeztél. Mindig is különleges város volt számomra, hiszen korábban elsősorban ipari központként lehetett definiálni, de – nem is csak az utóbbi időben – meglehetősen izgalmas irodalmi, kulturális élet zajlik ott. Milyen az a Miskolc, ahol ti éltek?*

Vass Tibor (▼): Hál' istennek Miskolcról önszántamból az utóbbi több mint tíz évben kimaradtam. Elköltöztem egy Miskolc melletti faluba, és onnan a városba bejárni már legalább olyan nehéz, mint amikor Miskolcról Pestre jártam, mondjuk, hetente, mert a munka oda kötött. Miskolcról én nem is tudok többet már, mint maguk. Nem volt könnyű a döntés, hogy milyen irányba mozduljunk. Abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy egy miskolci panellakásból, amikor a fűtési szezon véget ért, április közepén kimehettünk egy kis nyaralóba egészen október közepéig, amíg Miskolcon a fűtési szezon újból be nem indult. Csakhogy ezek a kimenések kis költözéssel értek fel. És mint minden költözés, felér egy leégéssel; az ember hordja lefele vagy a negyedik, vagy a hetedik emeletről a szobanövényeit, törnek le a leveleik. Minden évben ezeket a szegény párákat és a kedvenc könyveket költöztetni már csak egyféleképpen lehetett: úgy, hogy két háztartást építettünk fel. Ezt sokáig, tudtam, nem lehet húzni. Vass Nóra föltette a kérdést: Miskolc vagy Hernádkak.

■: *Nóra a felesége.*

▼: Döntsük el. Merthogy nagyon fura, hogy a liftben velünk Miskolcon már szinte csak úgy találkoznak, hogy a növényeket hordjuk-visszük, és eltakarjuk az arcunkat velük. Döntöttünk, Hernádkakon építkeztünk. Van egy kedves kis portánk, és azt csináljuk, amit ott szeretünk. Mi odavonzzuk kisebb-nagyobb távolságokból azokat az embereket, akikkel szeretünk együtt lenni. Keveset mozdulunk ki, jönnek hozzánk a kertfesztiválokra, és nagyon jól érzik magukat, keresik a lehetőségeket, hogy minél többet lehessenek ott Hernádkakon, aminek mi nagyon örülünk.

■: *De azért valami kapcsolatod csak van a várossal, nem?*

▼: A *Spanyolnátha* művészeti folyóiratnak van egy műhelye a belvárosban, a Színháztörténeti és Színészmúzeumban, ott tartjuk a szerkesztőségi fogadóóráinkat, rendezzük a kiállításainkat.

■: *Sok szerkesztőségben megfordultál, mielőtt a* Spanyolnáthát *megcsináltátok volna. Ez amolyan vándorútnak tűnik, négy vagy öt szerkesztőség, szerkesztőségi munka előzte meg. A többi között az* Új Holnap. *Mi volt az oka ennek a vándorlásnak? Még van egy olyan lap is, ahol dolgoztál, amiről nem hallottam, ez az* Időjelek *című.*

▼: A tanulás iránti igény volt az ok. Hogy az ember az írott sajtóban, a napi munkában tudja fölvenni annak a ritmusát, hogy hogyan kell úgy dolgozni, hogy felelősséggel el tudja látni az ember azt a szerkesztőségi munkát. Dolgoztam napilapnál, dolgoztam művészeti lapoknál, igaz, főállásban gyakorlatilag én csak tanító bácsiként dolgoztam.

El tudják képzelni azt a helyzetet, amikor egy napilapnak, egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei napilapnak volt irodalmi melléklete? Hát egy fantasztikus együttállás az, hogy az a 17-18 megyei napilap havonta egy oldalt odaadott az irodalomnak. Aki ezt szerkesztette a megyében, ott az volt a megmondóember. A megyei irodalmat egy hetven-nyolcvanezer példányban megjelenő napilapban olvashatták, gyakorlatilag szinte minden háztartásba járt, a Borsod megyei identitást az adta meg, hogy jár-e nekünk ez a napilap vagy sem. Olyan szerzőket, embereket, műveket tudtam bevinni egy vérkonzervatív napilapba, hogy például a küldeményművészet mellett szerepelt vizuális költészet, sőt hangköltészeti alkotás leirata, ez elég megdöbbentő volt, de kinyílt rá az érdeklődés. Lehet azt mondani, szerencsés együttállás volt, gyakorlatilag négy évig szerkesztettem ezt a *Literátor* című oldalt a megyei napilapban.

■: *A Tipp című újságnak vagy magazinnak a filmkritikusa voltál. Ezt még folytatod, abbamaradt, mi van ezzel?*

▼: Ez három megye együttállásának volt köszönhető. Ingyenesen jutott el nyolcvanezer példányban Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye olvasóihoz. Ha kellett az embernek, ha nem, hétről hétre megtalálta a postaládájában. Volt az a kedvelt szokása ennek a lapnak, hogy – ugye, hetente voltak Miskolcon filmpremierek – szerdán délelőtt kilenctől tizenegyig beküldte azt mozizni, aki korábban ebben a dologban járatos volt. Így néhány évig volt szerencsém filmkritikusként is működni. Ez abból állt, hogy reggel kilenckor kiderült, milyen film érkezik a Kossuth mozi Hevesy Iván filmklubjába, tizenegykor vége volt, fél egyre le kellett adni a recenziót. Volt egy gépírónő, akinek le kellett adni, ő beírta, csütörtökön már lehetett nézni a kefelevonatot.

■: *Reggelente nem volt frászod, hogy nem tudtad, miről kell majd írnod?*

▼: Nem ilyenkor volt. Akkor volt, mikor egy másik miskolci hetilapnak dolgoztam tárcaíróként. A lap legolvasottabb helyén hagytak nekem 1720 karakternyi felületet, amit megadott időre ki kellett töltenem az általam kitalált tematikával. Akkor költöztem ki Hernádkakra, és én a falut írtam meg a városba. Szorított az idő annyira, hogy ha ezeket a négyzetcentimétereket nem tudom kitölteni élvezetesen, akkor nekem végem van. Fontos volt, hogy ezt mindig élvezettel tudjam csinálni, ugyanakkor friss is legyen, ott találjam ki, és ki tudjak belőle bontani egy olyan történetet, ami ugyan Hernádkakról szól, de Miskolcon is érdekes lehet. Nagy rajongótábora volt ennek a sorozatnak. De sokszor be voltam attól ijedve, hogy le tudom-e adni határidőre.

■: *Ezeknek az írásoknak lehetett a hatását érezni? Mégiscsak ízlésformáló rovat volt.*

▼: Ez még az írások elkészítésénél is sokkal izgalmasabb volt. Az ember írja a verseit, készíti a képeit, oké, megjelenik, nincs visszajelzés. Tartsa fel a kezét az a költő, akinek hetente írnak a rajongók képeslapokat. De itt a hatás nagyon konkrétan mérhető volt. Nemcsak úgy, hogy témákat adtak az emberek, hogy ezt mindenképp márpedig, és mindig mentegetőztem, hogy nekem nincs küldetéstudatom. De lett. Belesétáltam abba a csapdába. Mert a visszajelzés annyira gyors, konkrét és – lényeges – szeretettel teli volt, hogy annak volt számomra egy jól mérhető ereje, ami a

tartását adta, hogy én ezt tudjam évekig csinálni. Az volt a címe a rovatomnak, hogy *Elvan a gyerek*.

■: *'94-ben kezdtél vizuális költészettel foglalkozni. Ez furcsa dolog számomra, hogy ilyen határozottan megmondható, és hogy nincs előzménye. Hogy kezdtél el vizuális költészet irányába elmenni?*

▼: Nagyon jó rajzpedagógusaim voltak. És amíg tanítottam a rajzot, nem éreztem, hogy nekem az olyan önkifejezési formám, ami a versírás mellett még úgy jól jöhet, hogy ott nekem rendszeresen tovább kell képezni magamat, hogy milyen jó lesz, ha ott is ki tudok teljesedni. A legelső küldeményművészeti munkámat sorkatonaként 1989-ben Lillafüreden készítettem a Zalka Máté laktanyában. Összeszedtem a borzasztó rossz újságokat, amik a rendszerváltás előtt a kiskatonák kiképzéséről szóltak, és azokból csináltam kollázsokat, dekollázsokat, és küldözgettem haza szülőknek, barátoknak, ismerősöknek. Nem gondoltam volna, hogy ennek nemhogy a küldeményművészethez, hanem általában a művészethez köze van. Csak egy igény volt. Erre akkor gondoltam vissza, amikor a kilencvenes évek elején, '94-ben megjelent a Miskolci Téli Tárlat felhívása. A Miskolci Galériában kétévente megrendezett, nyílt rendezvényen bárki beadhatott munkát és ott megmérettetett. Én készítettem'94-ben két szövegszobrot József Attila- és Ady Endre-idézetekre, és beadtam a kiállításra.

■: *Hogy néztek ki? Kicsit részletesebben mondd el. Miből állt a szöveg, és miből a szobor?*

▼: Ezek kidobásra ítélt használati tárgyak, rossz képkeret, törött üveggel, írógépfesték, ragasztószalag, amit mások kidobtak, le lehetett róla tépni, ezeket hoztam össze. Borzasztóan balesetveszélyes lehetett; azonkívül, hogy egyben kellett tartani, bele se gondoltam, hogy ezt valakinek meg kell fognia, installálni kell, ilyesmivel nem foglalkoztam. Ezt a két munkát bezsűrizték a téli tárlatra. Úgy voltam ezzel, hogy megpróbáljuk legközelebb is, de jó. És '95-ben volt több nemzetközi felhívás, akkor arra gondoltam, mi van, ha én ezt feladom postán. Marha jól nézhet ki, ha én ezt nem csomagolom be, majd megmütyürkézi a postás nénit meg a postás bácsit, és akkor ez jó lesz, elküldöm Párizsba az UNESCO-székházba, mert akkor volt egy Bartók-évforduló. Összekollázsoltam szépen, mütyürkéztem, rajzoltam, oké, föladtam. És jött a meghívó az UNESCO-tól, hogy ezeket kiállítják. Hát én onnantól vagyok képzőművész. S onnantól kezdve már nem volt szabad abbahagyni. Aztán már komoly koncepciót kellett találni, hogy irodalom és képzőművészet hogyan kapcsolható úgy össze, hogy ennek legyen egy még vonzóbb ereje, ki tudjam fejezni azt is a szövegből, amit egyébként már a szavakkal nem tudok. Meg tudjak vinni a képbe olyat, ami egyébként – milyen hülye szó – lírikailag nincs benne. Tegyünk bele ezt, azt, amazt, nézzük meg, hogy megállja-e külön a helyét, mert ha erre csak azt mondják, hogy ez a kép képzőművészeti eszközökkel megvalósított költői dokumentum, ki nem szarja le? A képzőművésznek képzőművész szemmel kell nézni. Nem kell róla tudni, hogy én költészettel foglalkozom, mert akkor megbocsátja, hogy: igen, a költők között a legjobb képzőművész, a képzőművészek között a legjobb költő. Ez tök hülyeség. Ha nem tudom úgy csinálni, hogy az képként önállóan megállja a helyét, meg a versemre se úgy gondoljanak, hogy az a metafora, ahogy ránéznek, ha nem sejlik fel mögötte a kép, akkor már nem ér semmit, akkor tényleg megette a fene az egészet. Tehát építeni egy ilyet is, meg egy olyat is. Képzeljék el, nekem húsz évem ráment arra, hogy ezt a kettőt külön-külön csináltam, nem mertem őket összehozni. Húsz évig csak azon dolgoztam, hogy

a nyamvadt köteteimnek a borítójáig voltam képes elmenni. Nem tudtam továbbjutni, csak a borítóig terveztem meg a köteteimet. Nem volt bennem több bátorság, hogy ez összeérjen. Más az, hogy közben a kiállításokon vagy a kötetbemutatókon hogyan szerepeltek az egyes munkák, de egyszerűen nem ért össze a kettő. Elkezdődött egy másik korszak. Egyszer csak elkapott a geller, és igen, akkor megcsináltam *A Nagy Bibint.* A legelső könyv, 2014-ben készült, aminek már nemcsak a borítóját voltam bátor megtervezni, nemcsak azt, hogy a könyv mint könyvtárgy hogyan nézzen ki, hanem hozzáadtam azokat a képeket is, amelyek benne vannak. Hogy lehet a könyvből olyan tárgyat készíteni, ahol a szöveg nem illusztrálja a képet, a kép nem beillusztrál a szövegbe? Hát úgy lehet, hogy én ezeket a melókat, amik itt szerepelnek, bár elektrográfiákként vannak aposztrofálva, elkészítettem mindet, rajzolgatva, mindenféle nem hajló eszközzel, utána be a számítógépbe, és a legvégső nyomata ennek egy-egy elektrográfia. Három sorozatot helyeztem be a könyvbe olyan ritmusban, amit a szövegek, úgy gondolom, megkívánnak. Igen jól fogadta a szakma. Örültem neki. De azt gondoltam, ezzel én ezt itt abbahagyom. Nekem ez túl színes volt, annak ellenére, hogy mégiscsak valamiféle visszafogottságot próbáltam tükrözni ebben az egészben. De túl színes volt. Valami olyan sűrű, olyan sok vagyok belőle, olyan már nem kéne, fogjad már vissza magad, ennyire nem lehetsz ilyen. Ezért rátettem még egy lapáttal. Elmúlt két év, csináltam egy gyerekkönyvet magamnak. Elmentem a borzalmasság borzalmasságáig. Olyan színeket hoztam és úgy, hogy az már engem is… Fú! Hát látják itt ezeket. Kevésről mondható el, hogy olyan megnyugtató. De meg kellett csinálni. Muszáj volt megcsinálni egy ilyen címmel, hogy *A Nagy Bibin és a műlovarnő,* ezt nem lehetett volna kihagyni.

■: *Mondtad, eljutottál odáig, és ez egy fejlődéstörténet, hogy a szöveg és a kép ne egymás mellett legyen, hanem – te nem ezt a szót használtad, azt hiszem, hogy így kell értelmezni –szervesen egy legyen, a kép és a szöveg egyenrangú, egyben legyen, ne egymás mellett. Hogy alakult ez ki? A szöveg hatott a képre, mármint úgy értem, hogy benned; vagy fordítva, a kép a szövegre?*

▼: Csak munkamódszerükben kapcsolódnak egymáshoz. Tematikájuk nem egymásnak megfelelő. A párbeszéd köztük nem a másikat feltételezi. Jól elvannak egyébként egymás nélkül is. Amikor egybe vannak szerkesztve, hogy melyik hívja elő a másikat, hát ott lehetne aztán arról beszélni, hogy de jó lenne, ha most akkor a szövegből bontom ki, vagy de jó lenne, ha a képek alapján majd még a szöveg mélyebb rétegeit tudnám előhívni. A lópikulát.

■: *Melyik születik meg először, vagy melyik ötlet?*

▼: A gyakorlat annyi, hogy egyikkel a másikat pihenem ki.

■: *Értem, vagyis megpróbálom.*

▼: Nem tudok egyszerre dolgozni.

■: *Arra gondolok, nem lehet kiegészítője az egyik a másiknak.*

▼: Nem, nem, ez, hogy kiegészítő, nincs ilyen. Az, hogy kitaláljuk ezeket a fogalmakat, hogy szerves egység, egymásba csúszás, oké. Annyira szerencsétlen lenne leválasztani a kötettestből, ha olvasom, a képeket, és fordítva is, mint amennyire szerencsétlen kihozni a grafikákat és kitenni egy kiállításra. Könyörgöm, ezeknek tényleg egymás nélkül kell magukért és a másikért is beszélniük. Nem engedném meg nekik azt a helyzetet, hogy vadul vitatkozzanak. Ha tudnám azt a sorrendet, hogy melyikből melyik következik, akkor rutinom lenne benne, és értelme nem lenne a következő könyvön mint olyanon, hogy szerves egység, gondolkodni. Nem lenne tétje a következő könyvnek, ha tudnám, hogy én ezt most rutinból meg fogom tudni csinálni. Minden könyvet rutinból, de csak egyszer.

■: *Maga a könyv a műalkotás.*

▼: A folyamat. Amíg születik, ameddig születik, igen. Tegyük bele a könyvtárgyba a megszületés folyamatát is, igen, azzal együtt a műalkotás maga, de akkor ezt a folyamatot lezártuk. Nem azt jelenti, hogy tökéletes számomra, de hogy én elkezdjek még vele nyúlkálni meg pirinyózni, mint a szövegekkel, hogy úgy érzem, ezt az egy szót még ki kell húznom, akár tizenöt év múlva is, ilyen szempontból sok munkát filológusnak nem adok, mert nem vagyok ennyire szorosan önnyomkövető meg bibirkéző. Nem idegesítek föl azzal senkit, hogy több változata van egy szövegnek, de természetesen hullanak le róla dolgok, talán éppen csak annyi, mint egy kifutó grafikáról, ha egy fél centit még oda az oldalairól levágunk, ami lényegbevágó, de nem elemi rész.

■: *Ekkoriban, gondolom, kialakultak a hazai és külföldi vizuális költőkkel a kapcsolatok. Ladik Katalin neve már elhangzott. Gondolom, a párizsiakkal is, a párizsi* Magyar Műhely *akkor már Magyarországon szerkesztett változatával.*

▼: Nem olyan gyorsan. Én a kilencvenes évek elején küldtem először Párizsba szövegeket, onnan az első reakció az volt, hogy igen, ezekből fognak közölni, és két év alatt gyorsult fel úgy a kapcsolat, hogy meghívtak a ’94-es és a ’95-ös találkozójukra. A ’95-ös Keszthelyen volt a Balatoni Múzeumban, mindenféleképpen a lelkemre kötötték, hogy oda el kell mennem. Hát persze, megyek.

■: *Volt Nagy Pál, Papp Tibor…*

▼: …és Bujdosó Alpár. Szóval, feltétlenül ott kell lennem. A Magyar Műhelyben volt egy hagyomány, hogy évente egyszer a Kassák-díjat Magyar Műhely-találkozón adták át, és a díj átadásáig-átvételéig a kuratórium nem hozta nyilvánosságra, hogy kinek adják.

■: *A meglepetés ott ért téged.*

▼: Igen, ott ért ez a nagy meglepetés.

■: *Lehet arról beszélni, hogy a vizuális költészetet művelők egy külön kaszt magán az irodalmon belül, a költészeten belül, vagy ez nem működik így?*

▼: Csak annyira külön kaszt, mint azok a költők, akik le tudnak futni 42 kilométert, tudnak zongorázni, vagy ikreik vannak. Nem, egyáltalán nem.

■: *Tehát nem vagytok egy különleges társaság?*

▼: De, különlegesek vagyunk. Szerintem akik le tudnak futni 42 kilométert, ikreik vannak, azok is elég különlegesek.

■: *Mielőtt felolvasnál, beszélj arról, mik is azok a* Radnóták.

▼: Mióta én a kis olvasnivaló eszemet tudom, azt gondolom, a Radnótié egy nagyszerű költészet, és ebben a mai napig nem csalódtam. Áthozom szavait, mondatait saját szövegeimbe, újraírom őket, idegesítem persze ezzel azokat, akik hallják belőle a Radnóti-sorokat, akár roncsolva, akár teljes egészében. De jókedvre is derítem mindazokat, akik érteni vélik, hogy miért is vannak ezek a szövegek, szövegrészletek továbbgondolva. A másik szerencse, ami ért, hogy elkapta a Nemzeti Színház pár színművésze a Radnótáimat, amik már két évtizede készülnek, és készült egy hangoskönyv a Radnóti-emlékévben. Én ott szembesültem vele igazából, amikor a három egy-

mást követő, addig elkészült Radnótáim az ő előadásukban végighallgattam. Igen, ezt a történetet én így szeretném megírni, ha még egyszer kezdhetném, ugyanígy csinálnám.

■: *Te hogyan nevezed ezeket a verseket? Átírások, parafrázisok? Egyébként Adytól is.*

▼: Ezek főhajtások sok reminiszcenciával.

■: *Főhajtások?*

▼: Mindenféleképp.

■: *Tehát meghajolsz ezek előtt a nagyságok előtt.*

▼: Mindenképpen. Igen, főhajtás és alkalmazásuk a saját koraimra. Semmiképp nem gondolom azt felőlük, hogy másnak jobb lesz tőle, hogyha az én *Radnótáimat* átérzi. Nekem biztos jobb, engedtessék meg ez az önző hozzáállás. Ugyanakkor azt se engedhetem meg, hogy kicsússzon kezeim közül, ha megértem, megérzem, fölérzem Radnótinak valamijét, amit jól tudok alkalmazni saját élethelyzetekre is. Viszolygok, mondjuk, ilyen szavak mondásától, hogy példa, akkor is bennem van, hogy megtaláljam és időben oda tudjam szegezni az akkor szerintem jól vagy pontosan érzett Radnóti-élményeimnek, hogy ez nekem ott legyen.

■: *Nemcsak ezeket a verseidet, hanem szinte egész költészetedet jellemzi az ironikusság, a nyelvi játékok. Van jó néhány költő, akiknek ez a képessége megvan. Nekem hirtelen Parti Nagy Lajos jut eszembe. Semmi közötök egymáshoz, mármint úgy értem, a verseléseteknek semmi köze egymáshoz, de a hozzáállásban ez az ironikus, sokszor már… azért azt nem nagyon akarom kimondani, hogy cinikus, de van benne az is, tehát ez egy nagyon-nagyon különleges képesség, hogy valaki ennyire tudjon a nyelvvel bánni, mégis pontos maradjon.*

▼: Ha már említetted Parti Nagyot, 1995-ben voltam nála egy hétig egy költőszemináriumon, és nagyon büszkén vittem hozzá egy versemet, amiben volt egy csodálatos sor: atomok násza a hajnal, selyemszakállú fák csendes orgazmusa. És akkor adom elő a nagy költőt. Parti Nagy azt mondja: „Mondja meg, fiatalember, mi az, ami nem az atomok násza?” Leültem, az volt. Gondoljuk végig ezt az egészet elölről. Szóval igen.

■: *Nagy találkozás lehetett.*

▼: Nagy. Utána még pár napig jártam hozzá, és jobbnál jobb kérdéseket tett föl. De tényleg, mi az, ami nem az atomok násza?

■: *No, akkor folytassuk másik főművel, főművetekkel, a* Spanyolnátha *folyóirattal, ami csak online jelenik meg, tehát papírváltozata soha nem volt, és gondolom, nem is lesz. Megnéztem, de szeretném, ha te beszélnél arról, miért is* Spanyolnátha*, és egyáltalán hogy jutottatok el odáig – nyilván ez is egy folyamat egyik stációja –, hogy ezt a lapot el kell indítani, akkor, amikor még nem volt olyan divatos az online felületek előállítása. Ti simán úttörői voltatok ennek a folyamatnak.*

▼: Igen, a kétezres évek elejéről van szó, amikor megfogalmazódott bennem, említettem már ezt a szót, hogy főhajtás. Itt Kaffka Margit jött be nagyon a képbe, Kaffka Margit miskolcisága, sorsa, ő spanyolnáthában hunyt el. És persze már alapításakor arra vártunk, hogy eljöjjön az idei év, amikor Kaffka Margit száz éve hunyt el spanyolnáthában, ugye, 1918-ban pusztított ez a világméretű járvány, ami elvitte őt az édes kicsi fiával együtt. De ha az impresszumunkat megnézitek, ami 2004 óta ebből a szempontból változatlan, akkor onnan tudjátok meg, hogy Schielét, Apollinaire-t, Rostand-t szintén a spanyolnátha áldozatai között tudhatjuk. Tehát megint egy főhajtás.

A lappal megint arról van szó, hogy valami újat letenni az asztalra, ami akkor még nem volt. 2004-ben alapítottam a *Spanyolnáthát,* gyakorlatilag a legelső kimondottan internetre, online felületre fejlesztett művészeti folyóiratot, ami abból a szempontból mind a mai napig konzervatív is, hogy a nyomtatott folyóirat felületét, tematikáját, készítési módját képezi le az internetre. Ha megnyitjátok, van neki az egyik oldalon egy hasáb a tartalomjegyzékkel, a másik oldalon pedig soroljuk a műveket. Tehát nem igazán terheljük mindenféle hókuszpókusz hóbelevanccal az olvasót, de kihasználjuk azt, hogy az interneten van, és olyan tartalmakat is közlünk, amelyeket nyomtatott felületen technikailag kivitelezhetetlen lenne.

■: *Mondj ilyeneket.*

▼: Vizuális költészet. Tehát videóversek, performance-dokumentációk. Amíg egy folyóirat, egy nyomtatott folyóirat repertóriumot képes összeállítani évenként vagy akárhány évenként nyomtatott formában, addig mi a dolgainkat összekötjük, és ez a laza hálózat nemcsak azt jelenti, hogy valakinek rákeresünk a nevére, és akkor kiadja, hogy a lapban hol szerepel, hanem erre projektek épülnek: elkezdődik egy szöveg, amelyben megvannak bizonyos szavak, el vannak látva olyan indulatokkal, amelyeket más művekben vezet le, mondjuk, más színű, és akkor arra rá lehet kattintani, de ez se kimondottan konkrét, más művekben folytatódik. Onnan vissza lehet jutni egyikből a másikba, olyan elágazásokat készít ez a hiperspan nevezetű projektünk például; egy évben legalább egyszer-kétszer egy-egy ilyen projektet megcsinálunk a lapban. Vétek lenne nem kihasználni azt a lehetőséget, hogy a lap interneten van.

■: *Hogyan készül technikailag egy-egy szám?*

▼: Ugyanúgy jó előre, mint egy jó nyomtatott folyóirat. Éves lapszámtervünk van, ahol előre el vannak döntve dolgok, az idén az előbb említett évforduló miatt sokat fogunk Kaffka Margitra emlékezni, s nem fogjuk sem Schielét, sem Apollinaire-t, sem Rostand-t annyira elhanyagolni, hogy ne essen róluk szó, akár képzőművészeti, akár irodalmi blokkokban fognak előfordulni. Tehát előre dolgozunk, úgy gyűjtjük az anyagokat, tematikus anyagokat, ugyanakkor nyitottak is vagyunk, például a szépírás rovatunk, lehet azt mondani, hogy postaládából szerkesztett, oda nem kért anyagokból érkeznek be többnyire alkotások. A kollégáim, Berka Attila és Székelyhidi Zsolt foglalkoznak a fiatalokkal, pályakezdőkkel, amellett, hogy ők is blokkokat szerkesztenek.

■: *Amikor elkezdtétek, hogyan kellett erre neked fölkészülni, milyen tudásod volt, milyen elképzelésed arra, hogyan kell kinéznie egy ilyen lapnak?*

▼: Mint minden jó szakmát, közben tanulja meg az ember. Én azt mondom, senki nincs fölvértezve azzal a tudással, ami bármilyen szakma, hogy úgy mondjam, jó ellátásához kell. Tehát folyamatos a tanulás a mai napig. Szerintem én vagyok a *Spanyolnátha* egyik legnagyobb ellensége azzal, hogy borzasztóan idegesít, fizikailag mind a mai napig nem tudom, hogy a lap hol van. Nem tudok odamenni hozzá és megnézni, hogy ez a példánya hol van. Nagyon idegesít továbbá az, hogy napról napra megvan-e, ezért mindig meg kell néznem. Ezen nem tudok túlnőni, nem múlik el nap, hogy ne nézzem meg, megvan-e. Nem tudom, hogy hol van, és mindig le kell ellenőrizzem. Ez nem az internet gyerekbetegsége, ez az én fóbiám. Én ezt szeretem, ami itt van. *(Kezébe vesz egy Váradot.)*

■: *Akkor miért csinálod azt?*

▼: Mert olyat kell csinálni.

■: *Amit nem szeretsz.*

▼: Szeretem. Nem azt mondom, hogy nem szeretem. Az, hogy ezt szeretem, nem zárja ki, hogy azt ne szeressem. Olyat kell csinálni, amit más úgy még nem csinált. Találd ki, csináld meg, aztán lehet, hogy még követőid is lesznek, különben mi értelme van. Találd ki az interneten is, hogyan lehet izgalmasan olyan lapszámokat összerakni, amiket szinte könyvként lehet kezelni. Persze gyengítsd meg azzal, hogy egyes projektjeiből még könyveket is adsz ki. Vannak projektkönyvek. Például ha van egy jó blokkunk, ami, mondjuk, Czóbel Minka halálának hetvenedik évfordulójára készült, vagy Kassák születésének akárhányadikára, kiadunk kis projektkönyveket. Ezek idegesítően szépek. Vannak ilyen magánmániáink. A *Spanyolnáthát* is olyan izgalmassá tesszük, hogy egy jó számnak legyen könyvszaga. Ha olajfestményt közlünk hármat egymás után, akkor érezzük már azt, hogy azt a vásznat mikor kenték le. Vagy: tudunk-e hozzátenni valami olyasmit, ami miatt érezhető, hogy létezik, nem csak monitorról szüremlik le.

■: *Többször használtad azt a szót, hogy főhajtás. Ismerve a te írásaidat, én ennek is kettős értelmét hallom – akkor is, mikor téged hallak ezt kimondani. Tehát egyrészt főhajtás, fejet hajtunk valami előtt, egy nagyság előtt, valaki előtt, akit tisztelünk. A másik értelme számomra az, hogy valaminek a főhajtása, egy ide-oda kódorgó gyökérnek a főhajtása. Jól értem, hogy mind a kettőt beleérted ebbe a szóba?*

▼: Nagyon jól érted, mert, ugye, ahány növény, annyiféle főhajtás. Persze tudjuk, hogy a dió miért nem akar hasonlítani az eperfára. Tudjuk, hogy a dió megy lefelé, de az eperfa meg bolond, az szerteszét, azt megfogod és kihúzod. Melyiknek van igaza? Az egyik ezt találta ki a túlélésre, a másik azt. A *Spanyolnátha* azt, hogy neki be kell kapcsolódnia egy jó értelemben vett irodalmi, művészeti hagyományba, amire folyamatosan a kor szellemében, ízlésesen, izgalmasan reflektálnia kell, különben csak úgy elvan a saját maga levében, a saját főhajtásaival. És nézzük meg, kinek higgyünk, kell-e a szőlőt locsolni, vagy nem kell. Egyik ember azt mondja: a szőlőt sose locsold, fiam, mert kirothad, úgyse ér le a víz a gyökerig. A másik azt mondja: minden évben meg kell locsolni. Van ilyen is, meg olyan is.

■: *Nórával együtt készítitek a lapot. Nagyon hülye szó, de mégis megkérdezem, milyen a munkamegosztás köztetek?*

▼: Ő dolgozik, én nézem. Nóra, milyen? Válaszolj.

Vass Nóra (●): Nem egészen így van. Csak időnként. Attól függ, milyen munkafolyamatról van szó.

■: *Időnként te is nézed.*

●: Igen.

■: *Legalábbis az én tapasztalatom szerint, de nemcsak a saját tapasztalatomról akarok beszélni, hanem amit látok a világban: ez egy életveszélyes helyzet, mert ezekre rá szoktak menni akár kapcsolatok is.*

▼: Ó, nem. Nekünk már annyi mindenre rá kellett volna menjen. A *Spanyolnátha* az utolsó utáni lenne a sorban. Nóra, amellett, hogy ellátja azokat a feladatokat, egyébként szeretettel és tisztességgel, a pályázatolás mellett nekem iszonyatos szerencsém van abban, hogy kreatív. Szerkesztőként is tudom alkalmazni. Például a legutóbbi három hangoskönyvnek az anyagát – a Könyvhétre jelennek meg hivatalosan – ő szerkesztette. Csinál mást is, a lapba is, blokkokat készít, neki is vannak mániái.

■: *Úgy látom, a fiad, Levente is egyre inkább…*

▼: …ő sokat segít fotóban, videóban. Hál' istennek sokat. És amellett a budapesti kollégák, Székelyhidi Zsolt, Berka Attila.

■: *Említettük, hogy a* Spanyolnátha *kizárólag online érhető el. Viszont elég régóta könyvkiadóként is működik. Csaknem harminc könyvet számláltam meg, ennyit adtatok ki az évek során. Nagyon furcsa ez a helyzet, te is az előbb megsimogattad a könyveket, mintha azt érzékeltetted volna, hogy az az igazi. Miért kezdtetek el könyvkiadással foglalkozni?*

▼: Nagyon szerettük volna…

■: *Veszélyes vállalkozás.*

▼: …a fogás lehetőségét megadni. Olyan projekteket készíteni, amiket előbb kimondottan a netre, és utána könyvben. Itt van nálad a *Húszimádók?* Miért kezdünk el könyvet csinálni? Megmutatom. Hernádkakon van a kertfesztivál. Mindig közlünk fotódokumentációkat. Nagyon jól elvannak ott azok a fotódokumentációk. Hogy lehet ezt megspékelni úgy, hogy ebből csinálok egy könyvet, és nyolc-tíz fesztivál anyagából egy társasági, kávéházi könyvet: jaj, én is ott vagyok ezen a képen, profi fotósok csinálják; milyen szövegeket tegyünk bele? Amik a lapban megjelentek? Lópikulát. Kérünk mindenkitől húsz szót, mert Húszimádók, plusz a Kertfesztivál, plusz a Spanyolnátha, ami Hernádkakon a Spanyolnátha Kertfesztiválról jut eszébe, írjon húsz szót, ne egyszerű szót, alkosson szót. Ne olyanokat, hogy szép az ég. Írjon olyanokat, hogy barátleső pincepalack. Hát így. Ezért kezdtünk el könyvet csinálni, hogy még ahhoz az internetes élményhez, amit egyébként a *Spanyolnátha* tud hozzáadni, ezek a húsz-szavak a *Spanyolnáthában,* képzeljétek el, mekkorát pazaroltunk, soha nem jelentek meg, tehát nem alkalmaztuk vissza a lapra. Pazarlás ez? Hát fel lehet úgy is fogni, hogy igen. Mert egyébként tele tudtunk volna tömni vele három lapszámot. De valami olyat, amit csak itt tudsz megcsinálni. Nem haknizol vele, hanem csinálsz egy poént, egy geget, de az legyen emlékezetes. Ezért csináltam. És különbözik is a laptól. Mert ezt a lapban nem fogod tudni. Viszont olyan tekintélyes a névsor, a magyar képzőművészeti élet, költészet ott van benne a saját húsz szavával.

■: *Igényes könyveket adtok ki illusztrációkkal. Nem, nem, visszaszívtam, nem illusztráció. Képanyag. Hogyan tudjátok finanszírozni? Azért ezt fenntartani nem egyszerű dolog.*

▼: Nóra!?

●: Természetesen pályázatokból. A könyvkiadás a mi esetünkben pláne nem egy olyan dolog, ami bármilyen profitot termelne, sőt. Úgyhogy csak akkor tudunk könyveket készíteni, ha pályázaton nyerünk, bár vannak kivételek. A projektművek nem feltétlenül pályázatos finanszírozású könyvek, sőt talán egy sincs közöttük, ami pályázatos.

■: *Végül egy érdekes dologról, szeretném, ha beszélnél. Azt olvastam valahol tőled, hogy te neveket adsz a könyveidnek. Erről beszélj kicsit, mert ez nagyon érdekel. Egy könyvnek van címe. Mi az, hogy te nevet adsz neki? És miért?*

▼: Mikor tanítottam, kis elsőseim, másodikosaim voltak. Borzasztóan zavart, hogy a nevüket nem tudom gyorsan megjegyezni, mert ezek bújósak és aranyosak, és meg kell tanítani őket arra is, hogy nyugodtan tudjanak hat percet ülni, és mondani kell nekik, hogy jól csinálják. Két-három nap. És nem a saját nevükön, hanem én kitaláltam nekik valamit, amiről eszembe jutnak. Sose árulnám el nekik. Fenn vannak a Facebookon, Amerikában, itt meg ott, nem árulnám el, hogy melyiket hogy hívtam a mai napig. Senkinek nem árulom el, hogy miről jutott eszembe, hogy ő majd az Emese, ő majd a Rózsika, ő majd a Viktória. Volt egy módszerem. Akkor találtam ki, hogyha élőket, életteleneket gyorsan tudok nevezni a magam nyelvében, a magam gondolatával, egy színnel, egy számmal, egy akármilyen összefüggéssel, amiről majd eszembe jut az igazi énje, az igazi könyve,

akkor én nyerő leszek. Hát ezt alkalmazom azóta is. Nagyon szeretem, hogyha a könyveim nevét magam találom ki, melyik milyen.

■: *A József Attila-kötetnek mi a neve?*

▼: Unszimpatikus számomra az a magatartás, mikor valaki azt mondja, hogy a nyelv számára korlát. Menjen tesitanárnak vagy mit tudom én. Hát hogy lehet így? Nem tud írni, mert nem tudja magát kifejezni. Na, hát én nem tudtam megjegyezni a neveket, találjak ki valami kézzelfoghatótót, színt, szagot, illatot, kössem össze vele, valamelyiknek csak az anyukája jut eszembe, van, akinek a csúnya nagymamája, van, akinek a lábszaga. De sikerült két-három nap alatt ezen a problémán túljutni. Ma, amikor a könyveimről névileg beszélnem kell, és ezek nem kerek nevek, nem, ezek akár szókapcsolatok vagy félmondatok, ezekkel társulok hozzájuk. Mindegyik kötet egy kerek egész, lezárt. Nem tudtam soha egyszerre két könyvön dolgozni. És nem is tudtam egyszerre soha két grafikán dolgozni. Egy probléma foglalkoztatott, hogy azt csináljam.

■: *Megismétlem, a József Attila-kötetet hogy nevezed, mi a neve? Vagy a Radnótinak? Merd kimondani, ha nincs is neve.*

▼: Nem nevük van. A szerzés, ahonnan valók. Ő, most lelkifurdák jönnek belém, mert van egy olyan József Attila-könyvem, egyszer művelődési házban dolgoztam, nem vittem vissza a könyvtárba, és az a kedvenc József Attila-könyvem. Vékony, nagyon vékony. Bibliapapíron van. Nem vittem vissza éppen ezért. Tehát a szerzés helye például. Most példaképp: kértem Lacitól a szerkesztőségben, hogy adjon már *Egy város regényét,* mert mindig, minden évben odaadom valakinek. Ahhoz a könyvhöz például úgy kötődöm, nekem ez mániám, minden évben meg kell hallgatnom a hangoskönyvet is, vagy el kell olvasnom, vagy Kern András hangján meghallgatnom. Köszönhető neked is, hogy elkalauzoltál ilyen helyekre. De én ezeket a könyveket odaajándékozom, és akkor már nem is merek nekik nevet adni, olyan, mint a kismacskák, inkább nem nevezem el, mert lehet, három hónap múlva már eltűnik.

Elhangzott 2018. április 13-án, az Illyés Gyula Könyvesboltban.

A szöveget ***Tóth Hajnal*** *átirata alapján* ***Szűcs László*** *szerkesztette.*

Farkas Antal

Aki elszakítja és újraköti életünk fonalát*

In memoriam

Porsátorom lerontatik, és elmegy tőlem, mint a pásztor hajléka! Összehajtám, mint a takács, életemet; hiszen levágott a fonalról engem; reggeltől estig végzesz velem!
Ésaiás próféta könyve 38. fejezet 12. vers

Gyászoló család és gyülekezet, kedves barátaim! Egy imádságból olvastam fel részletet, melyet Ezékiás király írt, aki mert rég nem törődött magával, nagyon beteg lett. Egyszer aztán kénytelen észrevenni, hogy élete törékeny testéhez van kapcsolva.

Milyen végtelenül őszinte szavak ezek. Egy nagybeteg, halálának közelségét érző ember mi mást mondhatna, mint hogy az életének sátora elbontatik, mint azoké, akik nyájaikat legeltetve csak rövid időre állítják fel, hiszen hamarosan továbbállnak. Életének vége van, mint egy kész, megszőtt kendőnek, amit a takács összeteker, miután elvágja a fonalat. Egyszerű, de mégis megkapó hasonlatok! Ilyen az életünk.

Az imádkozó király kegyelmet kapott, mert ahol Isten cselekszik, ott semmi sem lehetetlen. Mert a rosszból is jó jöhet ki. Ezékiás király testi megépüléséről van itt szó, de ugyanilyen megrázóan szép az is, amikor egy lélek gyógyul meg. Amikor valaki megértette az életét.

Ésaiás az ő könyvében leginkább jövendöléseket, látomásokat, ítélethirdetéseket jegyzett fel, de e részben kivételesen a királyával kapcsolatos történeteket.

Felidézhetjük mi is az életünket, felidézhetjük Fábián Sándor orvos-költő életét is, aki Nagyszalontán egy ötgyermekes családnak a legidősebbjeként született, édesapja, az „Apuka” férfiszabó, Imre öccse úgyszintén költő. Orvosnak tanul. Bányaorvos Sarmaságon, üzemorvos Nagyváradon. Két házasságából fia, lánya születik. Közben versírásra adja fejét. Tíz kötete jelent meg. Méltatója, Szilágyi Domokos írja: „költői minőségében is letette az orvosi esküt.” Felidézhetjük bárkinek is az életét, de hogy kik vagyunk, igazából arról sokkal inkább az árulkodik, hogyan látjuk, értékeljük, hogyan éljük meg az életünket. Mert nem az fontos, hogy mi mit tudunk, hanem az, hogy mit tud rólunk az Isten.

Ahogyan Nagyszalonta híres szülöttjének, Arany Jánosnak, úgy Fábián Sándornak is megvoltak a maga „őszikéi”, ezek az *Ars brevis vita idem*

Farkas Antal költő, lelkipásztor (Érszakácsi, 1956). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1983-ban. Több vidéki gyülekezet után jelenleg a váradvelencei református egyházközség parókus lelkésze. Tagja volt az Ady Endre Irodalmi Körnek. Önálló kötete: Ringen kívül ősz van (Literátor, 1997).

* Elhangzott Nagyváradon, a költő temetésén, a Rulikowski temető Steinberger kápolnájában, 2018. június 20-án.

című kötetében jelentek meg. Ezekből mint mozaikkockákból próbáltam értelmezni Sándor lelkiéletét. Nagyon őszintének tűnnek, a sajátos „fábiáni" önkritikával, önirónival fűszerezve. Ahogyan írja *Nem tudtam magam* című versében is: *„Verseim fölé írták a nevem. / Nem igaz, nem így hívnak. / Az a nevem, hogy éltem. / Bár ezt se írjátok le többé."*

Valamit el kell áruljak: az Igét, melyet felolvastam Fábián Sándor koporsója mellett, nem véletlenszerűen választottam. Annát, Sándor földi társát, feleségét kérdeztem meg, tud-e egy olyan igéről, mely közel állott Sándorhoz. S akkor ő az egyik versére gondolt, a *Csonka szonett* címűre, melyben ez az ésaiási igevers található. Idéznék belőle: *„...Hiszen levágott a fonalról engem..." (Ézsaiás könyve 38,12). /...Mert nem mindenki aggkorban öreg. / Vannak hatvan-hetvenes vének. / S van, ki számlál majdnem száz évet / és új ruhát szövet! // Jaj, milyen gyarló ész az emberi! / Öregen fedezem fel Istent... / Hogy még pár évet kérjek itt lent?!"*

Visszatérve a bibliai történetből vett igeversre: Ezékiás meggyógyul. Másfél évtizedet kap még a földi létre. Még az árnyék is visszatért Akház napóráján tíz fokkal, jelezve, hogy ahol Isten működik, ott semmi sem lehetetlen. Pedig tudjuk, a napórát nem lehet visszaállítani. Most mégis csoda történik. Isten megmutatja, hogy fölötte áll mindennek.

Visszatérek az idézett Fábián-versszak egyik sorára: *„Hogy még pár évet kérjek itt lent?!"* Nem tudom, mikor írta Sándor e verset, de az bizonyos, hogy Isten ezékiási időajándékban részesítette.

Ezékiás, miután meggyógyul, imádságot ír. Furcsa, hogy valaki akkor döbben rá az élet értékére, amikor megérinti a mulandóság. Azt írja Fábián: *„mert romlott váz már a testem"* (*Csak gyűrődés*), de ebben a felismerésben van egy pozitív látásmód is, melyet egy másik versében így fogalmaz meg: *„Úr-alkotta lények is persze kopnak, / ám célja van – mivé lesznek – a pornak."* (*Hamis értelem*).

Ezékiás király eljut odáig, hogy bűnvallást tesz. Fábián Sándor is ezt teszi, mikor e sorokat veti papírra: *„Hát őszintén, Istenem: az vagyok, / akit Te tudsz, az én-központú. / Én-sándor, én-világvég,... S most, hogy akarok / dalolni Hozzád, bizonnyal fals-torkú. / Nyitott Kék Ajtót még reméljek? / Csak rációm pusztítsd el, kérlek!"* (*Áhítat nyitott Kék Ajtóra*)
Nincs ezen semmi szégyellnivaló. Azon sem, ahogyan Sándor ír önmagáról. Ezékiás királyról azt olvassuk e részben, hogy a falnak fordul és keservesen sír, mint egy kisgyerek. Ó, boldog könnyek! Mit mond Jézus a Hegyi Beszédben: „Boldogok, akik sírnak: mert ők megvigasztaltatnak." (Máté evangéliuma 5,4)

Ezékiás király nemcsak sír, de imádkozik is saját magáért. Ebben sincsen semmi kivetnivaló. Mert amikor a magunk ügyét Isten elé visszük, Ővele beszéljük meg, akkor épülünk a legjobban. Bár igaz, amit Pál apostol ír a Rómabeliekhez írott levél 8,26-ban: „Mert azt, amit kérnünk kell, amint kellene, nem tudjuk; de maga a Lélek esedezik miértettünk kimondhatatlan fohászkodásokkal."

Milyen más lenne a világ, ha egymás között nem rosszat szólnánk felebarátunkról, hanem ki-ki maga állna oda Isten elé, hogy Vele beszélje meg életének dolgait. Így többet törődhetnénk egymással is. Mert bármennyire is volt a maga módján „különc" Fábián Sándor, bánatosan vetette papírra, kiírva fájdalmát: *„Karcsú lettem önérzetemben. // Barát-bástya már nincs köröttem."* (*Eszkimódi*).

Az ember földi életében az egyetlen igazán fontos dolog: dicsőíteni Istent. Hogy miért vagyunk, mi az értelme? A válasz: hogy eljussunk az Istent dicsőítő életre. Erre vagyunk teremtve. Kegyelemből van életünk, de ezt el kell tudni fogadni. Van, akinek sikerül, van, akinek nem, és van, aki megáll félúton. Sándor is próbálkozott: *„Istenem, Jézusom, láss meg ott fent! / Nézd, topogok, keresek, / fényt csiholok, igaz, keveset, / nagy féléssel, rettegéssel, hidd el, / ám a régi-nél / több-gyertyás hittel".* (*Csak egy irányba, Istenem?*) Aztán megrekedt. Vajon miért? Talán igaz lenne, amit a *Csonka szonett* utolsó versszakában így fogalmazott meg: *„Ravasz megtérő, önzéssel teli. / Ez lennék? Ítélj Te, Teremtőm. / Légy a bírám, ne földi mentőm."* Sándor a régi, nagy formátumú agyonolvasott Bibliáját néhány évvel ezelőtt végleg letette. Eszünkbe juthat Adynak a *Hiszek hitetlenül Istenben* című verse. Hát hányféle hit van? Van hitetlen hit is? Pedig ott volt mellette Anna, aki nemcsak földi segítő társa, de lelki társa is akart lenni, s ezt tanácsolta: *„Nyiss Bibliát, ez a kiút!"* (*Lélek-röptetés*).

A felolvasott bibliai vers fejezetének a 19. versében azt olvassuk: „Ki él, ki él, csak az dicsőít Téged, mint ma én!" Kétszer is mondja, hogy aki él, mert aki kettőzötten él, az dicsőíti Istent. Aki élete mögött egy másik életet is lát, egy másik arcot is, a Jézusét.

Sándor kórházba kerül. Este beviszik mentővel, de a lábán megy a kezelőbe. Éjfélre lebénul, elnémul, megnémul. A múlt hét szombatján, 16-án volt a 81. születésnapja. Másnap, vasárnap este hunyt el. Az őt látogató feleség, Anna beszélt hozzá, bizonyságot tévén arról, hogy Jézus Krisztus érte is eljött, meghalt és feltámadott. A minden másra már érzéketlen haldokló költő, csodák csodája, a Jézus név hallatán félig kinyitotta a szemét, s aztán örökre lezárta.

Elfogadta Jézust vagy sem? Örök titok marad. Titok, de csak előttünk. Mert Isten előtt már nem, aki előtt – hitünk reménysége szerint – ott van nem az orvos, nem a költő, csak úgy az ember, Fábián Sándor. S bár azt írta az *Isa, isa...* című versében: *„Krisztusom, haj, haj, jól tudom, / hogy nem leszek a jobbodon"* – higgyük, hiszen erre jogosít fel a feltámadásban való hitünk, hogy Isten Jézusért kegyelmet gyakorol Fábián Sándorral is. Mert igaz bár, hogy Isten „levágta a fonalról", de Jézus Krisztus újraköti azt az örök életre.

És még valami. Sarmasági bányadoktorkodásával kapcsolatosan idézem, amit Dmitrij Karamazov mond Dosztojevszkij regényében: „De élek és a bányában minden csákányütésnél és minden verítékcseppnél érezni fogom, hogy élek. És akkor mi elítéltek, ott a föld alatt Szibéria aknáiba befalazva egy tragikus himnuszt fogunk énekelni Istenünknek a föld alól. Akinél van az öröm."

Ez egy szabadulási élmény himnusza. Legyen számunkra is, A Holnap városa, Nagyvárad megfogyatkozott költői, írói, művészei számára – a még élők számára – jövendő napjainkat betöltő Istent dicsőítő himnusz. Ámen

Képek az áprilisi Zudor-szimpóziumról: a performance (fent), a kerekasztal-beszélgetés résztvevői és hallgatósága (balra), Antal Balázs előadása (jobbra)

Fotók: Danilics Tibor